

MISJONSHØGSKOLEN

RELIGIONSMØTER I FLYKTNINGGUIDEN:
FØRER KJENNSKAP OG KUNNSKAP TIL
FORSTÅELSE OG TOLERANSE?

MASTEROPPGAVE I GLOBALE STUDIER
MGS-320
Religionsstudier

av

INGUNN WETTELAND MICHAELSEN

STAVANGER

MAI 2015

FORORD

"Man lærer hele livet", er et kjent ordtak. Men for mitt vedkommende, så lever man for å lære. Jeg kan også sitere Johann W. von Goethe, som sa: "I det hele tatt lærer man bare av det man elsker." Det siste året har jeg fått konsentrere meg om det *jeg* elsker, nemlig å lese og skrive om muslimer, integrering og holdninger. Til tider har det føltes litt tungt og uoverkommelig, men stort sett har det bare vært fantastisk gøy! Jeg elsker å lære nye ting, men kunnskapsdeling er også viktig. Brenner man for noe, skal man også formidle det videre slik at andre kan ta del i det. Dette ser jeg på som mitt bidrag til å dele noe av det jeg har lært gjennom mine studier på MHS og i arbeidslivet så langt.

Jeg vil gjerne takke min gode veileder Gerd Marie Ådna, som har bidratt med innspill, tilbakemelding og korrekturlesning. Jeg vil også takke min familie, særlig John som har bidratt med korrektur. Takk til min mor, Marianne, som tidlig viste meg bøker om muslimske kvinner og på den måten vekket min interesse for dette. Også en takk til min far, Kjell, som har en mening om absolutt alt. Hunden Milly skal også få en takk, siden hun sørget for pauser i skrivingen.

Takk til informantene som stilte villig opp og bidro med mye interessant stoff. Uten dere hadde ikke denne oppgaven blitt til. Jeg vil også rette en stor takk til min sjef og mine kolleger ved Rogaland Røde Kors, som var positive til denne oppgaven, og har bidratt med hjelp og informasjon.

Ingunn W. Michaelsen
Sandnes, 7. mai 2015

INNHold

FORORD	2
Kapittel 1 INNLEDNING	5
1.1 Forskningsspørsmål	5
1.2 Avgrensing	6
1.3 Bakgrunn - Flyktninger i Norge	8
1.4 Bakgrunn - Røde Kors Flyktningguiden	8
1.5 Hva er religionsdialog?	9
1.6 Religionsdialog i Norge	10
1.7 Annen forskning på temaet	11
1.8 Begrepsforklaringer	12
Kapittel 2 METODE OG ETIKK	14
2.1 Kvalitativ metode	14
2.2 Informanter, intervjuer og observasjon	15
2.3 Gadamer, forforståelse og den hermeneutiske metode	16
2.4 Tematisk analyse og diskursanalyse	17
2.5 Etikk	18
Kapittel 3 TEORETISKE PERSPEKTIVER	21
3.1 Religionsdialogperspektiver	21
3.2 Dialogperspektiv på et folkelig nivå	23
3.3 Religionsdialogperspektiv fra utenlandske forskere	24
3.4 Perspektiver fra interkulturell kommunikasjon	25
3.5 Sosialantropologiske perspektiver	28
3.6 Oppsummering teoretiske perspektiver	28
Kapittel 4 PRESENTASJON AV DATA	30
4.1 Portrett av informanter	30
4.2 Informantenes forhåndskunnskaper	32
4.2.1 Informantenes forhold til kristendommen og kristne	32
4.2.2 Informantenes forhold til islam og muslimer	34
4.2.3 Religionskunnskap	35
4.2.4 Oppsummering forhåndskunnskaper	36
4.3 Media	36
4.3.1 Medias påvirkning	36
4.3.2 Islam og muslimer i media	37
4.3.3 Informantenes syn på islam og kristendom i media	40
4.3.4 Oppsummering religion i media	42
4.4 Familieliv og kjønnsroller	43
4.4.1 Syn på familien og kvinner	43
4.4.2 Informantenes syn på familieliv og kjønnsroller	45
4.4.3 Oppsummering familieliv og kjønnsroller	48
4.5 Integrering	48
4.5.1 Integrering av flyktninger og innvandrere i Norge	48
4.5.2 Informantenes syn på integrering	50
4.5.3 Oppsummering integrering	54

4.6 Roller og rolleforståelse	54
4.6.1 Rollen som flyktningguide	55
4.6.2 Informantenes syn på flyktningguiderollen	56
4.6.3 Oppsummering rolleforståelse	58
4.7 Religionsdialog	58
4.7.1 Informantene som religiøse mennesker	59
4.7.2 Bekledning	61
4.7.3 Religionsdialog blant flyktninger og guider	62
4.7.4 Kvinner i dialog	63
4.7.5 Hva kan man lære av religionsdialogen?	64
4.7.6 Hva har informantene lært av religionsdialogen?	65
4.7.7 Oppsummering religionsdialog	68
Kapittel 5 DRØFTING AV FUNN	69
5.1 Funn innen kunnskap og holdninger	69
5.2 Funn innen medias påvirkning	72
5.3 Funn innen familieliv og kjønnsroller	74
5.4 Funn innen integrering	76
5.5 Funn innen rolleforståelse	77
5.6 Funn innen religionsdialog	78
5.7 Konklusjon	80
Kapittel 6 OPPSUMMERING	82
BIBLIOGRAFI	84
VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE	91
VEDLEGG 2: SAMTYKKEERKLÆRING	92
VEDLEGG 3: SVAR FRA NSD	93

Kapittel 1

INNLEDNING

Jeg valgte ikke temaet i denne masteroppgaven, det valgte meg. Ideen slo ned i meg som lyn fra klar himmel da jeg gjorde meg klar til å feire nyttårsaften 2013/2014. Selvsagt skulle jeg skrive om det jeg kjenner best, det jeg hadde jobbet med de siste årene, og det jeg brenner aller mest for! Før jeg satte meg på skolebenken igjen etter noen års pause, jobbet jeg i Rogaland Røde Kors, blant annet med aktiviteten Flyktningguiden. Der fikk jeg komme i kontakt med mange muslimske kvinner. En gruppe som rommer så mange enkeltskjebner, og så mye spennende! Men som ofte blir offer for fordommer, forskjellsbehandling og stigmatisering. Min interesse for islam, og særlig muslimske kvinner, startet i ung alder da jeg leste mange skjønnlitterære bøker om kvinneskjebner i den såkalte muslimske verden. Senere leste jeg også mange fagbøker om emnet, og nyansene blant muslimske kvinner kom mer fram. Forskjellene mellom muslimske kvinner er enorme. Men fordommene mot disse kvinnene er ofte like store. Negative holdninger mot norske muslimer engasjerer meg sterkt. Etter min mening finnes det mye uvitenhet om muslimer blant det norske folk. Derfor ønsket jeg å studere dette nærmere, og se på holdninger blant norske kvinner og muslimske flyktninger som bor i Norge. I jobben som flyktningguideadministrator har jeg fått inntrykk av at holdninger kan endres når mennesker møtes. Forhåpentligvis kan jeg også gi noe kunnskap tilbake til dem som har gitt meg så mye ved å la meg møte dem gjennom Røde Kors.

I innledningen har jeg valgt å ha med bakgrunnsstoff jeg anser som nyttig for forståelsen av funnene i oppgaven, slik som definisjoner og informasjon om Røde Kors og flyktninger i Norge. Deretter er funnene fra intervjuene presentert tematisk. Til slutt kommer en drøfting og analyse av funnene, før konklusjonen og oppsummeringen.

1.1 Forskningsspørsmål

Temaet for denne oppgaven er religionsdialog. Temaet må sies å være svært aktuelt i dagens Norge, siden samfunnet har blitt mer flerkulturelt i løpet av de siste tiårene. Jeg ønsket å studere møtene mellom etniske nordmenn og muslimer, for å se på om møtene deres fører til en større forståelse for hverandres religion og kultur. Hvilke holdninger møter de hverandre med? Fører økt kunnskap og deres personlige kjennskap til hverandre til at disse holdningene endres? Personlig tror jeg at ved å bli kjent med den 'fremmede', den Andre, endres oppfatningen om den man møter, og kanskje også for hennes tro og kultur. I noen tilfeller kan det slå negativt ut, og noen vil få bekreftet sine negative stereotypier om den Andre. Men

dersom man får gå litt i dybden og tør å stille hverandre spørsmål om troen, tenker jeg at det i de fleste tilfeller vil føre til et nyansert og mer tolerant syn på mennesker med en annen tro eller kultur, og kanskje også et endret syn på det man selv står for. Jeg startet med en tese om at kontakt mellom etniske nordmenn og muslimer fører til en større forståelse av den andres religion og kultur.

Problemstillingen jeg har valgt, er *Religionsmøter i Flyktingguiden: Fører kjennskap og kunnskap til forståelse og toleranse?* Med 'kjennskap' mener jeg her at de blir kjent med hverandre, at de møtes regelmessig i løpet av en periode. Med 'kunnskap' sikter jeg til den innsikten de får når de observerer hverandre, snakker sammen og diskuterer emner som involverer religion og kultur.

For å finne ut dette, har jeg blant annet stilt noen av de følgende spørsmålene: *Hvilke holdninger har informantene til sin egen og den andres religion/kultur? Hvordan ser informantene på sin egen og den andres religion i forhold til samfunnet, familieliv og integrering?*

1.2 Avgrensing

I oppgaven har jeg valgt å fokusere på kvinnelige deltakere i aktiviteten Flyktingguiden i Rogaland Røde Kors, der den frivillige flyktingguiden er etnisk norsk og har vokst opp i Norge, og flyktingen er en muslimsk kvinne som har bodd i Norge noen år. Siden jeg har intervjuet seks flyktingguider og bare tre flyktinger, kommer jeg til å fokusere mest på religionsdialogen sett fra de etnisk norske damenes utgangspunkt. Jeg vil bruke intervjuene med flyktingene mest for å sammenligne svarene med flyktingguidenes svar, og for å utfylle det bildet de gir.

Å intervjuer ni informanter er ikke nok til å kunne si noe generelt om holdninger og erfaringer blant etniske nordmenn, heller ikke blant høyt utdannede kvinner som er aktive i Flyktingguiden. Denne oppgaven viser kun bildet som disse konkrete ni informantene gir av religionsdialog, men variasjonen blant svarene kan nok også fange opp en del av erfaringene i samfunnet ellers. Jeg vil se på resultatene opp mot særlig det Anne Hege Grung og Lena Larsen har beskrevet i boka *Dialog med og uten slør* (2000), og se om det stemmer med generelle erfaringer av religionsdialog hos blant andre Oddbjørn Leirvik. Hadde jeg gått utenfor Røde Kors og intervjuet andre grupperinger, kunne resultatet av forskningen blitt annerledes.

Religion og kultur er vide begreper, og det kan ofte være vanskelig å skille dem. Definisjoner av religion skiller ofte mellom en essensiell og en funksjonell definisjon, altså

mellom hva religionen *inneholder*, eller hva den *gjør* med mennesker og/eller samfunnet.¹ Ingvild Sælid Gilhus og Lisbeth Mikaelsson framhever Clifford Geertz, som sier at religion blant annet er

et system av symboler som bidrar til å etablere sterke, gjennomgripende og varige stemninger og motivasjoner hos mennesker ved å formulere forestillinger som har med virkelighetsoppbygning å gjøre, og ved å ikle disse forestillingene en slik aura av faktisitet at disse stemninger og motivasjoner synes overmåte realistiske.²

I denne definisjonen er det symbolene og stemningene som står i fokus. Dette gir dermed en svært vid religionsdefinisjon, men jeg ønsker å bruke denne definisjonen videre.

Kultur kan også beskrives på mange måter. Thomas Hylland Eriksen og Torunn Arntsen Sajjad sier at "på et generelt plan kan vi si at *alt som er lært er kulturelt, mens alt som er medfødt er naturlig*."³ Øyvind Dahl beskriver kultur som "koder i bakhodet", altså "en slags modell individet har i sitt hode *av virkeligheten og for handling*".⁴

Religionsmøter har mye til felles med kulturmøter, i noen tilfeller må det også sies å være det samme. Eriksen sier at "kulturmøter handler ikke om møter mellom kulturer ... men møter mellom individer som har forskjellige erfaringer og lever i overlappende, men ulike meningsuniverser".⁵ Det er vanskelig å skille mellom hva som er kultur, og hva som er religion. Skillet går mellom det som ofte kalles folkereligiositet og normativ religion.⁶ Vanligvis forklares folkereligiositeten med at den er ofte mer åpen og har elementer fra andre tradisjoner i seg, mens normative religiøse ofte ønsker å 'rense' religionen for det de mener kun er tradisjon og kultur, og er mer opptatt av 'kjernen' i religionen. Det finnes også mellomting, slik som de mystiske bevegelsene i religionene. Leirvik slår fast at det i praksis ikke går an å skrelle bort alle lag med 'kultur' for å komme fram til en kjerne av religionen som er upåvirket av kulturen.⁷

¹ Meredith B. McGuire, *Religion: The Social Context* (Belmont CA: Wadsworth Publishing Company, 2002) 1981), 8.

² Ingvild Sælid Gilhus og Lisbeth Mikaelsson, *Nytt blikk på religion: Studiet av religion i dag* (Oslo: Pax, 2001), 27.

³ Thomas Hylland Eriksen og Torunn Arntsen Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis: Perspektiver på det flerkulturelle Norge* (Oslo: Gyldendal, 2006) (1994), 35 (forfatters utheving).

⁴ Øyvind Dahl, *Møter mellom mennesker: Interkulturell kommunikasjon* (Oslo: Gyldendal, 2001), 57 (forfatters utheving).

⁵ Thomas Hylland Eriksen, *Bak fiendebildet: Islam og verden etter 11.september* (Gjøvik: Cappelen, 2001), 87.

⁶ Kari Vogt advarer mot å bruke disse inndelingene, siden de er sterkt verdiladede. Ved å bruke disse begrepene høres det ut som om man står overfor en ekte og 'riktig' tolkning av islam (normativ islam), og en folkelig tolkning som er fjernt fra Koranens innhold. Fullt så enkelt er det ikke, ifølge Kari Vogt. Kari Vogt, *Islam på norsk* (Trondheim/Gjøvik: Cappelen Damm, 2000), 28.

⁷ Oddbjørn Leirvik, *Religionsdialog på norsk* (Oslo: Pax, 2001), 31.

Siden det er vanskelig å skille mellom kultur og religion, setter jeg ikke opp et skarpt skille mellom det i informantenes svar. Likevel blir hovedfokuset på religionen og religionsdialogen, da i forståelse med Geertz sitt syn på religion.

1.3 Bakgrunn - Flyktninger i Norge

Flyktningstrømmen i verden er stadig økende. Ifølge Flyktningregnskapet var det 51,2 millioner mennesker på flukt ved årsskiftet 2013/2014.⁸ I 2013 kom det i underkant av 12 000 asylsøkere til Norge, der Eritrea, Somalia, Syria, Afghanistan og Sudan var mest representert.⁹ I januar 2014 var det til sammen 759 200 personer med såkalt utenlandsk opprinnelse i Norge, hvis man også regner med barn som er født i Norge av innvandrere.¹⁰ En overvekt av innvandrere i Norge kommer fra land med et kristent flertall, slik som Polen, Sverige og Litauen. Muslimene i Norge kommer fra mange forskjellige land med svært forskjellige kulturer, der den største gruppen er somaliere som utgjør 4% av innvandrerbefolkningen. Lenger nede på listen finner vi Irak og Pakistan.¹¹ Norske muslimer er ikke en stor gruppe innen innvandrerbefolkningen, og de er på ingen måte ensartet.

Det finnes ikke noen offisiell statistikk på trostilhørigheten til Norges befolkning. Av hensyn til trosfriheten er det ikke lov å registrere slik informasjon. Men det antas at det er omtrent 200 000 muslimer i Norge, basert på utregninger fra SSB der man ser på antall innvandrere fra land med muslimsk flertall.¹² Over halvparten av muslimene er aktive i trossamfunn.¹³

1.4 Bakgrunn - Røde Kors Flyktningguiden

Den internasjonale Røde Kors-bevegelsen ble opprettet i 1863, og er i dag verdens største frivillige humanitære hjelpeorganisasjon.¹⁴ Flyktningguiden er en av flere aktiviteter som

⁸ En stor del av disse er flyktninger i eget land, men 17,9 millioner har flyktet over landegrenser. Flyktninghjelpen, "Flyktningregnskapet 2014"; tilgjengelig på <http://www.flyktninghjelpen.no/?aid=9079309>; besøkt 05.12.14

⁹ Flyktninghjelpen, "Flyktningregnskapet 2014".

¹⁰ 3% av innvandrerbefolkningen var fra Irak, og 3 % var fra Pakistan. Hele 13% av innvandrerne i Norge per januar 2014 var fra Polen. SSB, "Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre"; tilgjengelig på <http://www.ssb.no/innvbef/>; besøkt 04.05.15.

¹¹ SSB, "Innvandrere"; tilgjengelig på <http://www.ssb.no/innvbef/>; besøkt 04.05.15.

¹² Forskning.no opererer med et tall på max 194 000 muslimer. Forskning.no, "Hvor mange muslimer er det i Norge?"; tilgjengelig på <http://forskning.no/meninger/leder/2013/02/hvor-mange-muslimer-er-det-i-norge>; besøkt 05.12.14.

¹³ I 2011 registrerte SSB 106 700 medlemmer i muslimske trossamfunn. SSB, "Kirke og religionsstatistikk i SSB"; tilgjengelig på <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/hva-forteller-statistikkene-om-religion-tro-og-livssyn-i-norge>; besøkt 11.12.14.

¹⁴ Røde Kors, "Vårt arbeid"; tilgjengelig på <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/bevegelsen/>; besøkt 04.12.14.

bidrar til integrering av flyktninger. I Norge startet Flyktningguiden i 1999, og ble etablert i Rogaland i 2001. Siden da har aktiviteten vært i stor vekst, og det er nå sju kommuner som er med i samarbeidet om Flyktningguiden i Rogaland.¹⁵ I 2014 var 130 personer koblet sammen i par eller grupper i Rogaland. Målsettingen for Flyktningguiden beskriver Røde Kors slik:

- Å bistå nyankomne flyktninger som har fått bosetting til å få en guide og en første kontakt i lokalmiljøet
- Å gi nordmenn en mulighet til å møte og lære om forskjell og likheter i ulike kulturer
- Fremme inkludering, integrering og mangfold i lokalsamfunnet¹⁶

Flyktningguidekoordinatorene i Røde Kors 'kobler sammen' to og to personer, eventuelt flere i en gruppekobling. Man tar utgangspunkt i at de skal ha noe til felles, som like interesser. Flyktningguide og flyktning møtes i gjennomsnitt et par timer i uka i løpet av ett år. Når de kobles sammen av en flyktningguideordinator, skriver de under på en kontrakt der det blant annet sies at de har taushetsplikt overfor hverandre. Guiden skal være en veiviser inn i samfunnet, og gjensidighet og likeverd er sentralt. Man skal lære av hverandre, og begge skal være aktive i å ta kontakt og finne på aktiviteter.¹⁷

Det som framheves som viktig i Flyktningguiden, er at flyktningen skal få mulighet til å øve på å snakke norsk, han eller hun skal få mer kunnskap om lokalsamfunnet og på sikt engasjere seg i frivillig aktivitet, samt få utvidet sitt sosiale nettverk. Videre er målet også at deltakerne lærer å forstå de sosiale kodene i Norge.¹⁸

1.5 Hva er religionsdialog?

Religionsdialog er ikke religioner som snakker sammen, det er mennesker. Disse menneskene representerer ulike religioner eller tradisjoner innenfor en religion. Marianne Moyaert peker på at det tidligere var mer vanlig at de ulike trosretningene ignorerte hverandre, eller gikk til angrep på de andre. 1893 har blitt pekt ut som året da religionsdialogen startet. Jubileet for Kristoffer Columbus sin oppdagelse av Amerika ble feiret med en Verdensutstilling i Chicago. Noen av arrangørene ønsket også å invitere religiøse ledere til Verdensreligionenes parlament. Men religionsdialogens viktighet gikk ikke opp for de fleste før det skjedde andre historiske endringer. Religionskrigene i Europa på 1600- og 1700-tallet hadde innvirkning.

¹⁵ Røde Kors, "Flyktningguide"; tilgjengelig på

<https://www.rodekors.no/distriktsider/rogaland/aktiviteter/omsorg/flyktningguide/>; besøkt 04.12.14.

¹⁶ Rapport: "Migrasjon og flerkulturelt arbeid: Flyktningguiden og aktiviteter på asylmottak, 2012" (Røde Kors, 2013), 5.

¹⁷ Avsnittet er basert på rapporten: "Migrasjon og flerkulturelt arbeid", 5-7.

¹⁸ Paulsen, Thorshaug, Haugen og Berg: "Flyktningguiden som døråpner: Nasjonal evaluering av Flyktningguiden i Røde Kors" (NTNU Samfunnsforskning AS, 2012), 9.

Økumenisk dialog innenfor kristne trossamfunn førte til tanken om å inkludere også andre religioner i dialogen. Moyaert mener at også den europeiske koloniseringen og slutten på andre verdenskrig har vært bakgrunnen for aksepten av religionsdialog. Men den største grunnen til religionsdialogens betydning i dag, skyldes globaliseringen, og at man har fått den Andre tett innpå seg.¹⁹

Rent etymologisk betyr dialog 'gjennom ord', men det har utviklet seg til et begrep for en lyttende samtale mellom to parter.²⁰ Anne Hege Grung definerer dialog som "et møte ansikt til ansikt mellom likeverdige parter uten skjulte hensikter. Jeg går inn i en dialog, ikke for å forandre den andre, men for å ta del i den gjensidige forandring som kan skje gjennom et møte".²¹ Oddbjørn Leirvik skriver også at en sann dialog forutsetter at begge parter er klar over sin egen identitet og tar den på alvor. Det er heller ikke noe i veien for at man ønsker å påvirke den andre når man går inn i dialogen. Men det er viktig at man er åpen for å lære noe av hverandre, man har ikke en dialog kun for å overbevise den andre part.²²

1.6 Religionsdialog i Norge

En kort oversikt over religionsdialogen mellom kristne og muslimer i Norge starter med pakistanske muslimers innvandring til Norge på 1970-tallet. Etter hvert kom det også mange asylsøkere og flyktninger fra Balkan, Iran, Irak og Somalia, der mange var muslimer. Norge har i løpet av de siste 40 årene blitt et stadig mer flerkulturelt samfunn, med innbyggere fra de fleste land i verden.²³ Likevel var det ikke før på 1990-tallet at religionsdialogen kom i ordnede former. I 1992-1993 ble det arrangert et dialogprosjekt i regi av Nansenskolen på Lillehammer. Dette regnes som den første offentlige religionsdialogen med en viss bredde i Norge. Gruppen jobbet med å finne fellesskapsverdier alle kunne være enige om.²⁴

Utover 1990-tallet kom det flere arenaer for religionsdialog, blant annet Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL), som nå har medlemmer fra 14 forskjellige trossamfunn og livssyn.²⁵ Samarbeidsrådet jobber for "å fremme gjensidig respekt

¹⁹ Avsnittet er basert på Marianne Moyaert, "Interreligious Dialogue", i *Understanding Interreligious Relations* (red. David Cheetham, Douglas Pratt og David Thomas; Oxford University Press; Oxford, 2013), 193-198.

²⁰ Oddbjørn Leirvik, *Islam og kristendom: Konflikt og dialog* (Oslo: Pax, 2014) (2006), 121.

²¹ Anne Hege Grung, "Begrepet dialog i Emmaus. Noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap", *Kirke og Kultur* 1 (2005) : 88.

²² Oddbjørn Leirvik, *Møte med islam* (Oslo: Pax, 1990), 21.

²³ Leirvik, *Islam og kristendom*, 9.

²⁴ Her var deltakere fra forskjellige kirkesamfunn, islam, jødedommen, Human-Etisk forbund, hinduismen, sikhismen, buddhismen og baha'i-samfunnet. Leirvik, *Religionsdialog*, 101-102.

²⁵ STL, "STLs medlemssamfunn"; tilgjengelig på <http://www.trooglivssyn.no/index.cfm?id=393444>; besøkt 05.12.14.

og forståelse mellom tros- og livssynssamfunn, samt arbeide for likebehandling av religions- og livssynssamfunn i Norge."²⁶

Representasjon av muslimer er et litt vanskelig tema, siden det er så mange forskjellige muslimske organisasjoner fra mange ulike land. I forhold til mange andre europeiske land, har man i Norge fått en god representativitet gjennom Islamsk Råd Norge (IRN), som er en paraplyorganisasjon for 41 medlemsorganisasjoner og har over 60 000 medlemmer. Ett av formålene til IRN, slik de uttrykker det selv på hjemmesidene sine, er å "være brobygger og dialogpartner som skaper gjensidig forståelse og respekt mellom muslimer og ikke-muslimer i Norge, med hensyn til religion, kultur og moralske verdier."²⁷ IRN og Den norske kirke (DNK) møtes gjennom Kontaktgruppa for Mellomkirkelig Råd (MKR) og IRN. Kontaktgruppa har blant annet diskutert religion i skolen, og kommet med felles uttalelser om konflikter i Norge og i verden ellers.²⁸

1.7 Annen forskning på temaet

Det har ikke vært enkelt å finne annen forskning på temaet. Det finnes ikke mye forskning på religionsdialog mellom 'vanlige' mennesker, særlig ikke blant kvinnelige deltakere. Unntaket er først og fremst Anne Hege Grung og Lena Larsens bok *Dialog med og uten slør*. Dette var ikke et forskningsprosjekt, men et resultat av dialogarbeidet i Kontaktgruppa. Likevel bruker jeg denne boka som referanse for min forskning, i mangel på andre eksempler. Jeg fikk mulighet til å snakke med Anne Hege Grung under en konferanse om islam i Oslo den 2. desember 2014, og da spurte jeg henne om hun kjente til lignende forskning. Hun hadde ingen gode svar, siden det ikke finnes tilsvarende forskning på religionsdialog blant kvinner i Norge. I tillegg til boka *Dialog med og uten slør* har Grung skrevet en doktorgradsavhandling og flere artikler om religionsdialog.²⁹

Oddbjørn Leirvik har skrevet flere bøker om religionsdialog. De fleste av disse bøkene handler om religionsdialog på offentlige plan, og ikke om religionsdialog blant 'vanlige folk'. Unntaket er boken han skrev allerede i 1990, *Møte med islam*. Her gir han et personlig bilde av sitt eget møte med islam og muslimer.

²⁶ STL, "Hva gjør STL?"; tilgjengelig på <http://www.trooglivssyn.no/index.cfm?id=147541>; besøkt 05.12.14.

²⁷ IRN ble startet som følge av en invitasjon fra Den norske kirke (DNK) om å starte Kontaktgruppa for Mellomkirkelig Råd (MKR) for den norske kirke og Islamsk Råd Norge i 1992. IRN, "Om IRN"; tilgjengelig på <http://www.irn.no/om-irn>; besøkt 05.12.14.

²⁸ Kontaktgruppa, "Kontaktgruppa for Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke og Islamsk Råd Norge"; tilgjengelig på <http://folk.uio.no/leirvik/Kontaktgruppa.htm>; besøkt 05.12.14.

²⁹ For eksempel Anne Hege Grung, "Religionsdialog og kjønn: Kan interreligiøse dialoger føre til større kjønnsrettferdighet?", Norsk tidsskrift for misjon 3-4 (2006) : 269-281; Anne Hege Grung, "Drømmen om et dialogisk samfunn: samtaler mellom muslimer og kristne" i Psyke, kultur og samfunn: Perspektiver på indre og ytre virkelighet (red. Sidsel Gilbert, Erik Stänicke og Fredrik Engelstad; Abstrakt forlag; Oslo, 2012), 394-403.

Jeg har ikke funnet andre masteroppgaver som går direkte på religionsdialog mellom etnisk norske og muslimske kvinner, men det finnes oppgaver som handler om religionsdialog i Norge. Da er det ofte på et systemnivå, eller at dialogen er mer organisert enn den er i min oppgave.³⁰

Det er også flere som har forsket på Flyktningguiden, i tillegg til den tidligere nevnte nasjonale undersøkelsen av Flyktningguiden. Men så langt jeg har sett, handler det om integrasjon av flyktningene.

1.8 Begrepsforklaringer

Kultur – kan beskrives som "koder i bakhodet", som vi har lært av å være medlemmer i samfunnet vi lever i.³¹ Kultur er "det samla settet av livsformer og tankemønster i eit lokalmiljø, i ein nasjon eller innanfor eit større geografisk område."³²

Religion – "Et system av symboler som bidrar til å etablere sterke, gjennomgripende og varige stemninger og motivasjoner hos mennesker ved å formulere forestillinger som har med virkelighetsoppbygning å gjøre, og ved å ikle disse forestillingene en slik aura av faktisitet at disse stemninger og motivasjoner synes overmåte realistiske".³³ Ordet kommer sannsynligvis fra det latinske ordet 'religare', som betyr å være bundet til noe.³⁴

Toleranse – av det latinske ordet 'tolerantia' som betyr 'å tåle' eller 'holde ut noe'.³⁵ Det man må tåle, må være forskjellig fra det man selv mener er rett for at det skal være toleranse. Toleranse innebærer at man selv må stå for noe og ha en mening om det, man kan ikke være likegyldig. Man må også kunne lytte og ta meningsmotstanderen alvorlig, begge må få gitt sitt syn på saken. Man kan diskutere en sak og bli enige om å være uenige.³⁶

Religionsdialog – (Dialog - Lyttende samtale mellom to parter) Forklart i kapittel 1.4.

³⁰ Eleanor Brenna, "Hva kan diakonien tilføre religionsmøte mellom kristne og muslimer i Norge?" (Diakonhjemmet Høgskole, 2013). Tilgjengelig på <http://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/98120>; besøkt 06.12.14; Synnøve Orvik Stene, "Mot en ny forståelse? Perspektiver på religiøs identitet og forståelse av dialog blant unge kristne og muslimer" (Universitetet i Oslo: 2009) . Tilgjengelig på <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/32983/Masteroppgavex1xSynnxvexOrvikxStene.pdf?sequence=1>; besøkt 06.12.14; Ida Inkeri Bunæs, "Kristen-muslimsk dialog - en studie av sammenhengen mellom dialogteori og den virkelige religionsdialogen i Norge og Sverige" (Universitetet i Oslo: 2014). Tilgjengelig på <https://www.duo.uio.no/handle/10852/41609>; besøkt 06.12.14; Johanne Håvarstein, "Kristen-muslimsk religionsdialog i Norge: en studie av dialogarbeidet mellom Islamsk Råd Norge og Mellomkirkelig Råd" (Universitetet i Oslo: 2012). Tilgjengelig på <https://www.duo.uio.no/handle/10852/24013>; besøkt 06.12.14.

³¹ Øyvind Dahl, *Møter mellom mennesker*, 57-58.

³² Leirvik, *Religionsdialog på norsk*, 44.

³³ Gilhus og Mikaelsson, *Nytt blikk*, 27.

³⁴ Store Norske Leksikon, "Religion", tilgjengelig på <https://snl.no/religion>; besøkt 17.12.14.

³⁵ Wikipedia, "Toleranse"; tilgjengelig på <http://no.wikipedia.org/wiki/Toleranse>; besøkt 17.12.14.

³⁶ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 228.

Stereotypier – Antakelser om en sosial gruppe eller dens medlemmer. Ofte enkle generaliseringer, som fester seg lett og kan bli oppfattet som sanne. Stereotypier kan være skadelige dersom de ikke stemmer, og dersom man ikke er åpen for endringer av stereotypien.³⁷

Fordommer – kan beskrives som stereotypier som ikke endres. De kan være forhåndsdommer som rammer en gruppe eller medlemmer i gruppen. En fordom er "en holdning som motsetter seg åpenhet for endringer"³⁸.

³⁷ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 25-27.

³⁸ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 27.

Kapittel 2

METODE OG ETIKK

2.1 Kvalitativ metode

Innenfor forskning skilles det ofte mellom kvantitativ og kvalitativ metode. Karin Widerberg skriver at "kvalitet handler om karakteren eller egenskapene hos noe, mens kvantitet er mengden av denne karakteren eller disse egenskapene... Kvalitativ forskning er med andre ord (mer) innholdssøkende, mens kvantitativ forskning er (mer) innholdsstyrt".³⁹ Metoder innenfor kvalitativ forskning er i hovedsak intervju og observasjon.

Kvalitativ forskning har mange navn, for eksempel feltarbeid, case studier, etnografi eller feltforskning.⁴⁰ Martyn Hammersley og Paul Atkinson beskriver feltforskning som "at feltforskeren åpent eller skjult deltar i folks dagligliv over en lengre periode".⁴¹ Intervjuer, observasjoner, eventuelle bilder, relevant litteratur og annet tekstmateriale, danner bakgrunnen for feltarbeidet.⁴² Analysen av data foregår gjennom hele prosessen.

En feltforsker må først finne en problemstilling. Min motivasjon er både min yrkeserfaring som flyktningguidekoordinatør, min personlige erfaring som flyktningguide, og mitt sterke engasjement for flyktninger, og da særlig for muslimer.

Det er flere grunner til at jeg valgte å bruke bare kvinner som informanter. Det er flest kvinner blant de frivillige guidene, og som kvinne tenker jeg også at jeg nok lettest kan kommunisere med andre kvinner og få dem til å føle seg trygge på meg. Et kvinneperspektiv er også interessant ut fra Anne Hege Grungs observasjoner fra boka *Dialog med og uten slør*.

Men jeg tror at kvinner deler noen erfaringer som en godt kan fokusere på som spesielt nyttige å ha med i en dialogsituasjon. Kvinner er generelt sett oftere utestengt fra maktens rom og korridorer og kan derfor ha med seg et utenfra-blikk på makt og maktstrukturer som har en åpnende funksjon. Vi trenger ikke alltid opptre så lojalt i forhold til autoriteter.⁴³

En annen grunn til å fokusere på kvinner, er at det er ofte kvinner som synliggjør religionen mest, da i form av bekledning. Leirvik støtter seg til Grung når han skriver at kvinnene "må finne seg i å vere barometer på kulturelle og religiøse klimaskifte ... Forholdet mellom

³⁹ Karin Widerberg, *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt* (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), 15 (forfatters utheving).

⁴⁰ Martyn Hammersley og Paul Atkinson, *Feltmetodikk* (Oslo: Gyldendal, 2004), 12.

⁴¹ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 31.

⁴² Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 8.

⁴³ Anne Hege Grung og Lena Larsen, *Dialog med og uten slør* (Oslo: Pax, 2000), 133.

nordmenn og innvandrere, kristne og muslimer, er ladd med stereotype forestillinger om kvinner".⁴⁴

Problemstillingen nødvendiggjør kvalitativ metode for å finne svar, siden det ikke er skrevet om temaet tidligere.

Flere bøker beskriver hvor vanskelig det kan være å få tilgang til det feltet man ønsker å undersøke, samt å finne de rette portvaktene som kan hjelpe med å få tak i gode informanter.⁴⁵ I mitt tilfelle visste jeg hvor jeg skulle henvende meg, siden det var min egen arbeidsplass. Jeg ønsket i utgangspunktet å intervju de som var nokså nylig koblet, der flyktningguiden var etnisk norsk, mens flyktningen var muslimsk. Dessverre fikk jeg ikke kontakt med så mange av de som var nylig koblet, der både flyktning og guide ville møte meg for intervju. Til slutt plukket jeg ut en gruppe på ni informanter der jeg kjente omtrent halvparten fra før.

2.2 Informanter, intervjuer og observasjon

De fleste av informantene meldte seg frivillig til meg da de fikk høre om forskningsprosjektet gjennom Røde Kors. Jeg ønsket å intervju flest mulig koblinger for å se om de så forskjellig på religionsdialogen de hadde. Derfor sa jeg ja også til noen koblinger som hadde møttes svært lenge. Fordelingen ble seks flyktningguider og tre flyktninger. Gruppen av informanter er forholdsvis homogen, siden alle er kvinner i 30-60-årene, og nesten alle er høyt utdannet. De tre flyktningene er muslimer, mens ingen av de seks etnisk norske informantene regner seg som personlig kristne. Én av de etnisk norske informantene skiller seg ut ved at hun har konvertert til islam.⁴⁶

I løpet av to intervjuperioder gjennomførte jeg to intervjuer med alle informantene, med unntak av to personer. Disse ble forhindret fra et intervju nummer to på grunn av jobb, ferie og sykdom. Alle informantene hadde noen temaer de snakket mye om, og som tydeligvis engasjerte dem. Totalt sett ga de et variert bilde av religionsdialog, holdninger og kunnskap.

Ulike typer intervjuer kan dekke forskjellige forskningsbehov.⁴⁷ Siden religion er et tema som ofte regnes som privat, har jeg valgt å intervju informantene alene. Jeg valgte strukturert intervju, der spørsmålene var skrevet ned slik jeg tenkte å stille dem.⁴⁸

⁴⁴ Leirvik, *Islam og kristendom*, 30.

⁴⁵ Avsnittet er basert på Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 92-107.

⁴⁶ Se portrett side 30-32.

⁴⁷ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 166.

⁴⁸ Store Norske Leksikon, "Strukturert intervju"; tilgjengelig på https://sml.snl.no/strukturert_intervju; besøkt 12.12.14.

Min opprinnelige plan var å se om holdninger og kunnskap endret seg over tid, derfor hadde jeg planlagt intervjuer i to omganger. I faglitteraturen om feltarbeid skrives det ofte om at det er vanlig at problemstillinger må endres underveis, og at feltarbeidet ikke alltid går som planlagt.⁴⁹ Det gjaldt også i mitt tilfelle. Etter andre intervjurunde innså jeg at jeg måtte gå bort fra tidsperspektivet i oppgaven, siden det ikke kom tydelig fram i intervjuene. Jeg valgte å heller fokusere på informantenes kjennskap til hverandre og hvilken kunnskap de hadde om hverandres religion. Likevel er jeg glad for at jeg hadde to intervjurunder, siden jeg opplevde at intervju nummer to ble annerledes. Jeg følte meg tryggere som intervjuer i andre runde, og informantene visste hva jeg skulle spørre dem om. Noen av intervjuene gikk i en helt annen retning enn første runde. Et par informanter avslørte flere stereotype holdninger i intervju nummer to enn i første intervju, noe som overrasket meg. Et eksempel er informanten som ikke sa mye om sine holdninger til muslimske menn i første intervju, men kom med sterke generaliseringer om muslimske menn i andre intervju.

Jeg benyttet meg også av observasjonsmetoden. Rollen en feltarbeider har når han eller hun skal observere, kan variere. Det skilles mellom fullstendig deltaker, observerende deltaker, deltakende observatør og fullstendig observatør, alt etter hvor involvert forskeren velger å være i det som han eller hun skal observere.⁵⁰ Jeg fikk mulighet til å bli med på observasjon av de tre koblingsparene. Det ble en deltakende observasjon der jeg først og fremst var med i samtalen dersom flyktningen og guiden spurte meg om noe eller involverte meg i samtalen. Observasjonen foregikk mellom de to intervjurundene. Observasjonen var kanskje også medvirkende til at intervju nummer to føltes lettere for både meg og informanten, siden vi ble bedre kjent.

2.3 Gadamer, forforståelse og den hermeneutiske metode

Hermeneutikk⁵¹ er både en vitenskapelig metode innen humanistisk vitenskap, og en filosofisk teori. Det handler om å finne mening gjennom å forstå.

Hans-Georg Gadamer⁵² regnes som en av de største forkjemperne for hermeneutikken. Han var påvirket av Heideggers beskrivelse av den hermeneutiske sirkel, der han legger vekt på forskerens forforståelse. Man tolker det man ser ut fra det man vet og har opplevd tidligere, man starter ikke med blanke ark. For å forstå enkeltdelene, må man ha en viss forforståelse av

⁴⁹ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 60.

⁵⁰ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 131-132.

⁵¹ Av det greske ordet *hermenevein*, som betyr å tolke eller utlegge. Store Norske Leksikon, "Hermeneutikk"; tilgjengelig på <https://snl.no/hermeneutikk>; besøkt 30.04.15.

⁵² Gadamer (1900-2002). Store Norske Leksikon, "Hans-Georg Gadamer"; tilgjengelig på https://snl.no/Hans-Georg_Gadamer; besøkt 09.12.14.

helheten. Og når man forstår delene, virker dette inn på forståelsen av helheten, og det blir en hermeneutisk sirkel. Gadamer sier at en korrekt tolkning innebærer at man er klar over denne forforståelsen, og at man kan bli forstyrret av sine forventninger til en tekst eller det man skal forske på. Man må forsøke å se tingen i seg selv, og ikke tolke basert på gammel vane, eller se det man forventer å finne.

Filosofene i opplysningstiden var skeptisk til 'blind' tro på autoriteter. Gadamer legger vekt på at tradisjoner er med og former våre oppfatninger og holdninger, noe som ikke trenger å være negativt. I tradisjoner er det alltid et element av frihet, og tradisjonene må bekreftes og dyrkes aktivt for å bestå. I hermeneutikken må man altså ikke nødvendigvis sette opp et skille mellom tradisjon og historisk forskning, og mellom historie og kunnskap om historie, ifølge Gadamer. Forskning innen humaniora går nesten aldri ut på dato, siden senere lesere godtar at forskerens konklusjon var påvirket av kunnskapen han eller hun hadde på den tiden. Humaniora er et kunnskapsfelt som er i stadig utvikling og påvirkes av tradisjoner og nye hendelser i historien.⁵³

Gadamer snakker mest om tolkningen av tekster, men metoden kan også brukes på annen forskning, som funnene man gjør i et feltarbeid. Det er da viktig å huske at man har med seg en forforståelse når man går inn i arbeidet, og at man ikke forhåndsdømmer.

2.4 Tematisk analyse og diskursanalyse

Det er mange måter å analysere funnene i et forskningsprosjekt på. Widerberg nevner fem analysetyper: tematisk analyse, mønstre, portretter og typetilfeller, språklige uttrykk og diskursanalyse, samt analyse av intervju- og spørreskjemaformen. Det er fullt mulig å bruke en kombinasjon av disse. Jeg kommer i hovedsak til å bruke tematisk analyse av mine data. Portretter og typetilfeller er også en egen analysemåte som vil bli brukt i oppgaven. Portretter skal bygge på informantens virkelige liv og situasjon, men informasjonen må selvsagt bevare informantenes anonymitet.⁵⁴

En tematisk analyse kan gå ut fra empirien, teorien eller framstillingsformen. Det kan ofte bli en kombinasjon av disse, men hovedvekten kan ligge på en av dem. Min analyse blir en kombinasjon, siden jeg har et bilde av framstillingsformen, og har noen teorier og temaer jeg vil ta opp (teorinær framstillingsmåte). Samtidig er det viktig å ta hensyn til det som kom fram under intervjuene (empirisk tilnæringsmåte). Intervjuene ble fargekodet etter

⁵³ Kapittelet er basert på Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method* (New York: Continuum, 2000) (1960), 265-285.

⁵⁴ Se mer under kapittelet om etikk. Avsnittet er basert på Widerberg, *Et kvalitativt forskningsprosjekt*, 118-125.

forhåndsbestemte kategorier. Dette ble satt inn i et skjema, slik at jeg kunne sammenligne informantenes svar med hverandre.⁵⁵

Noen av temaene vil også bli belyst med elementer fra diskursanalyse. Det er ikke plass til å gå dypt inn i diskursanalyse her, men noen av temaene synes jeg kommer bedre fram med diskursanalyse. Karin Widerberg skriver at "diskursanalyse er ingen enhetlig metode ... det er teksten som står i fokus".⁵⁶ En diskurs handler om "tankesett, forståelsesformer, eller de språklige, ideologiske, sosiale og institusjonelle betingelsene som gjør det mulig å forholde seg til verden på en bestemt måte".⁵⁷ En diskurs er det som føles naturlig og er allment akseptert, selv om diskursen forandrer seg med tidene.

Temaene som er mest aktuelle for diskursanalyse i min oppgave, er familieliv og kjønnsroller, integrering og media.

2.5 Etikk

Målet med forskning er å produsere kunnskap. I følge Hammersley og Atkinson er målet "å produsere sannferdige beretninger om sosiale fenomener".⁵⁸ Målet må ikke etterstrebes for enhver pris, men man må ha med et etisk perspektiv i alt man gjør. Widerberg slår fast at hvis ikke etikken er god, så er ikke kvaliteten god. Hammersley og Atkinson oppgir noen etiske problemer som kan oppstå. De nevner informert samtykke, privatliv, skade, utnyttning og konsekvenser for framtidig forskning.⁵⁹

Før jeg kunne starte med intervjuene, sendte jeg en søknad til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD), siden de vurderer forskningsprosjektet i forhold til regelverk om personopplysninger. Intervjuguiden ble også lagt ved. Søknaden ble innvilget 16.05.14.

Deltakerne ble informert om prosjektet, og signerte et skjema som var godkjent av NSD. Jeg informerte om at de ville få spørsmål om kunnskap og holdninger til religion. Noen forskere kan aktivt bedra informantene ved å si seg enig med informantenes holdninger eller oppførsel, og dermed gi et feil inntrykk.⁶⁰ I mitt tilfelle var jeg ofte uenig med informantenes utsagn, men jeg viste det ikke utad.

⁵⁵ Avsnittet er basert på Widerberg, *Et kvalitativt forskningsprosjekt*, 126-130.

⁵⁶ Widerberg, *Et kvalitativt forskningsprosjekt*, 138-139.

⁵⁷ Store Norske Leksikon, "Diskurs"; tilgjengelig på <https://snl.no/diskurs>; besøkt 15.12.14.

⁵⁸ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 293.

⁵⁹ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 294.

⁶⁰ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 295.

"Et problem med etnografisk forskning er at den innebærer en offentliggjøring av ting som er sagt og gjort i private sammenhenger."⁶¹ I samtaler om holdninger og religion, kan dette selvsagt bli ekstra problematisk. Det er viktig å anonymisere informantene. I portretter kan man omskrive uviktige personlige opplysninger, og passe på at portrettet ikke virker krenkende.⁶² Jeg har tilbudt informantene å lese portrettutkastet. Bjørn Ola Tafjord skriver at man gjennom å gjøre undersøkelser som innebærer samhandling med andre, og ved å publisere resultatene herfra, utøver man makt og påvirker dem man skriver om. Det er viktig å avklare hva man skal gjøre på forhånd, og å "føre ein kontinuerleg dialog om dette etter kvart som prosjektet tek nye vegar og fastare form".⁶³

Forskningen kan føre til potensiell skade, særlig dersom informanten kan gjenkjennes, og forskningen avdekker negative handlinger. Noen flyktninger risikerer overvåkning av sine aktiviteter og meninger også i sitt nye hjemland,⁶⁴ og mange flyktninger har som kjent opplevd traumatiske ting som preger deres psyke. Anonymitet er ekstra viktig for denne gruppen.

Informantene skal ikke føle seg utnyttet. Jeg har holdt kontakten med dem for å fortelle om framgangen. Når oppgaven er ferdig sensurert, vil jeg sende den til informantene. Resultatet vil også kunne ha nytte for Røde Kors, som kan bruke mine erfaringer til å overbevise støttespillere om hvor viktig Flyktningguidens arbeid er.

Dersom man ikke tar hensyn til det etiske aspektet, kan man ødelegge for andre forskere i framtiden.⁶⁵ Man må sørge for at man har fulgt de etiske 'spillereglene' underveis.

Min største etiske utfordring er min rolle som forsker versus min tidligere rolle som flyktningguideadministrator. Jeg har vært bevisst på at jeg er forsker, og har sagt dette tidlig i prosessen til informantene. Noen kjente meg gjennom jobben, mens andre hadde jeg ikke møtt tidligere.

Min måte å rekruttere informanter på kan også være utfordrende etisk sett. Kolleger i Røde Kors sendte ut informasjon fra meg til flyktningguidene, som ble bedt om å spørre om flyktningene også ville bli informanter. Dette var mest av praktiske hensyn, siden det kun finnes en fullstendig e-postliste for flyktningguidene. Noen av flyktningene kan ha følt seg presset til å si ja. Men siden jeg senere møtte flyktningen alene, og fikk forklart forskningsprosjektet direkte til dem, hadde de en mulighet til å trekke seg.

⁶¹ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 297.

⁶² Widerberg, *Et kvalitativt forskningsprosjekt*, 124.

⁶³ Bjørn Ola Tafjord, "Refleksjonar kring refleksivitet" i *Metode i religionsvitenskap* (red. Siv Ellen Kraft og Richard J. Natvig; Pax; Oslo, 2006), 252.

⁶⁴ Stavanger Aftenblad, "Forkledd radikaliserings"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/Forkledd-radikaliserings-3578788.html>; besøkt 07.01.15.

⁶⁵ Hammersley og Atkinson, *Feltmetodikk*, 305.

En utfordring med relasjonen i Flyktningguiden er at guiden skal representere Røde Kors og verdien Røde Kors har. Forholdet kan bli asymmetrisk på grunn av rollefordelingen. Røde Kors har syv prinsipper som blir bestemmende for guiden sin relasjon til flyktningen: humanitet, upartiskhet, nøytralitet, uavhengighet, frivillighet, enhet og universalitet.⁶⁶ I veilederen for flyktningguidekoordinatorene står det at "religion er et tema som det kan være vanskelig og sårbart å diskutere. Det er lov til å snakke om alt, men det er viktig å legge til rette for at det blir en dialog og ikke en diskusjon om hvem som har rett".⁶⁷ Det kan kanskje da virke litt kontroversielt å spørre frivillige og deltakere i Flyktningguiden om religion. Jeg sørget derfor for å få forhåndstillatelse av overordnet og kolleger i Røde Kors, slik at det ikke kommer reaksjoner i ettertid.

I hvert fall lokalt i Rogaland Røde Kors blir det formidlet til guidene at de skal være forsiktige med å snakke om religion. Slikt sett kan kanskje ikke denne aktiviteten være den beste bakgrunnen for å forske på religionsdialog. Eller kan den kanskje være det likevel? Min personlige erfaring er at flyktning og guide snakker om religion. For en stor del av verdens befolkning er fortsatt religion veldig viktig i dagliglivet.⁶⁸ Troen kan gi utslag både fysisk og holdningsmessig, så det er ikke til å unngå at religion vil være en vesentlig del av samhandlingen mellom flyktning og guide.

⁶⁶ Avsnittet er basert på Røde Kors, "Dette er Røde Kors", tilgjengelig på <https://www.rodekors.no/om-rode-kors/dette-er-rode-kors/>; besøkt 04.12.14.

⁶⁷ Røde Kors: "Håndbok for tilretteleggere" (ca 2004-2005), s 31.

⁶⁸ Grace Davie, *The Sociology of Religion* (Los Angeles/London/New Dehli/Singapore: Sage Publications, 2013) (2007), 259.

Kapittel 3

TEORETISKE PERSPEKTIVER

Under følger et overblikk over noen viktige teorier innen religionsdialog, interkulturell kommunikasjon og sosialantropologi, som jeg vil ta med videre i min analyse av feltarbeidet.

3.1 Religionsdialogperspektiver

Oddbjørn Leirvik⁶⁹ må sies å være den viktigste bidragsyteren innen litteratur om religionsdialog i Norge. Han framhever hvor viktig religionsdialogen er, og bemerker at "dialog mellom kristne og muslimer er ein dialog mellom naboar, også i religiøs forstand."⁷⁰ Sammen med jødene regnes både kristne og muslimer som Abrahams barn, som har den samme Gud.⁷¹

Leirvik sier at islam kan "med god grunn by seg fram som eit heilskapleg alternativ til ein kristendom som har mista kroppen, privatisert både tru og moral, og gjort gudsteneste til eit spørsmål om å 'høyre preika', dvs. ei intellektuell øving".⁷² Leirvik ser paradokset i at i Norge må man opprette nye organisasjoner utenfor DNK for å kunne ha frimodighet til å "knele, korse seg eller løfte hendene".⁷³

En forutsetning for religionsdialog er ifølge Leirvik at "begge partar i samtalen er klar over sin eigen identitet og tar han på ramme alvor - gjerne også med ønske om å påverke den andre".⁷⁴ Man setter ikke sin egen identitet på spill, selv om man kan bli utfordret i møte med noen med en annen tro. Leirvik vektlegger at i møtet med muslimer blir han værende kristen, og kanskje mer oppmerksom på sin egen tro enn tidligere.⁷⁵ Det finnes mange former for dialog, men:

Det avgjerande er om vi ønskjer å stå i samtale i kvardagen, dele litt av livet med kvarandre, også det som er aller viktigast for oss. Den mest spennande dialogen skjer ikkje rundt eit konferansebord, men der vi møtest som heile menneske og er ærleg

⁶⁹ (1951-), Leirvik jobbet tidligere som prest på Grünerløkka, men er nå ansatt som professor ved Teologisk fakultet (TF) ved Universitetet i Oslo. UiO, "Oddbjørn Leirvik"; tilgjengelig på <http://folk.uio.no/leirvik/>; besøkt 21.04.15.

⁷⁰ Leirvik, *Møte med islam*, 8.

⁷¹ Leirvik, *Religionsdialog*, 184.

⁷² Leirvik, *Møte med islam*, 62. Det å bøye seg ned mot bakken i bønn kalles prostrasjon (av latin *prostratio*: å kaste seg ned). Leirvik sier at prostrasjonen har røtter fra jødedommen, og han påstår at det var slik Jesus ba. Mange skikker og ritualer er dermed ikke så 'fremmede' som mange i Vesten tror. Leirvik, *Religionsdialog*, 178; Store Norske Leksikon, "Prostrasjon"; tilgjengelig på <https://sml.sn.no/prostrasjon>; besøkt 09.02.15.

⁷³ Leirvik, *Religionsdialog*, 177.

⁷⁴ Leirvik, *Møte med islam*, 21.

⁷⁵ Leirvik, *Møte med islam*, 22-23.

interesserte i kvarandre sine liv, slik at vi også gjerne vil lære kvarandre å kjenne som religiøse mennesker.⁷⁶

'Rommet imellom' er også et viktig begrep hos Leirvik. Det er mennesker som studeres, ikke religioner. Man kan ha et innenfra-perspektiv og et utenfra-perspektiv på det felles rommet mellom religionene. Hvis man skal studere 'rommet imellom', studerer man hva som skjer i møtet mellom menneskene. Leirvik sier også at en forsker på interreligiøse studier plasserer seg i et mellomrom med flytende grenser. Både rommet sine grenser og forskerens posisjoner er i bevegelse. Levende mennesker fyller rommet imellom religionene, og gjør det større eller mindre. Dermed kan ingen innta en nøytral mellomposisjon. Det er viktig at ens egen posisjon er synlig og åpen for diskusjon, det er den eneste måten man kan bygge opp en slags objektivitet. Dialog og samhandling kan åpne rom som har vært stengt, og det kan lages nye fellesrom. Fordommer om den andre religionen er med på å stenge rommene, men hvis man skal få bort fordommer og konspirasjonsteorier, må de luftes ut. Målet er ikke at rommet imellom skal bli mindre, eller at man skal bli mer enige. Respekten for forskjeller hos den andre er sentralt, slik at begge får rom nok til å være forskjellige.⁷⁷

En annen viktig bidragsyter innen religionsdialog i Norge, er Anne Hege Grung.⁷⁸ Hun har jobbet med dialog gjennom Emmaussenteret, og ved å være medlem av Kontaktgruppa for MKR og IRN.⁷⁹ Hun var med på å skrive boka *Dialog med og uten slør*, som handler om kristne og muslimske kvinner som møtes hjemme hos hverandre og har en religionsdialog.

Grung er selverklært kristen feminist,⁸⁰ og er opptatt av kjønnsrettferdighet, som er et "ideal som innebærer at kvinner og menn har den samme friheten og retten til å bestemme over egne liv, til ikke å bli diskriminert, og at de har lik rett til deltakelse".⁸¹ Det er et videre begrep enn 'likestilling' siden det også legger vekt på personlig integritet som avgjørende for opplevelsen av likestilling.⁸²

Grung definerer dialog som en samtale, der det ikke er et mål å bli enige. Det viktige er fellesskapet på tvers av forskjeller. "Dialog er et møte ansikt til ansikt mellom likeverdige

⁷⁶ Leirvik, *Møte med islam*, 24-25.

⁷⁷ Avsnittet er basert på Leirvik, *Islam og kristendom*, 119-120; 289; 295.

⁷⁸ Grung (1965-) er ansatt ved Det praktisk-teologiske seminar i Oslo, og har vært tilknyttet TF. PTS, "Anne Hege Grung"; tilgjengelig på <http://www.praktikum-pts.no/om/ansatte/anne-hege-grung.html>; besøkt 08.01.15.

⁷⁹ UiO, "Anne Hege Grung"; tilgjengelig på <http://www.uio.no/forskning/tverrfak/culcom/personer/annehg.html>; besøkt 08.01.15.

⁸⁰ Anne Hege Grung, *Gender Justice in Muslim-Christian Readings: Christian and Muslim Women in Norway Making Meaning of Texts from the Bible, the Koran, and the Hadith* (Oslo: Unipub, 2011), 14.

⁸¹ Anne Hege Grung, "Religionsdialog og kjønn: Kan interreligiøse dialoger føre til større kjønnsrettferdighet?", *Norsk tidsskrift for misjon* 2006, nr 3-4, 270.

⁸² Grung, "Religionsdialog og kjønn", 271.

parter, uten skjulte hensikter. Det er et møte jeg går inn i, ikke for å forandre den andre, men for selv å ta del i den gjensidige forandringen som kan skje gjennom et møte."⁸³ Det kan diskuteres om en slik samtale noen gang vil kunne være likeverdig, men det er idealet.⁸⁴

Når Grung skal oppsummere erfaringene med prosjektet *Dialog med og uten slør* skriver hun at møtene forandret deltakerne. Siden de tok del i hverandres hverdagsliv ved å møtes hjemme hos hverandre, ble de godt kjent og kunne "skape en dialog som hadde flere rom, der vi møttes på mange plan".⁸⁵ Grung skriver at "vi er ikke blitt mer enige, men vi er blitt bedre venner."⁸⁶ Resultatet ble ifølge Grung "som det 'pleier' i dialog mellom kristne og muslimer: Det fører til at de kristne blir bedre kristne og muslimene blir bedre muslimer".⁸⁷

Grung sier at kvinner i dialog deler noen erfaringer som kan være nyttige. Noen muslimske kvinner er heller ikke like deltakende i samfunnet, og ved å delta i dialogen blir de utfordret til å være aktive deltakere, og kan gjøre sine egne erfaringer. Kvinner blir også ofte utsatt for fiendebilder ved at man viser til hvor 'undertrykte' de er.⁸⁸ Det kan fort bygges fiendebilder av den Andre blant både kristne og muslimer, men:

Når kristne og muslimske kvinner møtes ansikt til ansikt og får snakke med sin egen stemme, faller disse bildene til fordel for et virkelig møte der kvinner slipper til og kan dele sine erfaringer og fortellinger. Fiendebilder og stereotypier forsvinner der menneskers ansikter kommer til syne.⁸⁹

3.2 Dialogperspektiv på et folkelig nivå

Dialogbegrepet kan defineres på ulike måter, og 'mannen i gata' kan ha en annen definisjon enn religionsforskere. I religionsdialog mellom 'vanlige' mennesker er det viktig å få med deres oppfatning av religionsdialog. Abid Q. Raja⁹⁰ er ingen religionsforsker, men jeg ønsker å nevne han her på grunn av hans engasjement for dialog. Raja er født i Norge av pakistanske foreldre. Han regner seg som muslim, og ønsker å være en brobygger mellom den norske befolkning og innvandrere.⁹¹ Han arrangerte ti dialogmøter på halvannet år. I 2010 skrev han boken *Dialog: Om vold, undertrykkelse og ekstremisme*, der han drøfter sine erfaringer fra

⁸³ Grung, "Begrepet dialog i Emmaus", 88.

⁸⁴ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 8.

⁸⁵ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 132.

⁸⁶ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 132.

⁸⁷ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 133. Under den tidligere nevnte konferansen i Oslo desember 2014, refererte jeg denne setningen til Grung, og spurte om hva hun la i dette. Hun svarte at det var hennes erfaring, og at det nok fortsatt gjelder. Men hun la til at det var nok ikke slik uansett, resultatet kunne også bli annerledes.

⁸⁸ Avsnittet er basert på Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 133-135.

⁸⁹ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 134.

⁹⁰ Raja (1975-) jobbet tidligere som advokat, men er nå stortingsrepresentant for Venstre. Venstre, "Abid Q. Raja"; tilgjengelig på <http://www.venstre.no/politiker/abidraja>; besøkt 05.01.15.

⁹¹ Avsnittet er basert på Venstre, "Abid Q. Raja".

dialogmøtene. Han lot 'vanlige' ungdommer med innvandrerbakgrunn få komme i dialog med myndighetspersoner. Det ble avholdt dialogmøter med tema som kvinneundertrykkelse, hat mot jøder og homofile og ytringsfrihet. Raja sin oppfatning av dialog er kanskje mer i tråd med den jevne nordmann. Han beskriver dialogens grunnidé som det "å lytte og dele sin posisjon, og gjennom dette nærme seg hverandre".⁹² Men han legger ikke skjul på at hans agenda er å påvirke innvandreres verdier, ved å "forsøke å overbevise den andre gjennom argumentasjon og samhandling".⁹³ Han peker på at mange i den offentlige integreringsdebatten har fastlåste meninger, og hvis man skal lykkes med integreringen må man ha dialog med gruppene det gjelder. I Europa har man gått fra å ha en debatt om innvandrere generelt, til å ha en debatt om islam. Integreringen har ikke fungert like godt over alt, og har gitt grobunn til islamistisk radikaliserings. Raja mener at fremtiden ligger i en god dialog, det blir avgjørende for om vi skal lykkes i å bli et sted "for alle borgerne"⁹⁴ av landet. For at endringen skal skje, må vi føle oss truffet, dialogen skal gjøre litt vondt. Kunnskapshull skal bli avdekket, slik at man kan endre sitt syn. Målet er ikke hos Raja at alle skal bli enige, men man må fokusere på hvor like man faktisk er.⁹⁵

3.3 Religionsdialogperspektiv fra utenlandske forskere

Det forskes også på religionsdialog i andre land enn Norge. Jeg vil fokusere på den nederlandske forskeren Marianne Moyaert, for å få noen andre perspektiver på religionsdialog. Moyaert⁹⁶ har bidratt et kapittel i boken *Understanding Interreligious Relations* (2013). Hun påpeker at religionsdialog kan ha ulike former, alt fra akademikere som møtes for å utveksle religiøse ideer, til grasrotgrupper som er opptatt av frigjøring. Det kan også være religiøse ledere som møtes, interreligiøse bønnemøter eller personlige samtaler som oppstår spontant mellom naboer. Hun deler religionsdialog inn i fem grupper: 1) livets dialog, 2) diapraksis, 3) teologisk dialog, 4) spirituell dialog og 5) diplomatisk dialog.⁹⁷

I mitt tilfelle er det livets dialog som er mest aktuell. Livets dialog er for dem som ikke har en offisiell status innenfor sin religion, men som møter mennesker med en annen bakgrunn i hverdagen. De møtes i uformelle sammenhenger, slik som i nabolaget, og det oppstår en dialog. De som møtes, bærer med seg (bevisst eller ubevisst) menneskelige og

⁹² Abid Q. Raja, *Dialog: Om vold, undertrykkelse og ekstremisme* (Oslo: Cappelen Damm, 2010), 11.

⁹³ Raja, *Dialog*, 11.

⁹⁴ Raja, *Dialog*, 233.

⁹⁵ Kapitlet er basert på Raja, *Dialog*, 10-14; 18.

⁹⁶ Moyaert (1979-) er professor ved Free University i Amsterdam, og skriver om religionsdialog. Ku Leuven, "Researchers"; tilgjengelig på <https://theo.kuleuven.be/apps/researchers/Moyaert/>; besøkt 07.01.15

⁹⁷ Avsnittet er basert på Moyaert, "Interreligious Dialogue", 201-202 (min oversettelse).

religiøse verdier, og ved å leve etter dette kan man berike andres liv. Denne formen for dialog trenger ikke å berøre teologiske spørsmål, eller å gå dypt inn i religiøse tradisjoner.⁹⁸

Moyaert beskriver religionsdialog som en søken etter sannhet. De som går inn i dialogen må ha et kritisk blikk, de må stille spørsmål, og må tåle å bli kritisert selv. Hun refererer også til Gadamer og hans tanker om forforståelse, og peker på at ens egne fordommer og overbevisninger er med på å bestemme hvordan man møter den andre og hans/hennes tradisjon. De som deltar i dialog går inn i den hermeneutiske sirkel, de har med seg en forforståelse, og bruker denne for å oppnå ny forståelse. Dette skjer både på et filosofisk og et konkret nivå. Det fysiske nivået innebærer at man tenker gjennom sine fordommer, og skjønner disse ut fra sin egen historiske plassering i tiden. Tidligere tradisjoner påvirker hvordan man tenker. Man utfordrer denne tradisjonen og fordommene på det konkrete nivå ved at man møter den andre og blir minnet på og utfordret på sine fordommer. På denne måten oppnår man en ny forståelse.⁹⁹

Når man deltar i religionsdialog, er det forventet at man representerer sin religion, man deltar på vegne av en hel tradisjon, ifølge Moyaert. Bevisst eller ubevisst får man et innblikk i en annen tradisjon, og lærer å se sin egen tradisjon med andres øyne. Resultatet kan være forandrede meninger, ny innsikt og nye tolkninger. "What was strange becomes familiar and what was familiar becomes strange."¹⁰⁰ Mange som deltar i religionsdialog ønsker etterpå å forandre på sin egen tradisjon, noe som ifølge Moyaert ikke kan være like enkelt.¹⁰¹

Gjennom religionsdialogen kan man lære å sette mer pris på andres verdier og tradisjoner, og utvikle en sensitivitet for andres tro som man ikke hadde før. Noen kan også ta til seg enkelte symboler, ritualer og bønner fra andre tradisjoner.¹⁰²

3.4 Perspektiver fra interkulturell kommunikasjon

Selv om dette er en oppgave innen religionsdialog, henger det etter mitt syn sammen med elementer fra interkulturell kommunikasjon, særlig siden jeg undersøker etnisk norske og muslimer. Jeg velger å bruke noen teoretiske begreper fra Øyvind Dahl og Adrian Holliday, Martin Hyde og John Kullmann.

Øyvind Dahl¹⁰³ har skrevet boken *Møter mellom mennesker: Interkulturell kommunikasjon* (2001). Han forklarer 'kultur' som 'koder i bakhodet'. Vi har lært om

⁹⁸ Avsnittet er basert på Moyaert, "Interreligious Dialogue", 202.

⁹⁹ Avsnittet er basert på Moyaert, "Interreligious Dialogue", 206-208.

¹⁰⁰ Moyaert, "Interreligious Dialogue", 210.

¹⁰¹ Avsnittet er basert på Moyaert, "Interreligious Dialogue", 209.

¹⁰² Moyaert, "Interreligious Dialogue", 215-215.

virkeligheten og hvordan man skal handle gjennom å være medlemmer av et bestemt samfunn. Men kulturen er noe som forandrer seg hele tiden, og elementer fra kulturen blandes med stadig nye elementer. Denne blandingskulturen, eller 'hybridkulturen' har blitt normalen, og blandingen skjer i økende omfang.¹⁰⁴

Stereotypier beskrives av Dahl som "kategoriseringer av mennesker eller grupper av mennesker som har enkelte fellestrekk".¹⁰⁵ Vi ser ofte etter det vi forventer, og ikke det som faktisk er tilfelle. Stereotypiene kan bli til selvoppfyllende profetier, og kan være motstandsdyktige mot forandringer. Noen stereotypier er nyttige å ha, slik at man vet hva man kan forvente av for eksempel en person i uniform. Men stereotypiene kan være til skade dersom man bruker dem ubevisst, hvis de er gale, eller hvis man ikke tar hensyn til individuelle forskjeller. Tilstivnede eller frosne stereotypier kalles 'fordommer'. Da har man gjort seg opp en forhåndsdom som rammer en gruppe mennesker, og man er ikke åpen for å forandre denne forhåndsdommen. For eksempel kan noen si at en muslimsk mann som slår kona, gjør det fordi det er hans kultur, mens en etnisk norsk mann gjør det fordi han har psykiske problemer eller er en bølle. Innvandrere kan også ha lignende stereotypier og fordommer om nordmenn. Holdningene fra begge sider kan gjøre det vanskelig å få til en dialog.¹⁰⁶

De fleste mennesker har et etnosentrisk utgangspunkt, det vil si at man "regner seg selv, sine egne verdier eller sin egen gruppes livsførsel som bedre enn andres".¹⁰⁷ Dette trenger ikke nødvendigvis å være galt, eller å gå ut over andre. Men dersom man vurderer andres skikker og verdier etter hvor mye de ligner på dem man selv har, er det ikke nødvendigvis positivt lenger. Det er heller ikke så positivt med den motsatte holdningen, at alt er like bra hvis man ser det ut fra sin egen kultur (kulturrelativistisk holdning). Det kan føre til likegyldighet. For en forsker er det metodisk viktig å kunne se en kultur 'innenfra', men man kan ende opp med likegyldighet dersom man bruker den kulturrelativistiske holdningen som moralsk rettesnor. Dahl ønsker seg en holdning som verken er fullstendig etnosentrisk eller fullstendig kulturrelativistisk.¹⁰⁸ I 2002 utga Ragnhild Magelssen en bok som het *Kultursensitivitet: om å finne likhetene i forskjellene*. Hildegunn Fandrem henviser til Magelssen. Hun skriver at kultursensitivitet handler om å ha en bevissthet om sitt eget

¹⁰³ Dahl (1940-) har vært professor i kulturkunnskap ved Misjonshøgskolen (MHS) i Stavanger. Han tok initiativ til å opprette Senter for Interkulturell Kommunikasjon (SIK) i 1991. MHS, "Øyvind Dahl"; tilgjengelig på <http://www.mhs.no/person?4>; besøkt 28.01.15.

¹⁰⁴ Avsnittet er basert på Dahl, *Møter mellom mennesker*, 57-58.

¹⁰⁵ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 25.

¹⁰⁶ Avsnittet er basert på Dahl, *Møter mellom mennesker*, 25-27.

¹⁰⁷ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 28.

¹⁰⁸ Avsnittet er basert på Dahl, *Møter mellom mennesker*, 28-29.

kulturelle ståsted, men man må være sensitiv i møte med andre kulturer. Kultursensitivitet har mange fellestrekk med empati, ifølge Fandrem.¹⁰⁹

Også andre bidragsytere innen interkulturell kommunikasjon er verd å nevne her. Adrian Holliday, Martin Hyde og John Kullmann¹¹⁰ har skrevet boka *Intercultural Communication: An advanced resource book for students* (2010). De bringer inn noen viktige perspektiver på Othering, måter man ser på den Andre. Forfatter-trioen er svært negative til en essensialistisk holdning der man tenker at kulturer følger landegrenser og at folkene der har en bestemt type oppførsel. Hvis man tenker at kulturen har en slik essens, blir også menneskers oppførsel bestemt av denne kulturen, menneskene påvirker ikke kulturen. Fra dette synet er det ikke langt til stereotypiene som finnes i den såkalte 'kulturismen' (culturism) som kan lede til utsagn som "i kulturen i Midtøsten er det ikke begreper for individualisert kritisk tenkning".¹¹¹

I en ikke-essensialistisk tankegang er ikke kulturer steder man kan besøke, og som noen kan tilhøre. Kultur er en sosial kraft som blir tydelig der den oppleves som viktig. Opplevde kulturforskjeller kan like godt være et resultat av 'små kulturer' som familie, alder, yrke og så videre, enn en forskjell på grunn av 'store kulturer' som nasjoner.

Forfatterne henviser til Edward Said¹¹² når de skal beskrive Othering. 'Othering' beskrives som prosessen der man bygger opp sin egen identitet gjennom (ofte) negative karakteristikk av den Andre. Ofte blir den Andre sett på som så annerledes at de blir undermennesker. Man bygger opp en kontrast mellom seg selv som kultivert og den Andre som følger naturens lyster. Noen tenker at den Andre som finnes blant oss kan være enda farligere for 'oss', derfor må de identifiseres og isoleres. Holliday, Hyde og Kullmann ser på Othering som et urovekkende fenomen, siden mennesker selv ikke får være med på å forhandle sin egen identitet, og man tar ikke hensyn til at mennesker er sammensatte og komplekse.¹¹³

¹⁰⁹ Hildegunn Fandrem, *Mangfold og mestring i barnehage og skole: Migrasjon som risikofaktor og ressurs* (Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011), 159.

¹¹⁰ Holliday, Kullmann og Hyde er alle ansatt ved britiske Canterbury Christ Church University. Canterbury, "Martyn Hyde", tilgjengelig på <http://canterbury.academia.edu/MartinHyde>; besøkt 21.04.15.

¹¹¹ Adrian Holliday, Martin Hyde og John Kullmann, *Intercultural Communication: An Advanced Resource Book for Students* (London og New York: Routledge, 2010), 73 (min oversettelse).

¹¹² Said er kjent for begrepet 'orientalismen' fra boka *Orientalism* (1978), der han beskrev hvordan særlig tidligere koloniserte land hadde blitt utsatt for diskurser og tenkemåter fra de europeiske kolonimaktene. 'Orienten' er ikke et virkelig sted, men en idé som har blitt konstruert ut fra bilder, tanker og språk i Vesten. Holliday, Hyde og Kullmann, *Intercultural Communication*, 135.

¹¹³ Kapitlet er basert på Holliday, Hyde og Kullmann, *Intercultural Communication*, 72-74; 135; 183; 274.

3.5 Sosialantropologiske perspektiver

Noen sosialantropologiske perspektiver er også nyttige. Religionsdialogen henger etter min mening også sammen med spørsmål rundt integrering og familieliv. Jeg har valgt å legge hovedvekt på tankene til sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen for å forklare denne tematikken.

Thomas Hylland Eriksen¹¹⁴ har skrevet både lærebøker og populærvitenskapelige bøker, der noen av de mest kjente er *Små steder, store spørsmål* (1993) og *Ethnicity and Nationalism* (2002). Sammen med Torunn Arntsen Sajjad har han også skrevet *Kulturforskjeller i praksis* (2006/1994).¹¹⁵

Eriksen og Sajjad har skrevet om forskjellen på tradisjonsbaserte og moderne samfunn, og peker på at en del flyktninger og innvandrere kommer fra steder med en tradisjonsbasert patriarkalsk storfamilie som hovedregel.¹¹⁶ Dette kan by på utfordringer når disse personene kommer til Norge, et moderne samfunn med mange kjernefamilier.

Eriksen og Sajjad skriver også om majoriteter versus minoriteter, og at det oppstår en maktforskjell ved at majoriteten forventer at minoriteten skal oppføre seg som dem og bør lære seg språket.¹¹⁷ Når flyktninger eller innvandrere møter disse kravene, kan de velge ulike strategier, som segregering, assimilasjon eller integrasjon.¹¹⁸ Staten kan også føre en politikk i henhold til disse strategiene.

Eriksen og Sajjad skriver også om kjønnsroller, og beskriver roller blant muslimske menn og kvinner i Norge. Noen muslimske kvinner blir isolert av mennene i familien, men disse rollemønstrene er i endring i møte med det norske samfunnet.¹¹⁹

3.6 Oppsummering teoretiske perspektiver

Mye av teorien jeg har framhevet er overlappende, selv om det også finnes noen forskjeller. Leirvik og Grung har mange av de samme tankene rundt religionsdialog. Grung er mer opptatt av feminisme enn Leirvik. Leirvik henviser i nyere utgivelser til Grungs definisjon av religionsdialog, og begge mener i senere utgivelser at man går ikke inn i dialogen for å forandre den andre, men er åpne for at man selv kan bli forandret. Dette står i motsetning til

¹¹⁴ Eriksen (1962-) er ansatt som professor ved Sosialantropologisk institutt ved Universitetet i Oslo. Han har blant annet jobbet med identitetspolitikk, etnisitet, nasjonalisme og globalisering. Wikipedia, "Thomas Hylland Eriksen"; tilgjengelig på http://no.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hylland_Eriksen; besøkt 26.03.15.

¹¹⁵ Avsnittet er basert på UiO, "Thomas Hylland Eriksen"; tilgjengelig på <http://www.sv.uio.no/sai/personer/vit/geirthe/>; besøkt 26.03.15.

¹¹⁶ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 151-152.

¹¹⁷ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 29.

¹¹⁸ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 79.

¹¹⁹ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 168-169.

Raja sitt syn på dialog, han er tydelig på at han ønsker dialog med innvandrergupper for å forandre deres syn.

Både Grung og Moyaert fremhever at kristne blir bedre kristne, og muslimer blir bedre muslimer gjennom religionsdialogen. Disse tankene støttes også av Leirvik. Moyaert skiller seg litt fra Grung og Leirvik i synet på representasjon. Grung og Leirvik fremhever ikke like sterkt at den som deltar i dialogen er en del av noe større, og er representanter for sin religiøse tradisjon. Som representanter kan de ta med seg sine erfaringer tilbake til sine religiøse ledere, ifølge Moyaert. Men hun legger vekt på at deltakeren i religionsdialog også er en privatperson, og religionsmøtene kan få fram en personlig endring hos deltakeren.

Innen interkulturell kommunikasjon kan man blant de utvalgte forfattere finne forskjeller og likheter. Alle beskriver begreper som stereotypier. Dahl mener at stereotypier kan brukes både positivt og negativt. De negative kan utvikles til fordommer. Holliday, Hyde og Kullmann mener at stereotypier er utelukkende negative. De mener at stereotypier og Othering hører sammen. Å se på mennesker som den Andre vil alltid være forbundet med noe negativt, ved at man forhåndsvurderer andre mennesker, og ikke lar dem få være med i prosessen med å forhandle sin egen identitet.

De sosialantropologiske perspektivene bringer inn syn på majoritet versus minoritet, og om ulike tilpasningsstrategier som brukes av staten og innvandrerne selv. De beskriver også familielivet og likestilling blant muslimske innvandrere. Bøker av Eriksen og Sajjad vil bli mest brukt videre.

Kapittel 4

PRESENTASJON AV DATA

Dette kapitlet inneholder en presentasjon av data som har kommet fram under feltarbeidet. Kapitlet starter med et kort portrett av informantene. Så følger seks ulike temaområder, som tilsvarer innholdet i spørsmålene jeg stilte informantene under intervjuene. Sitater og svar fra informantene vil bli belyst av relevant litteratur, men selve hovedtrekkene i analysen blir ikke foretatt før i kapittel 6.

4.1 Portrett av informanter

Aisha

Aisha er en muslimsk kvinne i 30-årene som flyktet til Norge fra et afrikansk land. Hun er ugift. Hun er høyt utdannet og har fått bruke sin utdanning også i Norge. Aisha har lært seg språket raskt, og ved hjelp av guiden Elin forsøker hun å forstå uformelle koder i samfunnet. Aisha har sterke meninger om integrering, og er opptatt av at man må bli kjent med mange mennesker i et samfunn og stille mange spørsmål før man kan gjøre seg opp en mening om hvordan det er der.

Amira

Amira flyktet til Norge fra Midtøsten, og er en kvinne i 30-årene som bor sammen med mann og barn. Hun har høyere utdanning. Hun og guiden Bente har ikke møtt hverandre så lenge, men hun setter pris på å ha noen å praktisere norsk med. Amira har stor kunnskap om islam og Koranen. Hun mener at kvinner og menn er grunnleggende forskjellige, og kvinner kan ikke ha alle de samme yrkene som menn. Hun begynner å skjønne kulturen mer, selv om hun fortsatt har mange spørsmål.

Jamila

Jamila er fra et asiatisk land, og bor nå i Norge sammen med mann og barn. Hun er i 30-årene og har høyere utdanning. I barndommen var hun ikke så opptatt av religion, men valgte å være aktiv muslim i voksen alder. Jamila jobber mye med det norske språket, og er glad for hjelpen hun har fått fra både guiden Anne, og fra andre nordmenn hun har møtt. Hun har tatt til seg mange 'norske' måter å gjøre ting på, selv om hun også er opptatt av at barna skal videreføre foreldrenes språk og verdier.

Elin

Elin er en etnisk norsk kvinne i 40-årene, som har høy utdannelse og god kunnskap om både kristendom og islam. Hun har mann og voksne barn, og har en fulltidsjobb. Tidligere regnet hun seg som kristen, men nå mener hun at det ikke finnes kun én religion som er den riktige. Hun har lært mye av å møte muslimer personlig, blant annet om hvor liberale muslimer kan være. Hun er opptatt av integrering, og at man skal la muslimene få lov til å få en sjanse til å jobbe hvis de er kvalifiserte, selv om de kanskje ikke oppfyller alle språkravene.

Bente

Bente er etnisk norsk, har mann og voksne barn. Hun er i 50-årene og er høyt utdannet. Hun har aldri vært religiøs, men har stor kunnskap om andre religioner, blant annet på grunn av reiser. Hun reagerer sterkt på generaliseringer av muslimer. Bente trives godt som flyktningsguide, og er opptatt av at man må gi flyktingene en plass "i det store maskineriet", slik at særlig ikke barn og ungdom faller utenfor samfunnet og blir marginaliserte.

Anne

Anne er født et annet sted i landet, men har bodd lenge i Rogaland. Hun er i 50-årene, har mann og voksne barn. Hun har ikke høyere utdannelse. Anne har en fulltidsjobb. Hun regner seg som kristen, men ikke personlig kristen. Anne er en engasjert dame som er opptatt av integrering, og synes at både det offentlige og privatpersoner burde gjort mer for asylsøkere og flyktninger som kommer til Norge.

Anita

Anita er i 50-årene, er skilt og har voksne barn. Hun har vært gift med en mann som konverterte fra islam til kristendommen. Hun sier at hun ikke er religiøs, men kristendommen er en del av den norske tradisjonen. Hun jobber fulltid, og har alltid vært opptatt av frivillig arbeid. Anita liker ikke kvinnesynet hun mener finnes i islam, hun synes det er undertrykkende. Men hun blir skremt av hvor mange negative holdninger til muslimer som finnes i samfunnet. Hun synes flere burde gi muslimene en sjanse ved å bli kjent med dem. Anita har ikke vært flyktningsguide lenge.

Marianne

Marianne er en kvinne i 50-årene, som vokste opp et annet sted i landet. Hun var tidligere kristen, men er ikke aktiv nå. Hun har bodd i utlandet og møtt muslimer der. Hun er generelt skeptisk til muslimske menn og oppdragelsen av dem. Allikevel mener hun at media gir et

altfor negativt bilde av muslimer, og det påvirker den norske befolkningen. Hun synes det er viktig at man blir kjent med muslimene, og at det kan bygges opp tillit. Marianne er gift og har voksne barn. Hun har høyere utdanning, og jobber fulltid. Hun har ikke vært flyktningguide lenge.

Monica

Monica er i 60-årene, er skilt og har voksne barn. Hun jobber fulltid, og har høyere utdanning. For ikke så lenge siden konverterte hun til islam. Hun har aldri regnet seg som kristen, og er nok en person som ofte 'går mot strømmen'. Monica har stor kunnskap om islam, og kjenner mange muslimer. Monica har ikke vært flyktningguide lenge, men har rukket å bli godt kjent med flyktningen.

4.2 Informantenes forhåndskunnskaper

Gadamer minner oss på at man ikke går inn i en situasjon med blanke ark. Man kan allerede ha gjort seg opp en mening om deler av det man skal forske på, og det er viktig å være klar over sine fordommer for eventuelt å justere dem underveis i prosessen med den hermeneutiske sirkel. Fordommene kommer fra utdannelsen og erfaringene man har gjort seg i livet, i tillegg til den moralske bevissthet.¹²⁰ Når flyktning og guide blir koblet sammen i Flyktningguiden, har begge med seg noen kunnskaper og forventninger om den andre, som kan bekreftes eller forandres.

4.2.1 Informantenes forhold til kristendommen og kristne

Flyktningene med muslimsk bakgrunn har litt kjennskap til kristendommen. De kjenner til Jesus, men mest gjennom Koranens fortellinger. Jesus (Isa) er en kjent skikkelse for muslimer, men han regnes som en profet, og historiene om ham avviker mye fra Bibelens syn.¹²¹

Aisha sier følgende om kristendommen: "Det er en religion, akkurat som islam. Og jeg kjenner til at de har en bok, de har en profet, og de har regler, og de har - alle tror på én Gud, og det er den samme Gud." Hun sier videre: "Vi har ikke noe imot å gå inn i kirken ... vi kaller det Guds hus. ... Kristne er troende, akkurat som jøder, alle er troende. Vi tror på én Gud."

¹²⁰ Avsnittet bygger på Sykepleien, "Gadamers hermeneutikk"; tilgjengelig på <http://sykepleien.no/forskning/2009/03/gadamers-hermeneutikk>; besøkt 19.01.15.

¹²¹ Leirvik, *Møte med islam*, 81.

Muslimere er altså ikke nødvendigvis motstandere av kristendommen. Motstanden man ser fra islamister og andre i Europa i dag, handler mer om sekulære trekk ved samfunnet, som blasfemi og løssluppen moral.¹²²

Flyktningene kjenner ikke mange kristne, verken i Norge eller i hjemlandet. Siden ingen av de etnisk norske informantene regner seg som personlig kristne, kan man heller ikke regne denne kontakten som en *kristen* kontakt.

75,2% av den norske befolkning var medlemmer av Den norske kirke i 2014, men bare et fåtall er faste kirkegjengere.¹²³ Dette trenger ikke nødvendigvis si noe om kristentroen til det norske folk. Typisk for religionsutøvelsen i et sekulært Europa er det som Grace Davie beskriver som "believing without belonging".¹²⁴ Bente synes det er lite snakk om kristendommen blant folk. "Det er kanskje ikke noe du snakker om, unntatt med de du vet er likesinnede."

To flyktninger var negative til europeere før de kom til Norge. Én flyktning tenkte at kristne kanskje ikke var så gode mennesker. Hun hadde hørt noen negative ting, men hadde ikke snakket med kristne tidligere. Etter hvert fant hun ut at det finnes både gode og dårlige mennesker blant kristne, slik som det gjør blant muslimer også.

De fleste informantene kjenner til ulike grupperinger innenfor den kristne verden. Noen trekker fram forskjellen mellom liberale og konservative, mens andre nevner katolikker, protestanter og ortodokse kristne. De fleste av flyktningguidene kjenner til ulike grupperinger, men klarer ikke navngi så mange. Én informant kjenner til katolikker, men er usikker på om de regnes som kristne. To flyktningguider har kristne i nær familie eller i vennekretsen, to kjenner noen kristne, mens to av informantene ikke kjenner noen kristne.

Flyktningguidene har varierende holdninger til kristendommen. Monica tror at den lave oppslutningen under demonstrasjonene mot Islamsk Stat (IS) skyldes "bedehusmentaliteten" her i området. Hun betegner kristne som "salige og lite vidsynte, og – altså de blir litt trangsynte". Heller ikke Anita har så mye til overs for 'bedehuskristne'. Hun gikk på bedehuset fram til ungdomsskolen, men følte at de som gikk der var raske til å dømme. Det påvirket også Anitas yrkesvalg, siden hun ikke ville gå på gymnaset "for det var bedehusgjengen som skulle der". Marianne, som har bakgrunn fra et kristent miljø, ser flere nyanser innenfor de kristne. Ordet 'kristen' bringer assosiasjoner til "vanlige folk" som har dette tilleggsaspektet i livet at man går i en menighet og har en tro. Men hun er svært skeptisk til det hun omtaler som pro-israelske kristne fundamentalister. Bente, derimot, mener at det er

¹²² Se for eksempel Raja, *Dialog*, 88; 183; 185; 190.

¹²³ I 2013 besøkte 11% av befolkningen en kirke på dagen med høyest kirkebesøk, nemlig julaften. SSB, "Den norske kirke 2013"; tilgjengelig på http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostra; besøkt 20.01.15.

¹²⁴ Davie, *Sociology*, 138.

stor variasjon mellom kristne. Før kunne man kanskje si at det fantes mer 'typisk kristne', "de hadde jo ikke lov til å gjøre noen ting på søndagen, ingen drakk vin, ikke sant. I dag drikker jo alle vin".

4.2.2 Informantenes forhold til islam og muslimer

Mitt første spørsmål under intervjuene var: "Hva tenker du når du hører ordet muslim?" Nesten alle informantene framhever klesdrakten, og særlig skaut/hijab. Noen presiserer at ikke alle kvinner er tildekket. To informanter nevner at mennene må ha skjegg. At muslimene må forholde seg til en rekke regler, blir fremhevet av to informanter, mens enda flere nevner bønnen som viktig for muslimer. Tre informanter tenker på forbud mot svinekjøtt når de hører ordet 'muslim', men en av informantene presiserer at det varierer om muslimer spiser svinekjøtt og drikker alkohol.

Alle informantene med unntak av én kjenner til at det finnes ulike grupperinger innenfor islam. Noen nevner shia og sunni, mens andre sier at det er forskjeller mellom landene, og også innenfor et land. De fleste flyktningguidene vet at det er ulike grupperinger, men navngir dem i mindre grad enn innen kristendommen.

Informanten som har konvertert til islam har blitt kjent med mange muslimer. To andre informanter oppgir at de har hatt svært lite kontakt med muslimer før de ble kjent med flyktningen. De tre siste guidene har alle hatt nær kontakt med én eller noen få muslimer. Ingen av informantene har blitt kjent med flere muslimer etter at de ble flyktningguide, med unntak av flyktningens nære familie.

Holdningene informantene har til muslimer, varierer stort. Elin sier at muslimer "kan være like forskjellige som vi kristne kan være forskjellige". Marianne sier selv at hennes tanker om muslimer er preget av stereotypier. Hun forsetter:

Jeg er skeptisk til muslimske menn i utgangspunktet. ... jeg tror de er dårlig oppdratt. ... Jeg tror at de projiserer over på kvinner det – i sitt eget impulsiv, som de ikke på en måte kan akseptere, eller som religionen ikke aksepterer, så projiserer de det over på kvinnene, og så dekker de kvinnene til, så de skal slippe å se det som på en måte vekker dette, fordi at de ikke er oppdratt til å styre det.

Flere informanter er skeptiske til kvinnesynet i islam. Én informant tenker først og fremst på undertrykkelse av kvinner. At kvinner ikke har samme verdien som en mann er vanskelig for informanten å akseptere. Hun mener at dette synet gjelder blant alle muslimer. Også konvertitten Monica hadde tidligere negative tanker rundt kvinnesynet i islam.

Før jeg visste noe i det hele tatt, så så jeg for meg at ... der bestemte mennene alt, og kvinnene var undertrykket, og de fikk ikke lov til å komme til orde, eller å gjøre noe... Men nå vet jeg jo så mye mer, altså. Hvor det nesten er omvendt.

Monica har sett og hørt at muslimske kvinner stormer fram når det gjelder utdanning. Men det finnes selvsagt unntak, der kvinnene fortsatt er undertrykt. Hun mener det har med tradisjoner å gjøre.

Bente er opptatt av at det ikke finnes noen typisk muslim. "I media blir det jo ofte brakt opp som muslimer er per definisjon noe som kan rammes inn, på et vis. Men det er mye mer variasjon enn som så."

Anne har også et nyansert bilde av hva en muslim er. Hun sier at "det bildet mange nordmenn tegner av en muslim, det er ikke sammenfallende med slik jeg tenker." Hun synes forskjellen ofte går mellom de ulike landene.

Siden IS er mye i mediebildet på samme tid som intervjuene foretas, snakkes det mye om IS i intervjuene. Både de etniske nordmennene og flyktningene er opptatt av skillet mellom islam og terrorisme, og sier at IS ikke representerer islam. Når Bente snakker om nyhetsbildet av IS, sier hun "de er jo fryktinngytende, ikke sant, men det er jo ikke muslimer, det er terrorister".

4.2.3 Religionskunnskap

Kunnskap om religion får man ikke bare gjennom å kjenne religiøse mennesker, i hvert fall ikke i dette tilfellet. Andre steder som tilbyr informasjon om religion er religiøse institusjoner, skoler og media. Kun tre av de etnisk norske informantene har besøkt en moské, og ingen av dem er som kjent faste kirkegjengere. Dermed er det nok ikke dette som har hatt størst innflytelse.

Leirvik sier: "Den norske tradisjonen med 'enhetsskolen' gir oss eit utgangspunkt for å skape en felles dialog-arena som andre samfunn kan misunne oss."¹²⁵ Særlig religion, livssyn og etikk-faget (RLE) er et sted hvor man kan ta opp religiøse diskusjoner.¹²⁶ Siden de etnisk norske informantene er i 40-60-årene, gikk de på grunnskolen før disse fagene ble innført. Det var heller ikke så mange arbeidsinnvandrere eller flyktninger i Norge før utpå 1980-tallet, så klassen har nok vært ganske monokulturell. Sannsynligvis har de sin kunnskap om islam fra de muslimske bekjentskapene, fra media eller fra reiser. Én informant oppgir at hun er svært

¹²⁵ Leirvik, *Religionsdialog*, 141.

¹²⁶ RLE sin forgjenger kristendom, livssyn og etikk-faget (KRL), ble innført i 1997 etter et samarbeid mellom Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Leirvik, *Religionsdialog*, 150-151.

interessert i religion, har lest mye, og har reist mye. En annen informant har også studert religion. Det er disse to som peker seg ut ved å vise størst kunnskap om nyansene innen islam.

4.2.4 Oppsummering forhåndskunnskaper

Forhåndskunnskaper spiller stor rolle for hvordan man møter et menneske med en annen tro eller bakgrunn. Viktige påvirkningskilder er religiøse institusjoner, media og skoler, i tillegg til personlige møter med religiøse utøvere. De etnisk norske informantene har hatt lite kontakt med muslimske institusjoner, og bare halvparten av dem kjente én eller få muslimske personer før de møtte flyktningen. Kunnskapen om islam stammer nok heller ikke fra skolen. Den kommer nok fra en eventuell personlig interesse for religion, eller fra media. De muslimske informantene har generelt hatt lite kontakt med kristne og kristendommen, og kjenner nok best til kristendommen gjennom media og det de har hørt av andre.

4.3 Media

I dette kapittelet tar jeg i bruk diskursiv analyse, siden holdninger til religion i media og samfunnet er et tema som bærer tydelige preg av offentlige meningsdannelser. Uttalelsene informantene kommer med vil bli sett på i lys av offentlige diskurser.

4.3.1 Medias påvirkning

Media kalles uoffisielt for 'den fjerde statsmakt',¹²⁷ og i likhet med de andre tre offisielle statsmaktene¹²⁸ har de stor påvirkningskraft. Stort sett nyter pressen stor tillit blant folk flest.¹²⁹ Per Olav Reinton skriver: "De fleste går til mediene for der å finne bekreftelse på sine egne erfaringer og sine venners meninger."¹³⁰ Hvis man ikke finner støtte blant sine venner, går man til mediene med sin tvil, i følge Reinton. Den offentlige diskursen blir styrt av mennesker med stor innflytelse, som politikere, mektige forretningsmenn eller andre offentlige personer. Diskursene kan være ubevisste, og noe man 'tar for gitt'.¹³¹ Diskursene kan kanskje føles naturlige der og da, men de forandres hele tiden. Diskursene er ikke hogget i stein, og det er viktig å tenke gjennom nåværende diskurser, og hvem som får lov til å

¹²⁷ Store Norske Leksikon, "Fjerde statsmakt"; tilgjengelig på https://snl.no/fjerde_statsmakt; besøkt 02.02.15.

¹²⁸ Lovgivende, utøvende og dømmende myndighet. Store Norske Leksikon, "Statsmaktene"; tilgjengelig på <https://snl.no/statsmaktene>; besøkt 28.04.15.

¹²⁹ Per Olav Reinton, "Du går til mediene med din tvil", i *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge* (red Long Litt Woon; Universitetsforlaget; Oslo, 1992), 229.

¹³⁰ Reinton, "Du går til mediene", 229.

¹³¹ NDLA, "Diskurs og diskursanalyse"; tilgjengelig på <http://ndla.no/nb/node/82768>; besøkt 02.02.15.

definere dem. Som Reinton sier, "det er her makten sitter".¹³² Den som slutter seg til den offentlige diskurs, får autoritet. Hvis man utfordrer den offentlige meningen, kan man risikere å bli isolert.¹³³

4.3.2 Islam og muslimer i media

Tendensen de siste tiårene har vært at muslimer og islam har blitt sett på som en utfordring i det norske samfunnet, som A. Raja beskriver.¹³⁴ Det samme gjelder synet på asylsøkere, som ofte blir sett på som en utgiftspost.¹³⁵

Begrepene 'asylsøker' og 'innvandrere fra ikke-vestlig land' blir ofte brukt i media som om de beskriver ensartede grupper. Mange forbinder nok også begrepene med muslimer, selv om muslimer bare utgjør en liten andel.¹³⁶ Ved å bruke samlebetegnelser bidrar media til å stigmatisere en hel gruppe, etter min mening.

Nita Kapoor skrev i 1992 at innvandrere blir presentert i media når de er knyttet til innvandringsregulering, utbyttingsforhold, kriminelle handlinger og andre former for overgrep.¹³⁷ I 2013 skrev Cora Alexa Døving og Siv Ellen Kraft at det har vært en overgang fra å referere til nasjonalitet eller etnisitet når det gjelder innvandrere, til å heller bruke religiøs tilhørighet.¹³⁸ De sier: "Interessen for islam i mediebildet kan heller ikke sees uavhengig av hvilke verdisyn som er fremhevet som viktig i den norske stat."¹³⁹ Dermed blir det mye fokus på likestilling mellom kjønn, familieorganisering og religiøse uttrykk i offentligheten.¹⁴⁰ Både Døving, Kraft og Kapoor framhever at medieoppslag om innvandrere og muslimer blir stort sett presentert som sensasjonsstoff, og bidrar til å skape et negativt bilde av hele gruppene. "Innvandrere og minoriteter skjæres over én kam; det implisitte bildet av dem er som potensielle voldsforbrytere, kriminelle og snyltere."¹⁴¹

¹³² Reinton, "Du går til mediene", 229.

¹³³ Avsnittet er basert på Reinton, "Du går til mediene", 228-230.

¹³⁴ Raja, *Dialog*, 13.

¹³⁵ For eksempel kunne man i 2010 lese at tidligere FrP-leder Carl I. Hagen ønsket at asylsøkere som kom til landet skulle ha meldeplikt til politiet og ellers klare seg selv, eventuelt med hjelp fra frivillige organisasjoner, slik at samfunnet slapp utgiften med å drive asylmottak. Stavanger Aftenblad, "Hagen vil la frivillige ta asylregningen"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/nyheter/politikk/Hagen-vil-la-frivillige-ta-asyl-regningen-1981590.html>; besøkt 03.02.15.

¹³⁶ Asylsøkere er kristne, muslimer, buddhister, ateister og mye annet. Flyktninghjelpen, "Flyktningregnskapet 2014".

¹³⁷ Nita Kapoor, "Stakkars kryp eller sataniske bøller: Noen trekk ved framstillingen av innvandrere i norske aviser", i *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge* (red. Long litt Woon; Universitetsforlaget; Oslo, 1992), 215.

¹³⁸ Cora Alexa Døving og Siv Ellen Kraft, *Religion i pressen* (Oslo: Universitetsforlaget, 2013), 123.

¹³⁹ Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 127.

¹⁴⁰ Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 127.

¹⁴¹ Kapoor, "Stakkars kryp", 216.

Men fokuset på blant annet arrangerte ekteskap og ekstremisme har ført til debatter også innad i de muslimske miljøene. Flere stemmer har fått komme til orde, og majoritetsbefolkningen har fått se nyanser og mangfold innenfor islam.¹⁴² Særlig lokalavisene har fått fram positive eksempler fra sine lokalmiljøer. Dette klarer likevel ikke å veie opp for overvekten av de negative oppslagene. Kapoor sier at de positive sakene gjerne har en kulturell vinkling, og handler om det eksotiske. De negative, derimot, har gjerne en sosial vinkling, med "det underliggende syn at kriminaliteten blant innvandrere er kulturbestemt".¹⁴³ Dette påpeker også Ø. Dahl.¹⁴⁴ De positive sakene viser enkeltmennesker som enkeltmennesker, mens de negative ofte generaliserer hele grupper.¹⁴⁵

Kapoor sier at innvandrerkvinner er "blitt nesten ensbetydende med *muslimske* kvinner".¹⁴⁶ Mediedekningen av kvinnene forsterker ofte stereotypiene om kvinner fra den tredje verden som passive, isolerte og undertrykte. Fokuset på kvinnene som ofre for mennenes handlinger kan føre til at det skapes sympati for dem. "Men mangelen på balanse og en 'normal' framstilling av innvandrere for øvrig skaper et inntrykk av at innvandrere er en 'forkrøplet' gruppe. Dessuten har tendensen bidratt til å befeste en utbredt idé om at innvandrere alltid klager, at de er 'kravstore'".¹⁴⁷

Edward Said har skrevet *Covering Islam* (1997/1981). Mange av detaljene her er utdaterte, men noen av poengene til Said er fortsatt gyldige. Orientalistiske tanker er fortsatt rettet mot muslimer.¹⁴⁸ Muslimene blir ofte sett på som én gruppe, noe som kan illustreres med en personlig hendelse i Saims liv. Etter bombingene i Oklahoma City i 1995, trodde alle at det var muslimer som stod bak. Said ble oppringt av journalister og TV-stasjoner. Alle tok utgangspunkt i at han var fra Midtøsten og hadde skrevet om denne regionen. Derfor måtte han vite noe mer enn folk flest! Det ble da svært tydelig for Said hvor sammenvevet mange mener at arabere, islam og terrorisme er.¹⁴⁹

Said mener at media gir et altfor ensidig bilde av muslimer. Den såkalte muslimske verden består av minst 1,5 milliarder muslimer¹⁵⁰ med forskjellige nasjonaliteter, språk, tradisjoner og erfaringer.¹⁵¹ Islam blir ofte brukt som en sydebukk for alt som er galt i verden; både politisk, økonomisk og sosialt, ifølge Said. Han konkluderer med at selv om

¹⁴² Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 124.

¹⁴³ Kapoor, "Stakkars krypt", 218.

¹⁴⁴ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 27.

¹⁴⁵ Avsnittet er basert på Kapoor "Stakkars krypt", 215-218.

¹⁴⁶ Kapoor, "Stakkars krypt", 219 (forfatters utheving).

¹⁴⁷ Kapoor, "Stakkars krypt", 221.

¹⁴⁸ Edward Said, *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World* (London: Vintage, 1997) (1981), xi-xii (min oversettelse).

¹⁴⁹ Said, *Covering Islam*, xiv.

¹⁵⁰ Store Norske Leksikon, "Islam"; tilgjengelig på <https://snl.no/islam>; besøkt 04.02.15 (tall fra 2010).

¹⁵¹ Said, *Covering Islam*, xvi.

mange har liten kunnskap om islam, er det enighet om at det ikke finnes mye der som er akseptabelt for Vesten.¹⁵²

Bård Amundsen¹⁵³ er også kritisk til medias dekning av muslimer.

Media er i sin form problemorienterte ... Forskjellen er at på en rekke andre samfunnsområder gjør nordmenn flest seg hverdagserfaringer som kompenserer for det negative mediesøkelyset – vi vet at virkeligheten ikke er så elendig som det mediene forteller oss. Tilsvarende hverdagserfaringer er det vanskelig for nordmenn flest å gjøre seg når det gjelder muslimer, fordi de færreste av oss kjenner dem. Det bildet mediene presenterer av innvandrvirkeligheten, får i større grad enn i andre sammenhenger konsekvenser for den alminnelige meningsdannelse.¹⁵⁴

Døving og Kraft støtter denne tankegangen, og sier at "pressen er den primære kilden til informasjon om islam og muslimer for nordmenn flest."¹⁵⁵ De sier videre at man må ha kunnskap om islam eller kjennskap til muslimer for å se at sensasjonssakene i media avviker fra den vanlige muslimske praksis.¹⁵⁶

Myndighetene påvirker media ved å sende ut pressemeldinger om planlagte lovendringer eller utfordringer i samfunnet de ønsker å sette fokus på.¹⁵⁷ Kapoor beskriver prosessen på følgende måte: "Først skapes det en negativ stemning. Når folk flest roper 'fy', er tiden moden for å sette inn restriktive tiltak."¹⁵⁸ Døving og Kraft sier at det ikke alltid er journalistens holdninger som kommer fram i media, det er mer vanlig at politikere og debattanter får komme til orde. De hevder at "relasjonsforholdet mellom den offentlige sfære og den offentlige opinion går begge veier; den offentlige opinion er representert i mediene samtidig som mediene også former opinionen."¹⁵⁹ Døving og Kraft sier at dagens journalister viser en økende interesse for islam både i positiv og negativ forstand, men at journalistene har blitt flinkere til å nyansere begrepene islam og muslim.¹⁶⁰

Kristendommen er også til stede i media, selv om den presenteres på en annen måte enn islam. Hvordan kristendommen i media oppfattes av informantene, er ikke hovedfokus for denne oppgaven, men jeg vil nevne det kort. Siden en så stor del av befolkningen tilhører den norske kirke, og de fleste nordmenn kjenner til både kristen lære og kristne mennesker i

¹⁵² Said, *Covering Islam*, lv.

¹⁵³ Amundsen er frilansjournalist og jobber i forskning.no. Forskning.no, "Bård Amundsen"; tilgjengelig på <http://forskning.no/profil/bard-amundsen>; besøkt 04.02.15.

¹⁵⁴ Bård Amundsen, "Islam i mediene", i *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge* (red. Long Litt Woon; Universitetsforlaget; Oslo, 1992), 203.

¹⁵⁵ Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 124.

¹⁵⁶ Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 124.

¹⁵⁷ Dette ble blant annet gjort før innvandringsstoppen ble innført i 1975. Kapoor, "Stakkars kryp", 223.

¹⁵⁸ Kapoor, "Stakkars kryp", 223.

¹⁵⁹ Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 126-127.

¹⁶⁰ Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 127.

større grad enn de kjenner islam og muslimer, blir ikke kristendommen sett på som like eksotisk i samfunnet.

At kristendommen ikke får like stort fokus i media, kan illustreres med et søk i arkivet på www.aftenbladet.no. Ordet 'kristendom' får opp 408 treff,¹⁶¹ mens et søk på 'islam' gir hele 2038 treff.¹⁶² Det finnes både positive og negative medieoppslag om kristendommen. De positive preges ofte av menigheter som gjør noe bra for andre, mens de negative ofte er sensasjonsstoff der kristne (helst prester og biskoper) har brutt med hva som forventes av deres rolle og stilling.

4.3.3 Informantenes syn på islam og kristendom i media

Men jeg tror at det kan være besværlig, faktisk, å være muslim, nettopp fordi at vi bærer på så mange forestillinger gjennom media... Når du snakker om muslim hele tiden, så gjør du alt til religion også, du spør meg alle spørsmålene om å være muslim. Så du tar det ned til det, så er muslim gjort til muslim, mens de er så utrolig mye mer. De er jenter og gutter, og damer og kvinner og menn, og gamle og unge og liker ditt, liker datt. Men du blir bare gjort til en religiøs person, og det er det eneste som er med deg.

Sitatet ovenfor er hentet fra det siste intervjuet med Bente, som stiller spørsmål både ved intervju spørsmålene, og ved den offentlige diskurs om muslimer. Hun var den eneste som reagerte så sterkt på mine generaliserte spørsmål, der jeg konsekvent brukte begrepet 'muslim'. Jeg er glad for at Bente stilte spørsmål ved dette, siden mange av de andre generaliserte muslimer uten å blunke.¹⁶³

Marianne og Anita uttrykker den form for generalisering av muslimer som kommer fram i media, de følger medias diskurs. Men de klarer likevel å se at det finnes nyanser innen islam, og de har et ønske om at media skal framstille muslimer mer positivt. Anita sier: "Men jeg tror nok at det hadde vært bedre for alle hvis de ikke hadde blitt framstilt så negativt, at de kanskje hadde hatt det bedre her også ... For det er nok ikke rettferdig mot alle dem heller, at det er slik de blir framstilt".

Alle informantene er kritiske til media, og særlig til medias framstilling av muslimer. Alle vektlegger at media burde vært litt mer nyanserte når de skriver om muslimer, slik at det

¹⁶¹ Stavanger Aftenblad, "Kristendom"; tilgjengelig på http://www.aftenbladet.no/sok/?query=kristendom&navigation.breadcrumbs=&offset=0&where=specify_section§ion=&sort=creationdate&where=specify_section§ion=; besøkt 04.02.15.

¹⁶² Stavanger Aftenblad, "Islam"; tilgjengelig på http://www.aftenbladet.no/sok/?query=islam&navigation.breadcrumbs=&offset=0&where=specify_section§ion=&sort=creationdate&where=specify_section§ion=; besøkt 04.02.15.

¹⁶³ Utdypes i kapittel 4.4

ikke blir så mange negative oppslag. Både Aisha og Amira er så skeptiske til media at de nesten ikke ser nyheter. Aisha er særlig skeptisk til internasjonale medier, og mener at media bare er et verktøy for politikere, mafia og de med makt. "Det eneste jeg kan stole på er kanskje værmelding," sier Aisha. Hun er også skeptisk til at det er så få som får komme til orde, og at de som uttaler seg om islam kan komme med feil informasjon.

Amira er enda mer kritisk til media, og sier at hun unngår nyheter helt. "Jeg ser ikke på nyheter, jeg liker ikke å se på nyheter ... Jeg hater nyheter". Grunnen Amira oppgir, er at nyheter bare handler om krig og elendighet. Og selv om hun er lei seg for det som skjer, trenger hun ikke å høre detaljer, hun klarer ikke å ta det innover seg.

Islamsk Stat har vært mye omtalt i media den senere tid. Men det som skiller mediedekningen av IS sine herjinger fra tidligere saker om muslimske terrorister, er etter min mening at nyansene har kommet sterkere fram denne gangen. Det har vært mer tydelig at drapsmennene i IS ikke representerer den vanlige muslims oppfatning av islam. Som de muslimske informantene sier, her ved Jamila: "Nei, de har alle feil ... Allah sier aldri at du må drepe". Konvertitten Monica er glad for mediedekningen av IS, og syntes at mediedekningen av muslimer var svært positiv da jeg intervjuet henne i september 2014. Hun tenkte da på protestene og demonstrasjonstogene mot IS.

Informantene har ikke mange eksempler på positiv omtale av muslimer i media, med unntak av protestene mot IS. Eksempelene de kommer med er stort sett hentet fra lokale medier. Anita husker at hun har lest om internasjonale uker med internasjonal mat. Monica husker en temaserie Stavanger Aftenblad hadde sommeren 2013, der de tok for seg ulike temaer innen islam. Flere informanter nevner at enkelte offentlige personer har bidratt til å skape positive bilder av muslimer. Hadia Tajik er den eneste som nevnes med navn. Marianne nevner flere TV-programmer som har gitt et positivt bilde av muslimer, blant annet TV-serien "Norsk nok?" som gikk på NRK. Marianne synes slike programmer er veldig bra, hun tror det treffer den jevne nordmann. Likevel mener alle informantene at mediedekningen av muslimer for det aller meste er negativ.

Det var ikke like lett for informantene å komme på saker om kristne eller kristendommen i media. To informanter svarte "Blir de framstilt?" når jeg spurte om hvordan kristne blir framstilt i media. Begge sier også at de nok ikke har lagt merke til disse sakene fordi de kanskje ikke bryr seg om å lese det.

Flere av informantene synes kristendommen blir framstilt annerledes enn islam i media. Elin sier:

Ja, det er jo på en måte litt annerledes, altså. Vi har en statskirke, og ... å være kristen er på en måte mer akseptert eller mer normalt i det norske samfunnet ... Jeg kan ikke huske at det er så mange slike negative framstillinger av kristne i den forstand fordi de er kristne, eller i hvert fall ikke at det å være kristen i hvert fall ikke blir brukt som forklaring på negativ atferd på samme måten som muslimer eller islam blir, tenker jeg.

Bente husker å ha lest reportasjer om menigheter som gjør gode ting i samfunnet. Ingen av de andre sier at de har lest lignende, de snakker mest om de negative oppslagene.

Marianne synes ikke kristne blir positivt framstilt i media. Hun sier:

Det er klart at de blir framstilt stigmatiserende. Men det er akkurat som det er på en måte mer i grader, og så er det lettere å skille mellom hvilket samfunn de da mener er – hva skal jeg kalle det – konservativt, da, er gjerne et greit ord. For det er lettere for oss å gradere ting, fordi det er vi mer vant med å forholde oss til forskjellige kirkesamfunn, vi har hørt om forskjellige kirkesamfunn og grupperinger.

Elin synes at det kommer fram mye sneversynthet i debatter der kristne er involvert, for eksempel i homofilidebatten og rundt reservasjonsretten mot abort. Likevel mener de fleste at kristne enten blir framstilt mest positivt, eller at de ikke omtales i det hele tatt.

4.3.4 Oppsummering religion i media

Både kristendommen og islam er godt representert i media. Det dukker opp skandalesaker innenfor begge religioner, men siden de fleste nordmenn kjenner bedre til kristendommen og kristne mennesker, har de mulighet til å justere inntrykket skandalesakene gir, slik Bård Amundsen beskriver det.

Politikere og andre offentlige personer påvirker den offentlige diskurs rundt religion, og media blir deres talerør. Media har innflytelse på hvilke oppfatninger og tanker som er 'normale', de setter agendaen og har innflytelse på diskursen. Den mest aksepterte diskursen om muslimer er å se på dem som et 'problem'. Muslimer blir ofte generaliserte og satt i bås, og nyanser som ulike bakgrunn og ulike meninger blir visket ut.

Alle informantene har fått med seg det negative bildet media gir av muslimer generelt. Noen informanter oppgir også at de har blitt påvirket av denne diskursen. Men alle gir uttrykk for at de skulle ønske at media kunne gi et mer nyansert og positivt bilde av muslimer.

Det er tydelig at informantene ikke er like ivrige etter å lese om kristne i media. To informanter trenger hjelp til å huske noe som helst. Én informant mener at kristne ofte blir framstilt negativt, mens andre igjen sier det er ekstremistene som får mest oppmerksomhet blant kristne også. Synet deres samsvarer i høy grad med den offentlige diskurs der kristne stort sett er 'vanlige' folk.

4.4 Familieliv og kjønnsroller

Synet på kjønnsroller og familieliv er sannsynligvis blant de største forskjellene mellom muslimske innvandrere og etniske nordmenn. Det blir skrevet mye i media om konflikter innen dette området; om bruk av hijab og nikab, og om kvinner som blir kjønnslemlestet og tvangsgiftet. Det er svært vanskelig å skille mellom hva som er kultur og hva som er religion når det gjelder disse temaene.¹⁶⁴ Jeg skal ikke trekke opp skillelinjer her, men jeg vil senere framheve hvordan informantene oppfatter kjønnsrollene og familielivet.

4.4.1 Syn på familien og kvinner

Betydningen av familie varierer stort mellom ulike kulturer, men også innenfor en og samme kultur. I Norge har det skjedd store endringer i løpet av de siste hundre årene. Det finnes mange ulike familietyper, men det går an å skille mellom to hovedtyper – kjernefamilie og storfamilie.¹⁶⁵ T.H. Eriksen og T.A. Sajjad skriver at "i jordbrukssamfunn har storfamilien ofte vært helt grunnleggende for sosial organisasjon."¹⁶⁶ Familiestrukturen er hierarkisk, alder gir autoritet, og menn har mer autoritet enn kvinner. Storfamilien er viktig i mange av hjemlandene til flyktninger og innvandrere i Norge. Men i større byer kan det være like vanlig med kjernefamilier, ifølge Eriksen og Sajjad. Likevel er det slik at storfamilien kan ha mye makt over enkeltmennesket, og storfamilien i krigssoner kan ha bestemt hvem som skal flykte og få en sjanse til et bedre liv. Når et medlem av storfamilien kommer alene til Norge, kan det bli en ganske stor omveltning i livet. Kanskje kommer flyktningen også fra det som Eriksen og Sajjad kaller et tradisjonsbasert samfunn.¹⁶⁷ Hvis samfunnet er basert på verdier rundt ære og skam, kan det finnes mange regler for oppførsel, som særlig gjelder kvinner.¹⁶⁸

Ofte settes individualisme og kollektivismen opp som motsetninger. H. Fandrem skriver at det ikke er snakk om rene individualistiske eller kollektivistiske kulturer, men at det finnes forskjellige grader innenfor én og samme kultur.¹⁶⁹ Situasjonen i Norge har gått fra en

¹⁶⁴ Se mer side 7-8.

¹⁶⁵ En typisk kjernefamilie er mor, far og to barn. Storfamilien består også av besteforeldre eller andre nære familiemedlemmer som gjerne bor under samme tak. I en patriarkalsk storfamilie, som var vanlig på norske gårder tidligere, bor foreldre sammen med sønnene og deres koner og barn. Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 151-152.

¹⁶⁶ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 152.

¹⁶⁷ "Tradisjonsbaserte samfunn er i alminnelighet basert på primærnæringer, de er hierarkiske (man underordner seg gruppen og Gud), basert på personlig og familiebasert organisasjon, religiøse, familie/slektsbaserte, kollektivistiske, skam- og pliktorienterte." Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 153 (forfatters utheving).

¹⁶⁸ Avsnittet er basert på Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 151-153.

¹⁶⁹ De to tyske ordene 'Gesellschaft' og 'Gemeinschaft' er ofte brukt for å forklare de to ulike samfunnstypene. Gemeinschaft er en samfunnsform som legger vekt på det å bo og leve sammen, og den sterke hjelper den svake. Gesellschaft blir brukt for å forklare mer moderne samfunn, der marked og lønnsarbeid står mer sentralt. Gevinst og utbytte blir viktigere enn å hjelpe den svake. Fandrem, *Mangfold og mestring*, 61.

mer kollektivistisk til en individualistisk tenkemåte. Fandrem påpeker at "på grunn av moderniseringen innebærer migrasjonen også en reise i tid for mange innvandrere."¹⁷⁰ Nordmenn får også et møte med sin fortid.¹⁷¹

Flyktningkvinner kan ha vært vant til at hennes rolle er som kone og mor, og hennes oppgaver har vært i hjemmet. Da er det en stor overgang å måtte ta del i samfunnet med norskopplæring og jobb.¹⁷² Men som Eriksen og Sajjad skriver, er det en del kvinner som blir isolert hjemme. I de største byene bor mange i nærheten av sine landsmenn, noe som kan påvirke handlingsmønsteret. Det sosiale fellesskapet til kvinnene kan begrense seg til kvinner og familiemedlemmer som bor i nærheten. Noen ganger er kanskje mannen redd at kvinnen skal bli negativt påvirket av det norske samfunnet, så de blir nektet å treffe andre. Likevel er nok ikke dette situasjonen for de fleste flyktning- og innvandrerkvinner. Etter min erfaring gir norskopplæringen disse kvinnene en mulighet til å bli mer selvstendige og likestilte når de kommer til Norge. Så migrasjon kan tilsynelatende føre til at situasjonen for disse kvinnene kan gå begge veier.¹⁷³

Kjønnssegregering opprettholdes ofte etter flyttingen til et nytt land, i større eller mindre grad. Eriksen og Sajjad skriver: "Kjønnssegregering er viktig for å ivareta familiens ære og prestisje og fungerer som en sterk sosial kontroll av kvinner. Kvinner er de viktigste forvalterne av familiens ære, og usømmelig atferd eller kledning kan lett skade hele familiens ære og anseelse."¹⁷⁴ Medias diskurs sier at tildekkede kvinner er undertrykte av mennene.¹⁷⁵ Men innimellom kommer det fram at mange jenter velger hijaben selv.¹⁷⁶

Det virker ikke særlig hensiktsmessig å si hvordan 'muslimsk kultur' er når det gjelder synet på familien og kvinner, siden det finnes så store geografiske og individuelle forskjeller. Og som A. Holliday, M. Hyde og J. Kullmann påpeker, trenger ikke de opplevde kulturforskjellene være et resultat av 'store kulturer' som nasjonalitet eller religion, men heller et utslag av 'små kulturer' som alder, yrke, eller hvordan noe gjøres i familien.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Fandrem, *Mangfold og mestring*, 65.

¹⁷¹ Avsnittet er basert på Fandrem, *Mangfold og mestring*, 60-65.

¹⁷² Alle flyktninger mellom 18 og 55 år har rett på opplæring gjennom introduksjonsprogrammet. IMDi, "Hvem omfattes av programmet"; tilgjengelig på <http://www.imdi.no/Introduksjonsordningen/introduksjonsprogram/hvem-omfattes/>; besøkt 10.02.15.

¹⁷³ Avsnittet er basert på Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 160-162.

¹⁷⁴ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 168.

¹⁷⁵ Se for eksempel Stavanger Aftenblad, "To skritt fram og ett tilbake"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/kultur/To-skritt-frem-og-ett-tilbake-3183794.html>; besøkt 10.02.15; Stavanger Aftenblad, "Lege: - Muslimer tvinges til å bruke hijab"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/nyheter/innenriks/Lege---Muslimer-tvinges-til-a-bruke-hijab-2022768.html>; besøkt 10.02.15.

¹⁷⁶ Se for eksempel Stavanger Aftenblad, "Vet om 10 jenter som ble nektet å bruke hijab"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/nyheter/politikk/Vet-om-10-jenter-som-ble-nektet-a-bruke-hijab-3160519.html>; besøkt 10.02.15.

¹⁷⁷ Holliday, Hyde og Kullmann, *Intercultural Communication*, 73.

4.4.2 Informantenes syn på familieliv og kjønnsroller

Både Elin og Bente viser litt motvilje mot å uttale seg om muslimsk familieliv og kjønnsrollemønster på generelt grunnlag. Når jeg spør om forskjeller mellom familielivet i en norsk familie og en muslimsk familie, svarer Bente:

Ja, da er det igjen det der litt farlige, en muslimsk familie som om de var like [latter]. Så det kan jeg nesten ikke uttale meg om ... Men kanskje jeg kan si om rollene er forskjellige, for de kan jo være ganske tradisjonelle i en norsk familie også. Men kanskje forskjellen ligger i – kan jeg tenke meg i – i utøvelsen av religionen.

Bente nevner feiring av Ramadan som noe som påvirker familielivet, i tillegg til den daglige bønningen. Hun sier at kanskje de religiøse aktivitetene er tydeligere i en muslimsk familie. Bente tror også muslimske foreldre har en annen slags autoritet i foreldrerollen man ikke lenger finner blant norske foreldre.

Elin uttaler seg også litt forsiktig rundt dette temaet. "Kjønnsrollemønsteret er mer tradisjonelt, at det er kvinnene som lager middag og mat, mens mennene samles." Hun opplever også at de legger større vekt på betydningen av familie enn det mange nordmenn gjør. Elin framhever at muslimer ofte har en mer kollektivistisk barneoppdragelse, og at barna kan ha friere tøyler når de er små, men at det særlig for jentene strammes mer inn når de blir ungdommer. Dette i motsetning til hvordan Elin opplever at nordmenn oppdrar barna sine. Både Monica og Anne tenker først og fremst på respekt for foreldrene som typisk for familielivet i en muslimsk familie.

Anita er mer kategorisk i sin beskrivelse av muslimsk familieliv. "Her i Norge, her er det likestilling, og vi deler her, i stedet for hos dem så gjør mannen ingenting inne i huset, med verken klær eller mat eller noen ting." Både Anita og Marianne har opplevd at muslimske kvinner har reagert med knising når de har sett menn jobbe på kjøkkenet.

Kjønnsrollemønster går mye igjen i intervjuene. Anne har lagt merke til at flyktningen virker svært selvstendig og fri, og ordner opp i mye i familien. Men hvis mannen bestemmer noe, så opplever Anne at det blir slik, og at kona finner seg i det. Anne mener at kjønnsrollene ikke er så annerledes i familien hun kjenner, i forhold til en norsk familie. Hun er den eneste informanten som sier (litt spøkefullt): "Men det er hun som lager mat. Men det synes jeg også er naturlig. Men jeg er jo en gammel dame, så jeg sitter vel i sånne kjønnsroller jeg også [latter]." Ingen av de andre flyktningguidene har uttrykt lignende tanker rundt rolledeling, de er tvert imot svært opptatt av likestilling på kjøkkenet, og har inntrykk av at bare kvinnene lager mat hos muslimene. Monica har hørt av andre at mannen har forsørgeransvar og skal

skaffe mat og tak over hodet. Kvinnen kunne ha beholdt lønnen sin for seg selv dersom de hadde bodd i et land som ikke var så dyrt som Norge. Dette liker tydeligvis Monica tanken på.

Bente reagerte sterkt på kjønnssegregeringen da hun besøkte et muslimsk land, der de valgte å sette opp et bygg med en egen inngang for kvinner. Hun sier at selv om hun "i utgangspunktet tenker at jeg er en ganske åpen og fordomsfri person, kjente jeg at jeg ble provosert". Det hun reagerte på var at "de i familien ville ikke sende dem [kvinnene] der hvis de skulle gå inn samme inngangen som mennene". Bente likte ikke at religionen skulle legge slike føringer på kvinnene. Men hun ser at flyktningen hun møter har et positivt forhold til sin religion, og at mann og kone deler på husarbeidet.

Både Aisha, Amira og Jamila gir uttrykk for at de ikke synes familielivet er så forskjellig i en norsk familie og en muslimsk familie, i hvert fall ikke som de kjenner til. De henviser til 'små kulturer', og sier at barneoppdragelse og likestilling mellom kjønnene varierer fra familie til familie. Amira sier det avhenger av sosial status, i hjemlandet er det forskjellig hos rike og fattige. Hun tror det er likt i Norge, men hun er litt usikker. Amira forteller at det var hun som valgte å gå på skole og å gå med hijab. Hun sier at man kan velge fritt, så lenge man ikke velger en dårlig vei. Hvis du har valgt noe som foreldrene mener er feil, som narkotika eller dårlige venner, kan foreldrene gripe inn.

Jamila virker å være svært opptatt av utdanning. I hjemlandet var det noen som ikke syntes at utdanning for jenter var viktig, siden de bare skulle gifte seg og stelle hjemme. Men Jamilas far var fast bestemt på at døtrene skulle ta utdanning. "Så min far sa, nei – dere kan ikke høre hva de andre sier ... Kvinner kan gjøre alt det samme som menn." Faren ville at de ikke bare skulle leve av mannens penger og la han bestemme alt.

Jamila liker at foreldre og barn i Norge har mye tid sammen om ettermiddagen. Aisha, derimot, mener at barna ikke er mye hjemme, i hvert fall ikke hvis man sammenligner med situasjonen i hennes hjemland. Hun har observert at barna begynner tidlig i barnehagen, og har lange dager der. Aisha mener at barneoppdragelsen skjer mer i samfunnet i Norge. Om situasjonen i hjemlandet sitt sier hun: "Men mannens rolle i mitt hjemland, er å passe på familien og jobbe, tjene penger. Og det er å bidra i barneoppdragelse, det samme gjør kona."

Amira er den eneste informantene som uttrykker litt andre tanker rundt likestilling. Hun mener at kvinner og menn ikke skal ha samme type jobber:

Men her i Norge er det som – jeg ble overrasket over de tingene kvinner gjør. Fordi de gjør det slik at det menn kan gjøre, det kan kvinner gjøre, og jeg liker ikke det i det hele tatt, egentlig. Fordi det finnes ting som hun kan bære – tunge ting, og - du er kvinne, hvorfor må du gjøre det? Det er jobb for en mann ... Det er ikke bra for

kvinnen ... du oppfører deg som om du er en mann ... Jeg liker ikke denne ideen, virkelig. Jeg hater det.

Amira sier følgende om muslimske menn: "Hvis de har forstått islam riktig, finner de ut at kvinnen er som en dronning i hjemmet sitt, vet du." Hun sier også at hvis de ikke forstår islam riktig, behandler de kanskje kvinnen som om hun er ingenting. Da trenger de å forandre seg, for mennenes jobb er å beskytte kvinnen, ifølge Amira. Hun synes nordmenn er annerledes enn andre europeere, hun har ikke lyst til å dra til et annet land på grunn av det hun kaller "negativ frihet", som hun ikke utdyper. Hun har sett at nordmenn holder fast på det "gamle", som å være sammen med familien, selv om de går på jobb.

Få informanter nevner vold mot barn, som er blant sakene som har figurert mye i media når det gjelder innvandrere. Elin tenker sannsynligvis på dette når hun sier: "Jeg tenker de må jo i alle fall forholde seg til norsk lov som blant annet sier at det ikke er lov med fysisk avstraffelse. Den er på en måte udiskutabel ... Men det er nok vanskelig for mange å snu på det."

Amira snakker en del om andre flyktningers frykt for barnevernet. Hun er ganske krass i kritikken av måten foreldrene oppfører seg på overfor barna. Hun sier at mange nesten ikke tør å oppdra barna, fordi de er redde for at barnevernet skal komme og ta barna. Denne redselen for barnevernet blant flyktninger og innvandrere er godt kjent i media.¹⁷⁸ Barnevernet har ikke en høy stilling blant mange innvandrere og flyktninger, og grunnen blir oppgitt å være manglende informasjon overfor målgruppen, samt mangel på kulturkunnskap hos saksbehandlerne.¹⁷⁹

Anita er den som uttaler seg mest direkte om forskjeller mellom barneoppdragelsen i en norsk og muslimsk familie. Hun mener at forskjellen er begrunnet i religionen islam. Anita sier at muslimer "kjefter eller slår de vel, og har en helt annen oppdragelse enn oss med avstraffing". Hun sier at noen av konvertittene hun kjente også hadde små barn, men hun så aldri noe fysisk avstraffelse hos dem. Hun begrunner det med at de ikke var muslimer lenger.

Marianne har også vist at hun knytter oppførsel til religion, som nevnt i eksempelet der hun mener muslimske menn er dårlig oppdratt. Jeg spør Marianne om hun mener at det er religionen og ikke kulturen som ligger bak. Hun svarer at hun ikke vet, siden det er knyttet

¹⁷⁸ Stavanger Aftenblad, "Kampen om barna"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/kommentar/Kampen-om-barna-3566757.html>; besøkt 13.02.15; Stavanger Aftenblad, "Ber om beredskap til 'neste India-sak'"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/Stavanger-ber-om-beredskap-til-neste-India-sak-2987269.html>; besøkt 13.02.15.

¹⁷⁹ Stavanger Aftenblad, "Å skape tillit til barnevernet"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/A-skape-tillit-til-barnevernet-3560199.html>; besøkt 13.02.15.

veldig tett opp mot hverandre. Men hun tror likevel at det er slik i de fleste muslimske kulturer.

4.4.3 Oppsummering familieliv og kjønnsroller

Informantene mener stort sett at familielivet er annerledes i en norsk familie og i en muslimsk familie i Norge. Den største forskjellen er kjønnsrollene, og mange opplever at muslimske menn og kvinner ikke er like likestilte som norske par. Muslimske familier virker også mer opptatt av samholdet og storfamilien, ifølge de fleste informantene. De muslimske informantene er opptatt av likeverd og likestilling, og påpeker at veldig mye er likt i en norsk og i en muslimsk familie.

De etnisk norske informantene følger delvis medias diskurs når det gjelder kjønnsrollemønster blant muslimer, selv om noen personlig har opplevd at det også kan være annerledes.

4.5 Integrering

Hva har så integrering med religionsdialog å gjøre? Integreringspolitikken har innvirkning på hvordan nordmenn ser på flyktninger. En vellykket integreringsprosess forutsetter at flyktningen eller innvandreren kommer i kontakt med etniske nordmenn, og at det dermed skjer et kultur- eller religionsmøte.

4.5.1 Integrering av flyktninger og innvandrere i Norge

'Integrere' kommer fra latin, og betyr å "gjøre hel".¹⁸⁰ I følge Store Norske Leksikon er det "i dagligforståelsen en betegnelse på innlemmelsen av innvandrere i majoritetssamfunnet".¹⁸¹ Integrering består av flere aspekter. For det første det politiske aspektet, der politikerne og det offentlige setter føringene for hvordan innvandrere og flyktninger skal bli innlemmet i samfunnet. Her er Introduksjonsordningen det viktigste virkemidlet.¹⁸² Regjeringen har satt et mål om at 55% av introduksjonsdeltakerne skal gå rett over i jobb eller utdanning.¹⁸³ Ut fra

¹⁸⁰ Store Norske Leksikon, "Integrere"; tilgjengelig på <https://snl.no/integrere>; besøkt 24.02.15.

¹⁸¹ Store Norske Leksikon, "Integrering"; tilgjengelig på <https://snl.no/integrering>; besøkt 24.02.15.

¹⁸² Det er kun flyktninger som har fått opphold i Norge, eller personer som er familieegjenforent med disse, som har rett på deltakelse i introduksjonsprogrammet. Lovdata, "Introduksjonsprogram"; tilgjengelig på https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-80/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2; besøkt 24.02.15.

¹⁸³ I 2013 endte resultatet på 47%. Rogaland lå helt på gjennomsnittet med 47%. På landsbasis gikk i tillegg 34% over i andre kvalifiseringstiltak, som for eksempel grunnskoleopplæring. IMDi, "Resultater for introduksjonsprogrammet"; tilgjengelig på <http://www.imdi.no/Introduksjonsordningen/Introresultater/>; besøkt 24.02.15.

dette kan man tolke at en vellykket integrering fra politisk hold betyr at man lærer språket og får seg jobb. Dette er også diskursen i media. Der leser man ofte om mislykket integrering i form av innvandrere på sosialhjelp og som ikke har lært seg språket. I ytterste konsekvens knyttes manglende integrering også til radikaliserings og terrorisme.¹⁸⁴

Abid Raja definerer integrering på følgende måte:

Integrering handler om språk, utdanning, arbeid og lovlydighet. Mens enkelte mener at integrering utelukkende handler om disse fire kategoriene, og alt annet er irrelevant å snakke om, mener jeg integrering også handler om en femte ting: Om fellesskapets normer og verdier.¹⁸⁵

Raja mener at man må ta hensyn til verdikonfliktene som oppstår, og ha en dialog om dem. Han mener at de verdiene som bryter med fellesskapets normer, kan man forsøke å endre gjennom argumentasjon og samhandling.¹⁸⁶

Den private siden ved integreringen handler om møter mellom mennesker i lokalsamfunnet. Språket læres best når det brukes i praksis, etter min erfaring. Mange privatpersoner og organisasjoner jobber med integrering av innvandrere, deriblant Røde Kors. Rogaland Røde Kors skriver på sine nettsider at "samvær er integrering".¹⁸⁷ Flyktningene vet ikke alltid hvor og hvordan de kan bli kjent med nordmenn. Mange nordmenn vet heller ikke hvor de møter flyktninger, derfor fungerer Flyktningguiden som et bindeledd. Mange flyktninger er ukjent med organiserte fritidsaktiviteter. Særlig for barn kan det være viktig å bli med på fritidsaktiviteter, siden det er en god arena for å bli kjent med andre. Inger-Lise Lien skriver at det ofte gjøres forsøk på å få innvandrere med i 'tredje sektor', altså ideelle og frivillige organisasjoner. Hun skriver at erfaringene flere steder er "at innvandrerforeldrene kanskje kommer én gang, og så ikke mer".¹⁸⁸ Forklaringen er at en del innvandrere har dårlig råd, og noen foreldre føler seg nok usikre på grunn av manglende kompetanse og selvtillit. Lien påpeker at det må skapes gjensidig tillit og trygghet for at innvandrere skal kunne bli med på fritidsaktiviteter.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Se for eksempel Stavanger Aftenblad, "Integreringen er ikke mislykket"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/Integreringen-er-ikke-mislykket--2861687.html>; besøkt 24.02.15; Verdens Gang, "Mener integreringen er mislykket"; tilgjengelig på <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/sv/mener-integreringen-er-mislykket/a/10007789/>; besøkt 24.02.15; Klassekampen, "Hardt ut mot fleirkultur"; tilgjengelig på <http://www.klassekampen.no/article/20150219/ARTICLE/150219782>; besøkt 24.02.15.

¹⁸⁵ Raja, *Dialog*, 10.

¹⁸⁶ Raja, *Dialog*, 10-11.

¹⁸⁷ Røde Kors, "Flyktningguide".

¹⁸⁸ Inger-Lise Lien, *Ordet som stempler djevlene: Holdninger blant pakistanere og nordmenn* (Oslo: Aventura, 1997), 160.

¹⁸⁹ Lien, *Ordet*, 161.

Og her er vi inne på et annet aspekt; integrering påvirkes også av det flyktningen selv gjør. Både samfunnet og den enkelte flyktning kan velge mellom ulike strategier når det gjelder innlemmelsen i samfunnet. T.H. Eriksen og T.A. Sajjad sier at både staten og den enkelte flyktning kan velge segregering som strategi, altså en fysisk atskillelse fra majoritetssamfunnet. En annen strategi er assimilering, altså at man ønsker å bli helt lik majoriteten. Integrering er den tredje hovedstrategien som brukes. "Med integrasjon menes deltagelse i samfunnets felles institusjoner, kombinert med en opprettholdelse av gruppeidentitet og kulturelt særpreg."¹⁹⁰ Eriksen og Sajjad hevder at minoritetene ofte føler et press fra staten om å innordne seg, noe som kan føles som en trussel mot gruppens identitet og særpreg.¹⁹¹

John Berry beskriver tilpasningsprosessen innvandrere skal gjennom som akkulturasjon. Med 'akkulturasjon' menes "de fenomenene som oppstår når grupper av individer som har ulike kulturer kommer inn i en vedvarende førstehåndskontakt, med påfølgende forandringer i det originale kulturmønsteret til den ene eller begge grupper".¹⁹² To spørsmål er sentrale: I hvor stor grad ønsker innvandrere å ha kontakt med personer utenfor gruppen, og i hvilken grad ønsker de å opprettholde sine kulturelle særpreg? Holdninger blant innvandrere kan innebære både integrering, assimilering, separasjon og marginalisering. Fra storsamfunnet kan de tilsvarende holdningene eller politikken være satsing på multikulturalisme, 'smeltedigel' (Melting pot), segregering eller ekskludering. Berry presiserer at innvandrerne ikke nødvendigvis har frihet til å velge akkulturasjonsstrategi selv. Storsamfunnet er nødt til å legge til rette for det ved å akseptere multikulturalisme hvis innvandrerne skal kunne velge å bli integrert. Med andre ord synes det å være overenstemmelse mellom Berry og Eriksen og Sajjad, selv om de sistnevnte ikke nevner akkulturasjonsbegrepet.¹⁹³

4.5.2 Informantenes syn på integrering

"Fordi at så lenge det ikke blir integrert, så vil folk ha stor motstand mot flyktninger, og spesielt muslimer." Dette sitatet er hentet fra Anne, som mener at integreringen fungerer bra på noen måter, men at det langt fra er godt nok. Hvis medias framstilling av flyktninger og innvandrere handler om at de går på sosialet og utnytter systemet i stedet for å jobbe, vil også

¹⁹⁰ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 79.

¹⁹¹ Avsnittet er basert på Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 81-83.

¹⁹² Jean S. Phinney et al., "The Acculturation Experience: Attitudes, Identities and Behaviours of Immigrant Youth", i *Immigrant Youth in Cultural Transition: Acculturation, Identity, and Adaptation Across National Contexts* (red. John W. Berry et al.; Lawrence Erlbaum Associates; Mahwah New Jersey, 2006), 72 (min oversettelse).

¹⁹³ Avsnittet er basert på Phinney et al., "Acculturation Experience", 73-75.

mange nordmenns holdninger bli preget av dette synet. Likevel er det ikke dette inntrykket informantene har av de flyktningene de har møtt. Flere av dem poengterer at de ønsker å jobbe, men opplever at det ikke er så enkelt å få jobb i Norge på grunn av negative holdninger blant norske arbeidsgivere. Anne sier: "De vil jo ha jobb, de vil klare seg selv, de vil ikke gå og måtte be om penger." Både Jamila og Amira har et stort ønske om å få jobb. Men de deler en bekymring for at det nok kan bli vanskelig siden de er muslimer og utlendinger. Jamila vet om noen som har mye kunnskap og utdanning, men som ikke får jobb. "Noen arbeidsgivere vil ikke ha sånne flyktninger til å jobbe sammen med andre nordmenn." Hun vet ikke hvorfor det er slik. Hun vet ikke om nordmenn er redde, eller om de bare ikke ønsker å ha utlendinger i firmaet sitt. Aisha har ikke hatt problem med å skaffe seg jobb med utdannelsen hun hadde fra hjemlandet. Amira og Jamila har hørt at nordmenn helst ikke vil ansette folk med utenlandsk navn. Amira sier: "På Flyktningseksjonen fortalte de meg, ja dette er sant, at det er mange muslimer som ikke får jobb i det hele tatt på grunn av navnet sitt. Særlig hvis de heter Muhammed."

Monica er den eneste av muslimene jeg har intervjuet som har opplevd forskjellsbehandling på grunn av bekledningen. Hun har gått litt med hijab på hjemstedet sitt, "mer av nysgjerrighet, for å se reaksjonene ... Folk kjenner ikke meg igjen, folk som jeg vet hvem er, da, hvor de liksom... måler meg opp og ned", sier Monica mens hun ler. Hun synes at nordmenn ofte er veldig skeptiske til muslimer, særlig de av den godt voksne generasjonen, som ikke har lært om andre religioner på skolen.

De andre muslimene sier de ikke har opplevd ubehagelige episoder. Jamila opplevde en gang å bli avvist hos tannlegen da hun hadde kraftig tannverk. Dette skjedde da Jamila hadde vannkopper, og hun sier: "Det var kanskje ikke bare sånn at hun ikke liker meg, kanskje det bare var vannkoppene." Aisha sier: "Jeg har ikke møtt noen utfordringer på grunn av at jeg er muslim, eller på grunn av at jeg har hijab, til nå har jeg ikke det."

Mangelen på personlige negative opplevelser blant de muslimske kvinnene jeg har intervjuet, står i sterk kontrast til hvordan de andre informantene tror situasjonen er for muslimer i Norge. Riktignok deler to av de muslimske informantene bekymringen for at det er vanskelig å få jobb. Men de muslimske kvinnene synes at hverdagen er mye enklere i Norge enn det de etnisk norske informantene ser for seg. Anne har følgende tanker rundt det å være muslim i det norske samfunnet:

Men å være muslim, tror jeg må være veldig vanskelig. Når det gjelder mat og bønnetider og at de feirer sine høytider på andre tider enn det vi gjør. Det tror jeg kan være en utfordring. Og klesdrakt må jo være vanskelig, eller kan være vanskelig. Jeg tror det er veldig vanskelig.

Jeg spør henne videre om hun tror at norske arbeidsgivere ikke er så fleksible. Hun svarer: "Det tror jeg ikke. Nei, da har jeg mer inntrykk av at folk tenker sånn: Gud, kan du ikke være litt mindre muslim? Må du be nå, og må du ha alle disse pausene her?"

Elin framhever at det kan være vanskelig for muslimske kvinner å få jobb hvis de bærer hijab. "Det har jo vært eksempler på muslimer som ikke har fått bære hijaben sin, så sånt sett er det jo vanskeligere, at det kan være et hinder for dem å få jobb." Hun tror at det henger sammen med fremmedfrykten som finnes i befolkningen. "Man tror jo de er veldig annerledes, at det kan lett oppstå misforståelser... Det mangler litt det der med å se annerledeshet som en ressurs, da."

Monica sammenligner dagens situasjon med det som skjedde da ungarske flyktninger kom til Norge i 1956. De fikk leilighet blant nordmenn, og ble sendt rett i jobb på en fabrikk. De ble dermed integrert med en gang. Hun innser at dette nok ikke er mulig i dagens samfunn, men synes det er helt feil at de skal sitte og "visne og mygle på et mottak". Ifølge flyktningen hun møter, var tiden på mottaket den verste hun har opplevd i sitt liv. Også Jamila og Amira snakker negativt om asylmottak og den lange prosessen det tar før noen får opphold. Hun synes det er særlig ille med mottakene som er langt fra alt, da tenker mange asylsøkere at nordmenn ikke ønsker å ha noe med dem å gjøre. "Og denne tanken gjør folk så nervøse og sinte for alt." Derimot er Amira svært fornøyd med behandlingen flyktningene får etter at de har fått opphold, hun mener at det er det mest positive med Norge. "De behandler deg så, så, så bra!" Hun er også godt fornøyd med å ha fått en flyktningguide. De aller fleste nevner Flyktningguiden når de snakker om god integrering. Marianne sier: "Jeg tenker jo at man må i hvert fall være sammen, man må blandes. Det er viktig. Det blir viktig at de ikke bare holder seg for seg, og vi holder oss for oss." Elin sier med et glimt i øyet at det kanskje burde vært "obligatorisk å være flyktningguide ... Eller obligatorisk å ha en utenlandsk venn". Monica synes også at nordmenn skulle gått mer inn for å bli kjent med flyktningene. Hun sier: "Og hvis de plutselig da har en mulighet til å bli litt bedre kjent med dem, så – oi, de var jo veldig greie jo, liksom [latter]".

Det første Elin svarer når jeg spør hvordan flyktninger best kan integreres, er: "Holdninger, holdninger, holdninger." Hun mener at det må legges bedre til rette for flyktningene fra politisk hold, at flyktningene kan få være norske samfunnsborgere samtidig som de har med seg sin egen kultur. Hun nevner et eksempel med en muslimsk dame som tok med seg bønneteppe på skitur i Nordmarka. Anne synes også det burde blitt gjort noe med holdningene blant nordmenn. Hvis det kom noen flyktninger til nabolaget, burde naboene snakket med dem og invitert dem på middag, ifølge Anne. "Men vi gjør jo ikke det. Vi gjør jo

ikke det med nordmenn en gang." Anne tror at dersom flyktninger raskere kunne blitt en ressurs, ville nordmenn blitt mer positivt innstilt overfor dem.

Monica sier at flyktningene kan gjøre noe selv for å bli integrert, men det kommer an på hvordan de har det psykisk, og hva slags mennesketype de er. Marianne synes at noen flyktninger kunne vært litt mer nysgjerrige og ivrige etter å bli en del av det norske samfunnet. "Jeg tenker i hvert fall av og til at det virker som om – ja, de er kommet for å få et bedre liv, og det de vel unt, men så virker det ikke som om de er nysgjerrige på hvordan det er her. Og det er sikkert feil, men jeg tenker det."

Anita synes flyktningene burde tilpasse seg det norske samfunnet. Hun har tidligere vært leder i en fritidsaktivitet, og der forsøkte de aktivt å få med innvandrerbarn. Men i likhet med det Inger-Lise Lien skriver, er Anitas erfaring at foreldrene ikke er flinke til å stille opp, og det har ikke gått lang tid før barna har sluttet. "Det er å få dem til å forstå det der med at de må komme når de har sagt de skal komme. De må lære at de må følge opp, at det kreves litt av dem, mer enn det de er vant med."

Språk er noe av det informantene snakker mest om. Det første Marianne svarer når jeg spør henne hva som skal til for at flyktninger skal bli godt integrert, er: "Språk, språk og språk." Elin er også opptatt av at flyktningene skal lære seg språket, men hun synes fokuset på norskopplæringen noen ganger går på bekostning av opplæringen i morsmål. "Ja, det er utrolig fokus på at de må lære norsk. Og ikke betydningen av å også ha morsmålet sitt, som gjør at man får bevart en viktig dimensjon av sin identitet, som påvirker deres mentale helse, for eksempel." Hun synes også at språket noen ganger får for stort fokus når flyktninger søker jobb. Elin mener at man kan se litt gjennom fingrene når det gjelder språknivået, og se på hva jobbsøkeren kan tilføre ellers. Så lenge man forstår hverandre, trenger ikke alle å kunne perfekt norsk, synes Elin.

Aisha refererer til hvilke strategier flyktninger og innvandrere kan bruke innen integrering. Hun mener det er viktig å lære seg språket, forsøke å forstå kulturen og gjøre en innsats for å bli kjent med samfunnet man bor i. For Aisha betyr det å bli kjent med nordmenn og spørre dem om det hun lurer på eller ikke forstår. For henne har det vært viktig å ha flyktningguiden å stille spørsmål til. Aisha sier at hvis flyktningene ikke skjønner den norske kulturen, tolker de gjerne det de ser ut fra sin egen kultur, og det kan føre til misforståelser og frustrasjoner. Hun nevner eksempelet med nordmenn på bussen, som setter veska i setet ved siden av seg. Mange flyktninger blir fornærmet og tar det personlig siden de tror at nordmenn ikke vil sitte med dem.

Men her - folk bare gjør det automatisk, de bare setter seg og gjør det automatisk. Så du må komme og spørre, selv om du står. Ingen sier: Bare sett deg ... Og det er bare en liten ting som folk kan bli mistenksomme, bli veldig fornærmet og sure på samfunnet, siden folk ikke reiser seg når jeg kommer.

Aisha skulle ønske at flere nordmenn visste hvilke signaler det sendte til flyktninger når de setter vesken ved siden av seg i setet. Men hun vet at nordmenn gjør det fordi de er vant med det, "de mener ikke noe dårlig". Hun har opplevd at dersom man spør om man kan sitte der, smiler nordmenn og sier at de gjerne kan få sitte ved siden av dem. Hun synes det er flyktningen sin jobb å sette seg inn i dette, slik at de kan tolke det de ser på den riktige måten.

Jamila har valgt en akkulturasjonsstrategi som bærer preg av integrasjon. Hun ønsker at barna skal vokse opp som gode muslimer, men har også tatt til seg mange norske skikker og tradisjoner. Hun liker også at barna legger seg tidlig om kvelden, slik at foreldrene får litt tid for seg selv. Hvis Jamila lurte på noe rundt barneoppdragelse, spør hun helsesøster hvordan nordmenn ville gjort det.

4.5.3 Oppsummering integrering

Diskursen rundt integrering i Norge handler først og fremst om språk og jobb, og det blir skrevet en del om innvandrere som ikke lykkes på disse områdene. Informantene synes det er viktig at flyktningene får seg jobb, og flere av dem er også opptatt av språk. Elin er den som går mest imot denne diskursen når hun sier at språknivået ikke alltid må være helt på topp hvis man har andre kvaliteter man kan tilføre en jobb. Monica er heller ikke så opptatt av at språket settes først, hun skulle gjerne ha sett at flyktningene kom raskere i jobb. Flyktningene viser også et svært sterkt ønske om å jobbe, men de deler en bekymring for at dette kan være vanskelig for en utenlandsk arbeidssøker.

Mange av informantene er opptatt av holdninger til flyktninger. Både Anne og Elin mener at nordmenn bør endre de negative holdningene de har til innvandrere. Marianne og Anita mener at mange er skeptiske og burde vært mer åpne, selv om de innrømmer at de selv også kan ha negative tanker. Alle informantene mener at det er viktig at flyktninger og etniske nordmenn møtes og blir kjent med hverandre. Først da kan man endre oppfatning om hverandre, og flyktningene kan få informasjon om samfunnet.

4.6 Roller og rolleforståelse

I løpet av feltarbeidet ble jeg mer bevisst på at rollene flyktning og guide har kan ha en innvirkning på hvordan religionsdialogen blir. Påvirker rolleforståelsen hvor mye guidene

ønsker å gå i dialog med den de møter? Blir religionsdialogen annerledes dersom flyktningguiden tar rollen som lærer overfor flyktningen, enn hvis hun ser på seg selv som en venn?

4.6.1 Rollen som flyktningguide

Innen sosialantropologi sies det at mennesker har sosiale statuser eller roller. T.H. Eriksen beskriver sosial status som "et gjenkjennelig, sosialt definert trekk ved en person som gir henne visse plikter og rettigheter".¹⁹⁴ En person kan ha mange statuser samtidig; som religiøs utøver, mor, lærer, og så videre. Ofte brukes ordet 'rolle' som synonym til status, men ifølge Eriksen defineres rollen som "det dynamiske aspektet ved statusen ... det vil si en persons faktiske oppførsel innenfor begrensningene statusdefinisjonen setter".¹⁹⁵ Statusen og rollen skaper forventninger om en viss type oppførsel, og hvis man bryter med forventningene, kan man regne med sanksjoner og straff. Eriksen skriver også at "enhver status er flertydig i den forstand at aktører må fortolke den før de utfører den".¹⁹⁶ Et annet poeng han kommer med er at rollen er dynamisk. Rollene blir påvirket av andres forventninger, som igjen kan bli korrigert av den faktiske oppførselen. I denne prosessen kan rollene være i stadig endring.¹⁹⁷

Roller er også knyttet til maktforskjeller. Uansett hvordan flyktningguiden velger å tolke sin rolle, blir hun den 'overlegne' maktmessig siden hun er den frivillige, 'hjelperen'. Guiden får opplæring i sin rolle, og oppfølging underveis. Det samme gjelder ikke for flyktningen. Flyktningen blir den passive mottakeren, 'den som skal hjelpes'. I tillegg har man aspektet med majoritet versus minoritet, der majoritetsbefolkningen setter standarden for hva som er akseptert og ikke. Eriksen og Sajjad skriver at det blir "den norske, eller vestlige, kulturen som *definerer reglene* for kontakten mellom gruppene".¹⁹⁸ De poengterer også at "kontakten mellom nordmenn og innvandrere bygger på en skjev maktfordeling, hvor nordmennene sitter med de beste kortene".¹⁹⁹ Etnosentrismen gir utslag i at noen mener at den vestlige måten er den beste måten å gjøre ting på. Denne kulturimperialismen kan også gjøre seg gjeldende innenfor religionene. O. Leirvik skriver at "i dag ser vi meir og meir at 'islam' blir samlingsmerket for den jamne muslim sin motstand mot vestmaktene sin ytre dominans

¹⁹⁴ Thomas Hylland Eriksen, *Små steder – store spørsmål: Innføring i sosialantropologi* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010) (1993), 56.

¹⁹⁵ Eriksen, *Små steder*, 57.

¹⁹⁶ Eriksen, *Små steder*, 57.

¹⁹⁷ Avsnittet er basert på Eriksen, *Små steder*, 56-59.

¹⁹⁸ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 29 (forfatters utheving).

¹⁹⁹ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 29.

og dei sekulære styresmaktene si indre undertrykking".²⁰⁰ Dette kan gi seg utslag i religiøs ekstremisme, slik vi har sett det mange steder i Europa de siste årene.

Flyktningguiden representerer Røde Kors, og har sin status som Røde Korser, og plikter og begrensninger i kjølvannet av dette. Hun skal følge Røde Kors sine retningslinjer og holde seg til Røde Kors sine verdier.²⁰¹ Guiden blir fortalt at hennes rolle skal først og fremst være en veileder.

Guidens rolle blir å bidra gjennom å være et lyttende medmenneske som ved sin frivillighet gjør en innsats for et annet medmenneske, en flyktning, slik at prosessen i forhold til integrering kan gå lettere ... Guiden skal ikke være en ekspert/rådgiver som gir flyktningen svar på hennes/hans problemer ... En flyktningeguide skal ikke ta parti, men heller forsøke å belyse en sak fra ulike perspektiv.²⁰²

Med andre ord finnes det føringer for hvordan guiden skal opptre, selv om det også er rom for forhandlinger og tolkninger.

Den nasjonale evalueringen av Flyktningguiden spurte etter hvilke roller flyktningguiden hadde overfor flyktningene. Rollene tolkes litt ulikt hos flyktningguidekoordinatorene og de frivillige. Alternativene som fikk flest svar, var venn, hjelper, rådgiver og veileder.²⁰³ Mange av guidene har sagt at det viktigste for dem er vennskapet, og mange fortsetter kontakten som venner etter kontraktsperioden. Rapporten viser også at enkelte har følt seg som en døråpner, en 'bestemor' eller 'mor', mens andre har hatt rollen som lærer, leksehjelp eller motivator. Flyktningene har beskrevet guiden som sin norske forelder, bror/søster eller venn. Noen har også beskrevet guiden som en støtteperson, veiviser eller døråpner.²⁰⁴

4.6.2 Informantenes syn på flyktningguiderollen

Informantene svarer mye av det samme som i evalueringen av Flyktningguiden, når jeg spør dem om rollen som flyktningeguide. De som har møtt hverandre lengst, beskriver forholdet som et vennskap, men også noen av dem som ikke har møttes så lenge, sier at de har blitt venner. Andre igjen legger mer vekt på at de skal være en hjelper.

²⁰⁰ Leirvik, *Religionsdialog*, 67.

²⁰¹ Røde Kors, "Håndbok for tilretteleggere", 32.

²⁰² Røde Kors, "Håndbok for tilretteleggere", 31.

²⁰³ Koordinatorene synes at rollen som veileder er den viktigste (81,8%), med venn på andreplass (57,6%). De frivillige, derimot, vektlegger rollen som venn høyest (77,3%). 'Hjelper' kommer på en andreplass med 52,4%. Paulsen et al., "Flyktningguiden som døråpner", 62.

²⁰⁴ Paulsen et al., "Flyktningguiden som døråpner", 62.

Elin og Aisha har møttes over lengre tid. Elin sier at hun opplever sin rolle først og fremst som en venn. "For i 'venn' så ligger det så mye, både i å være der for henne hvis hun lurar på noe, og både emosjonelt og praktisk." Hun synes det blir feil å bruke ord som 'hjelper', siden det er viktig at forholdet ikke blir så asymmetrisk, selv om hun også hjelper Aisha. Aisha legger vekt på at Elin ikke bare har vært flyktningguide, men også en kulturell guide og en språkguide. Hun sier: "Andre ting, som regler og lover ... jeg kan finne på nettet. Men kulturforståelse kan jeg ikke finne på nettet." Det virker som om Elin og Aisha har blitt gode venner. Elin synes hun kanskje burde vært mer til stede for Aisha, men Aisha virker å være fornøyd med at hun kan ta kontakt på telefon eller internett hvis det er noe hun lurar på.

Anne og Jamila har også møtt hverandre en god stund. Anne føler at rollen er litt uklart, hun er ikke helt sikker på hvordan forholdet egentlig er. De har snakket om at de er venninner, men noen ganger tenker Anne at hun kanskje blir mer som en "rik tante som er greit å ha, som kan spandere litt av og til, og kjøre henne på Kvadrat". Anne skulle ønske de hadde tid til å treffes mer sporadisk og gjerne ta seg et glass rødvin. Noe som ikke kommer til å skje, siden Jamila ikke drikker alkohol. Anne føler noen ganger at hun spør mer om hvordan flyktningen har opplevd å komme til Norge, enn at det er hun som forteller om hvordan det er å leve i Norge. Jamila sier at hun opplever Anne som en hjelper. Det føles trygt å ha et menneske som spør henne hva hun trenger. Jamila og Anne har en god tone sammen. Likevel ser det ut til å være litt usikkerhet rundt hvor mye praktisk hjelp Anne skal bidra med.

Bente og Amira har ikke møtt hverandre så lenge. Bente sitt første svar på hvordan rollen som flyktningguide er, er mer et 'offisielt' svar. "Det var vel å være et slags bindeledd mellom flyktningen og norske kulturen du skulle være. Det var kanskje oppdraget ... når vi meldte oss på." Hun sier at hun er nok et bindeledd på noen måter, "men kanskje det er mer nå en slags sosial vennskapelig kontakt". Til andre sier hun ikke at hun er flyktningguide, fordi det høres ut som et oppdrag. Guidene blir oppfordret av Røde Kors til å ikke presentere flyktningen som en hun er guide for, hvis dette ikke er i orden for flyktningen. Bente snakker heller om sin venninne, eller at hun "kjenner ei". Amira svarer at Bente både er en venn, hjelper, lærer og mye mer. Hun er glad for at Bente prøver å lære henne norsk, og for at hun kan komme på besøk. "Akkurat nå har jeg Bente. Men tidligere var det slik at ingen kunne hjelpe meg. Og det er virkelig en dårlig følelse, virkelig dårlig."

Marianne har ikke møtt flyktningen så lenge. Hun beskriver rollen sin som en ressurs. "Ressurs til det de måtte ville bruke meg til." Hun håper at flyktninger benytter denne sjansen når frivillige stiller opp helt gratis for dem. Hun og flyktningen har gjort en del lekser sammen, men flyktningen har også tatt initiativ til å gjøre andre ting hun har lyst til, som å gå tur.

Monica er litt usikker på sin rolle som flyktningguide. "Nei, jeg tror - vi svinger godt sammen. De gangene vi er alene, så snakker vi stort sett – ja, som venninner om både det ene og det andre." Monica tror at dersom flyktningen ikke hadde likt å møte henne, hadde hun nok latt være å ta kontakt. Men slik det er nå, er det ofte flyktningen som tar kontakt og tar initiativ til aktiviteter. Monica føler seg også som en reservebestemor, særlig for den yngste sønnen til flyktningen.

Anita har ikke så lang fartstid som flyktningguide. Jeg fikk ikke stilt henne spørsmålet om hvordan hun ser på sin rolle som guide, siden jeg bare har intervjuet Anita én gang. Men på et annet spørsmål svarer hun at hun har vært mest leksehjelper så langt.

4.6.3 Oppsummering rolleforståelse

Flyktningguidens rolle er fra Røde Kors sin side ment å være en veilederrolle, som skal bære preg av gjensidighet. Samtidig har guiden har fått et oppdrag fra Røde Kors, så forholdet preges av en skjevhet i maktbalansen. Likevel synes de fleste av koblingene jeg har intervjuet, å være basert på vennskap og gjensidighet. Særlig guidene har hatt et fokus på at de er venner, mens flyktningene har lagt mer vekt på den praktiske hjelpen de har fått. Noen av de ferske flyktningguidene ser på seg selv som lærere og hjelpere, men det betyr jo ikke at det kan vokse fram en vennskapsrelasjon over tid. Likevel kan den enkeltes definisjon av sin rolle være viktig. Kanskje går man inn i oppgaven med et mer åpent sinn dersom man ønsker et varig vennskap, enn hvis man bare tenker at det er en jobb man skal gjøre innenfor en begrenset tidsperiode?

4.7 Religionsdialog

Religionsdialog foregår i mange former; og mellom mennesker med ulik bakgrunn, ståsted og agenda. Jeg velger å bruke A.H. Grung sin definisjon av dialog, som også Leirvik viser til i sine senere utgivelser, der dialogen foregår mellom likeverdige parter.²⁰⁵

Selv om dette er en anerkjent og god definisjon av dialog, vil jeg presisere at det ikke nødvendigvis er slik deltakerne i Flyktningguiden eller andre 'vanlige' mennesker opplever dialog. Religionsdialog er ikke et godt kjent fagfelt innenfor allmennheten, og man kan anta at definisjonen ikke er kjent blant folk flest. Mange tenker nok på dialog på samme måte som A. Raja. Han skriver at "dialogens oppgave er å bringe mennesker sammen, og tilrettelegge for at det sanne, krevende og konfliktfylte ordskiftet kan finne sted."²⁰⁶ Raja vil at dialogen skal ta

²⁰⁵ Grung, "Begrepet dialog i Emmaus", 88.

²⁰⁶ Raja, *Dialog*, 15.

opp vanskelige temaer, og ønsker å påvirke holdninger som bryter med verdier majoritetssamfunnet ikke ønsker. "Kulturelle framgangsmåter må forsøkes endret gjennom argumentasjon."²⁰⁷ Noen er imot dialog med grupper man er sterkt uenige med, siden det sies at man støtter dem man fører dialog med (jamfør USAs syn på å ikke forhandle med 'terrorister'). Men Raja sier at "dialog er ikke det samme som aksept. Dialogformen er også en måte å gjøre vårt syn klart på."²⁰⁸ Man kan ikke bare overse dem man er uenige med, man må gå i dialog med dem og høre hva de har å si. Dette har fått større fokus i media den siste tiden.²⁰⁹ Likevel er det ikke skrevet mye om hva dialog er, og det er ikke fokus på at det skal være likeverdige parter som møtes. Ingen sier at man skal lære av hverandre i dialogen med ekstremister, for eksempel. Flyktingguidene gir inntrykk av respekt for mye av flyktingens tro og overbevisning, mens noen også ønsker at flyktingen var mer 'norsk'. Oppfatningen av dialog hos informantene er kanskje mer i tråd med Abid Rajas oppfatning, enn med teologene og religionsviterne sine definisjoner.

4.7.1 Informantene som religiøse mennesker

Religionsdialog foregår per definisjon mellom mennesker med ulik tro eller ståsted. Flyktingguidene opplever flyktingene som religiøse mennesker. Enten har de snakket om det, eller har guiden forstått ut fra klesdrakt og oppførsel at flyktingen er muslim. Monica kommenterer at flyktingen hun møter er "muslim light". Dette begrunner hun med at verken flyktingen eller noen andre i familien hennes ber. En annen guide opplever at flyktingen ikke ser spesielt muslimsk ut i bekledningen, men troen er likevel viktig for henne. Guiden skulle ønske at den muslimske familien var litt mindre 'muslimsk' i noen tilfeller, siden hun tror det hadde vært lettere å tilpasse seg det norske samfunnet da.

Bente er ikke opptatt av at flyktingen er en muslim, men mer av at hun er en troende:

Akkurat som kristne som tror, så har hun et godt forhold til sin religion, og noe å hvile seg på, noe å støtte seg på. Noe som rammer inn livet ditt, som gir mening til livet ditt ... Så sånt sett så kunne du [si] – muslim eller kristen hadde vært samme greiene, i forhold til hvordan jeg opplever hennes forhold til religion ... Hun er en troende, for å si det sånn.

²⁰⁷ Raja, *Dialog*, 67.

²⁰⁸ Raja, *Dialog*, 69.

²⁰⁹ Se for eksempel Stavanger Aftenblad, "Ansikt til ansikt"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/kommentar/Ansikt-til-ansikt-3651610.html>; besøkt 17.03.15; Stavanger Aftenblad, "Da prest møtte imam"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/nyheter/Da-prest-motte-imam-3645713.html>; besøkt 17.03.15; Verdens Gang, "Derfor reagerer muslimer på Muhammed-karikaturer"; tilgjengelig på <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/terrorangrepet-mot-charlie-hebdo/derfor-reagerer-muslimer-paa-muhammed-karikaturer/a/23370279/>; besøkt 17.03.15.

Flyktningene jeg har intervjuet er tydelige på at de er muslimer. Amira er glad for at hun er født muslim. Jamila mener at man ikke blir født muslim, det er noe man må velge. Dette valget tok hun da hun var ungdom, og hun tenker at hun kanskje kommer til å bruke mer 'muslimske' klær etter hvert.

Den religiøse tilhørigheten til flyktningguidene er mer diffus. Monica er lettest å kategorisere, siden hun har valgt å konvertere til islam. Flere av informantene har bakgrunn fra et kristent miljø, men regner seg ikke som aktivt kristne nå. To informanter har ikke hatt tilknytning til kristne miljøer i det hele tatt. Likevel kjenner alle flyktningguidene kristendommen og verdiene der, selv om én informant synes at hennes kristendomskunnskap er mangelfull. Selv om informantene ikke regner seg som aktivt kristne, har de en kristen kulturbakgrunn, de er såkalt 'kulturkristne'.²¹⁰ De er medlemmer av DNK, men går bare i kirken ved spesielle anledninger. Én av informantene har hatt liten kontakt med kristne og kristendommen, men hun virker å være påvirket av de samme verdiene og likestillingstankene som de andre. Det norske samfunnet er tuftet på mange verdier fra kristendommen, som også finnes i humanismen og andre religioner. Eksempel på dette er menneskeverdet.²¹¹ FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene slår fast: "Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter."²¹² Sigurd Skirbekk synes Menneskerettserklæringen er så viktig i det norske samfunnet at han skriver: "Dagens kulturliv viser mange eksempler på kritikk av kristen tro og kirkelige kulturtradisjoner. Samtidig er det nærmest blitt tabu å kritisere det trossystemet som storparten av fortolkningseliten forholder seg til: Menneskerettserklæringen av 1948."²¹³ Mange av punktene i denne erklæringen blir sett på som bærebjelker i det norske samfunnet, som ytringsfriheten og tanken om likeverd på tvers av kjønn.²¹⁴ Disse tankene er det tydelig at flyktningguidene slutter seg til. Med unntak av den ene kommentaren om at det er naturlig at kvinnen lager mat, mener flyktningguidene at både menn og kvinner skal bidra i hjemmet. Likestillingstanken mellom kvinner og menn står sterkt i Norge, selv om det ofte blir påpekt

²¹⁰ Religion.dk, "Hvad er en kulturkristen?"; tilgjengelig på <http://www.religion.dk/viden/hvad-er-en-kulturkristen>; besøkt 20.03.15.

²¹¹ Se for eksempel Bibelen Salme 8:5; Ordsp 14:31; Human-Etisk Forbund, "Syn på mennesket"; tilgjengelig på <http://www.human.no/Humanisme/Grunnsporsmal/?index=3>; besøkt 18.03.15.

²¹² FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter, artikkel 1, 1948.

²¹³ Sigurd Skirbekk, "Religionen i samfunnet – funksjonalitet eller dysfunksjonalitet?" i *Religion og kultur: Ein fleirfagleg samtale* (red Arve Brunvoll et al.; Universitetsforlaget; Oslo, 2009), 149.

²¹⁴ Se for eksempel Stavanger Aftenblad, "Feigt og unødvendig"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/kommentar/Feigt-og-unodvendig-3630157.html>; besøkt 18.03.15; Stavanger Aftenblad, "Fullsatt sal på debatt om ytringsfrihet"; <http://www.aftenbladet.no/kultur/Fullsatt-sal-pa-debatt-om-ytringsfrihet-3617166.html>; besøkt 18.03.15.

at norske menn og kvinner langt fra er likestilte.²¹⁵ Blant annet er arbeidsmarkedet fortsatt svært kjønnsdelt, og det er kvinnen som gjør mest husarbeid.²¹⁶ Likevel er diskursen og idealet at Norge har kommet langt i likestillingen. Denne diskursen deles av de fleste informantene.

4.7.2 Bekledning

Et lite, men potensielt viktig element i religionsdialogen, er bekledning. Hijab eller andre hodeplagg gjør muslimske kvinner lette å identifisere. En reise rundt i den såkalte muslimske verden viser at graden av tildekking blant kvinner er forskjellig. Lærde muslimer strides om hva som ligger i den islamske plikten om å dekke seg til, som finnes i Koranen 24:31.²¹⁷ Anne Sofie Roald skriver at "ifølge loven skal en kvinne bære sjal/ansiktsslør i nærvær av menn som hun i prinsippet kan gifte seg med".²¹⁸ Den muslimske klesdrakten vekker sterke følelser, også blant informantene. Og det påvirker hvordan flyktninger og guider omgås. Marianne blir provosert når muslimske kvinner bærer nikab i offentligheten, hun mener at uten et ansikt "da blir man ingen". Hun ble også lett irritert da flyktningen ikke ville la være å ha på seg sitt lange skjørt på fjelltur.

Bente har lagt merke til at det kan ta lang tid før Amira åpner døren. Hun forteller: "Så tar det lang tid før hun åpner døren det gjør det alltid ... Det tok litt tid før hun kom, for hun måtte ta på seg i tilfelle det var en mann. Og det hadde ikke jeg tenkt på, altså." Bente har også tenkt over hvordan hun og mannen kler seg når Amira er der. Hun forteller om en episode fra en varm sommerdag:

For vi syklet fra henne og hjem til meg ... Og så så jeg mannen i kjøkkenet, han var i shorts og bar overkropp. Så tenkte [jeg], gutt, han kan ikke gå sånt, jeg må skynde meg inn og si: Ta på deg, uten at det blir sånn kunstig. Men så tror jeg han så oss, for da vi kom inn, så hadde han tatt på seg T-skjorte. Det hadde han aldri gjort hvis jeg kom alene, ikke sant. Men det er ikke sikkert at det hadde gjort noe for henne, det vet jeg ikke. Men det er liksom denne her kroppen som skal dekkes litt til.

²¹⁵ Stavanger Aftenblad, "Forsterket kvinnekamp"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/meninger/leder/Forsterket-kvinnekamp-3649980.html>; besøkt 18.03.15.

²¹⁶ Stavanger Aftenblad, "Kvinnene som skal klare alt"; tilgjengelig på <http://www.aftenbladet.no/nyheter/Kvinnene-som-skal-klare-alt-3392575.html>; besøkt 18.03.15; Dagsavisen, "Studerte kvinner er mest likestilte"; tilgjengelig på <http://www.dagsavisen.no/innenriks/studerte-kvinner-er-mest-likestilte-1.280839>; besøkt 18.03.15.

²¹⁷ Einar Berg, *Koranen: Norsk-arabisk utgave*. Oslo: Universitetsforlaget, 1989.

²¹⁸ Roald viser til at debatten blant muslimske lærde står mellom dem som mener at det kun var profetens koner som skulle bære sjal, og dem som mener påbudet gjelder for alle muslimske kvinner. Anne Sofie Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?* (Oslo: Pax, 2005), 184.

Disse eksemplene viser at selv om man kanskje ikke tenker bevisst på klesdrakten til den man møter, har det innvirkning på hvordan man opplever den andre, og hvordan forholdet blir. Holdningen de etnisk norske informantene har til muslimenes tildekking, kan nok også påvirke religionsdialogen. Dersom guidene ikke viser respekt for hvordan flyktningen kler seg, går de kanskje inn i dialogen med et ønske om at flyktningen skal 'kaste' hijaben og bli mer 'likestilt'. Da går man inn i dialogen med et ønske om å forandre den andre. En guide har følgende holdning til hijab: "Det er jeg jo ikke enig i, og det er jo ikke noe jeg kan forsvare eller noe jeg synes om. Men jeg kan jo ikke si det til henne at du må ta av deg den hijaben, sant. Det er ikke min oppgave."

4.7.3 Religionsdialog blant flyktninger og guider

Religionsdialogen i Flyktningguiden kommer inn under det M. Moyaert kaller 'livets dialog'. Der har ikke deltakerne en offisiell status innenfor sin religion, men har en religionsdialog fordi de møtes i hverdagen. Moyaert skriver at de som møtes, bærer med seg bevisste eller ubevisste religiøse verdier som påvirker dem. Slik kan man berike hverandres liv bare ved å være sammen. Man trenger ikke komme inn på vanskelige teologiske spørsmål i slike møter.²¹⁹ Deltakere i Flyktningguiden har ikke nødvendigvis lange teologiske diskusjoner, men snakker om livet generelt, og dermed berøres også det religiøse livet. Verdiene man har, kan komme tydelig fram, selv om noen kanskje holder litt igjen på sine personlige meninger. Dette gjelder enkelte av flyktningguidene, der for eksempel én av informantene ikke har fortalt at hun ikke tror på Gud, fordi hun synes det nesten blir for brutalt å si det.

De fleste guidene og flyktningene har snakket sammen om religion, også direkte. Det er bare Marianne og Anita som ikke har snakket om det. Bente måtte en gang vente ekstra lenge på at Amira skulle be før de gikk ut. De har snakket om forskjeller mellom religionene, men Bente er nøye på å ikke gå inn i diskusjoner om tro. De snakker mer om det som er annerledes, uten at de kommer inn på eksistensielle spørsmål. Anne har også stilt direkte spørsmål om religion til Jamila. Men da får hun som oftest til svar at hun heller må høre med Jamilas mann, siden han vet mer. Anne sier: "Det som jeg prøver, det er egentlig å prøve å fortelle Jamila hvordan vi har det her i Norge, og ikke basere det på religion, men mer hva som er forventningene i samfunnet ... Og mer enn det kan jeg egentlig ikke fortelle, for jeg er jo ikke kristen selv heller. Men jeg er mye mer opptatt av at – ikke å lære henne om kristendom, men heller å lære henne om hvordan vi lever i dette landet."²²⁰

²¹⁹ Avsnittet er basert på Moyaert, "Interreligious Dialogue", 202.

²²⁰ Dette utsagnet står litt i motsetning til tidligere utsagn av Anne, der hun har beskrevet seg selv som kristen, men mest av tradisjon.

Elin har også spurt Aisha direkte om hennes tro. De har blant annet diskutert synet på homofili i islam, som de ikke ble enige om. Elin opplevde at Aishas mente at det var 'islam' som sa at homofili var en sykdom. Aisha har invitert Elin med i moskeen. Der følte hun at hun fikk se den religiøse siden av Aisha, som hun ikke ser når de er sammen ellers.

Aisha forteller at de har snakket om julen, og at hun har fått julekort fra Elin. Jamila har også lært litt om de kristne høytidene. Jamila sier de har snakket mer om kulturforskjeller enn religion.

4.7.4 Kvinner i dialog

Mitt feltarbeid har vært fokusert rundt kvinner. Så langt jeg har sett, finnes det ikke forskning rundt temaet 'vanlige' menn i religionsdialog, så det er ikke sammenligningsgrunnlag for å si om religionsdialog er annerledes for kvinner enn for menn. Likevel er det verdt å ta fram noen punkter rundt temaet kvinner i religionsdialog.

Grung skrev etter prosjektet *Dialog med og uten slør* om sine tanker rundt det at de var bare kvinner som møttes. Hun skriver at de bestemte seg for at det skulle være et kvinnefellesskap "fordi vi ville ha hovedfokus på kvinners erfaringer og blikk."²²¹ Grung mener at kvinner har noen felles erfaringer som kan være et utgangspunkt for samtale. Men hun poengterer: "Men vi tror mange av erfaringene våre er gyldige for menn også".²²² Noen av erfaringene er kanskje mer nyttige i religionsdialog på offentlig plan enn i 'livets dialog'. Grung skriver også:

Kvinner – og i Norge gjelder nok dette flere muslimske enn kristne kvinner – blir dessverre oftere enn menn henvist til å erfare mye av virkeligheten annenhånds, gjennom erfaringer gjort av sine menn og av sine barn. Når kvinner møtes i dialog blir vi utfordret til å være deltakere, til å gjøre våre egne erfaringer og til å bekrefte hverandre som aktive subjekter. Dialog foregår mellom mennesker som er likeverdige, der alle har like viktige liv og alle har historier å fortelle.²²³

Eriksen og Sajjad sier mange flyktning- og innvandrerkvinner mangler kontakt med omverden.²²⁴ De muslimske kvinnene jeg har intervjuet, er ressurssterke og har et ønske om å være en del av det norske samfunnet. Jeg tror derfor ikke at de opplever det norske samfunnet 'annenhånds'.

²²¹ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 8.

²²² Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 8.

²²³ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 133-134.

²²⁴ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 160.

Men det finnes også andre felles erfaringer kvinnene kan ha gjort seg. I de tilfellene der flyktningen har barn, viser det seg at guiden og flyktningen snakker sammen om emner mange mødre er opptatt av. Uten å bli altfor bastant, tør jeg påstå at barneoppdragelse sannsynligvis ikke ville vært det første en etnisk norsk og en muslimsk mann ville snakket om. Slike temaer er etter min erfaring mest utbredt blant mødre.²²⁵ Temaene berører også det religiøse, siden man kan møte utfordringer der barna går i barnebursdager og får servert pølser av svin. Graviditet og fødsel er også noe som minst ett av parene har snakket sammen om. Det finnes altså noen temaer som man kan si er mer 'kvinnetemaer', som lettere kommer fram når to kvinner møtes. Siden det kan virke som om flyktninger og guider ofte diskuterer praktiske ting som oppstår i hverdagen, og siden islam er en religion som berører hverdagen i nokså stor grad, har kanskje kvinnene en større mulighet for å få en bredere forståelse av hverdagsreligionen enn det menn i dialog har.

4.7.5 Hva kan man lære av religionsdialogen?

Både Moyaert, Leirvik og Grung er opptatt av at dialogen kan forandre dialogdeltakeren. Moyaert sier at det ofte rapporteres at de som har deltatt i religionsdialog, opplever at de har vokst og forandret seg etter møtet med den andre. Siden de har fått se sin egen religion fra en annens standpunkt, har de blitt mer bevisste på hva de selv tror på.²²⁶ Dette støttes av Grung og Leirvik.²²⁷ Leirvik sier: "Som kristen kan eg sjå at eg har noko å lære i nærkontakt med muslimar: For eksempel noko om respekt for det heilage, noko om ærefrykt for den veldige Gud, noko om bønn, noko om kroppen si rolle i tilbedinga, noko om vilje til å la seg forplikte moralsk."²²⁸ Dette er selvsagt noe alle mennesker kan ta lærdom av, men kanskje er religionsdialog litt 'enklere' for kristne som vet hva de står for, enn hvis man ikke har en klart definert tro? Leirvik sier at grunnen til at mange nordmenn blir så usikre eller aggressive overfor muslimene, er fordi

vi som nordmenn har blitt grunnleggande usikre på kven vi sjølve er. For kven vi er, som innfødde nordmenn i møte med islam, sjå det er ikke så lett å svare på som ein skulle tru. Møtet med dei andre blir ofte eit nokså ubehageleg møte med oss sjølve. Dels konfronterer møtet med islam oss med vår eiga tapte kulturelle fortid. Dels konfronterer møtet oss med dei store forskjellane som finst ikkje berre mellom nordmenn generelt, men også mellom kristne.²²⁹

²²⁵ Foreldre.no, "Norges første barselgruppe for menn"; tilgjengelig på <http://www.klikk.no/foreldre/article780896.ece>; besøkt 23.03.15.

²²⁶ Moyaert, "Interreligious Dialogue", 214.

²²⁷ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 133; Leirvik, *Møte med islam*, 23.

²²⁸ Leirvik, *Møte med islam*, 23 (forfatters utheving).

²²⁹ Leirvik, *Religionsdialog*, 174 (forfatters utheving).

Det norske samfunnet forandrer seg raskt i den globale tidsalder. Det kan bli konflikter med verdier som innvandrere kommer med, siden mange nordmenn føler at det er noe vi har lagt bak oss. Dette gjelder særlig i spørsmålet rundt kvinnesyn og barneoppdragelse. Likevel ser man at mange nordmenn søker tilbake til 'røttene' i den norske kulturen.²³⁰ I media hører vi stemmer som sier at den norske kulturen blir 'utvannet' i møtet med innvandrerne som kommer til Norge.²³¹ Kanskje er det som Leirvik sier, man blir mer redd for denne påvirkningen dersom man ikke er trygg på det man selv står for? Og at dette også gjelder for ikke-religiøse i møte med noen som er religiøse og trygge i sin tro? Erfaringen fra prosjektet *Dialog med og uten slør* viste at deltakerne opplevde at det å ha en tro førte dem sammen.²³² Det kan tenkes at det er enklere for et religiøst menneske å forstå et annet religiøst menneske. Da har man noen felles referanser, og en forståelse av at noe utenfor en selv kan være svært viktig. Denne toleransen kan det nok være vanskeligere å oppnå dersom man selv mener at religion bare er overtro og oppspinn. Grung skriver om dialogprosjektet:

Vi er blitt klar over at det å leve som muslimsk eller kristen kvinne i Norge har overraskende mange likhetstrekk, men også store forskjeller. Felles for oss var at vi hadde en tro som et viktig ankerfeste i livet vårt, selv om vi trodde forskjellig og tilhørte ulike religioner. Det fungerte likevel som et sterkt felles utgangspunkt, og gjorde at vi ble noe annet enn en venninnegjeng som møttes.²³³

Der hvor dialogdeltakerne ikke har et nært forhold til religionen, kan det dermed tenkes at man mister dette aspektet.

4.7.6 Hva har informantene lært av religionsdialogen?

Flyktningene jeg har intervjuet, kom til Norge med ulik innstilling til folket i deres nye hjemland. Aisha var opptatt av å ikke forhåndsdomme, og ønsket å bli kjent med mange nordmenn før hun gjorde seg opp en mening om dem. Så langt har hun ikke hatt negative opplevelser, og skjønner nordmenn bedre etter som hun lærer mer. Amira og Jamila hadde hørt noen negative ting om nordmenn (eller europeere) før de kom hit, men de er også opptatt

²³⁰ Dette kan man blant annet se ved at de fleste konfirmanter, særlig jentene, stiller i bunad. Ironisk nok produseres de fleste norske bunader nå i utlandet. Aftenposten, "Norske bunader kommer fra hele verden"; tilgjengelig på <http://www.aftenposten.no/okonomi/innland/Norske-bunader-kommer-fra-hele-verden-6828652.html>; besøkt 23.03.15.

²³¹ Se for eksempel Shazia Sarwar, "Den nye norske kulturen"; tilgjengelig på <https://shaziasarwar.wordpress.com/tag/norsk-kultur/>; besøkt 23.03.15; Maren Østbø-bloggen, "Hva er norsk kultur?"; tilgjengelig på http://blogg.aftenbladet.no/marenostbo/2013/01/02/hva-er-norsk-kultur/#.VQ_gXRCG8bM; besøkt 23.03.15.

²³² Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 137.

²³³ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 132-133.

av å bli kjent med menneskene her, og har fått et mer positivt inntrykk etter å ha møtt en del nordmenn.

Noen av flyktningguidene sier de har lært mye av flyktningen de møter, mens andre ikke har det. Anita sier at de ikke har snakket om religion, det hun har lært, har hun lært ved observasjon av flyktningen. Hun har sett at muslimene ber til faste tider, og at muslimske menn ikke hilser på kvinner. Anita håper at hun kan lære mer når de har blitt bedre kjent, og når flyktningen har blitt litt bedre i norsk.

Marianne synes også hun har lært lite av å møte flyktningen. De har ikke snakket mye om religion. Marianne sier:

Jeg har fått bekreftet noen sårne – at det er regler, da, som er annerledes enn våre, som de må følge. Dette med klesdrakt ... Og så har vi fått bekreftet at de må be – plutselig. Samme hvor de er hen ... Men ellers så tror jeg ikke at jeg har fått greie på så mye om islam gjennom det møtet.

Marianne sier at møtene med flyktningen ikke har ført til at hun har forandret syn på islam og muslimer. "Det har i hvert fall ikke gjort at jeg har blitt mer positiv, dessverre. Og det synes jeg er veldig synd. Og det har noe med dette at de ikke ser sjansen, at de ikke griper sjansen. Det synes jeg er så trist. Så dessverre, så er ikke det mer positivt." Likevel har Marianne troen på at dersom de tilbringer mer tid sammen, kan hun forandre syn. Da kunne man få et større bilde av personen, og fått noen positive input, som Marianne sier. Marianne tror at møtene kan forandre meninger.

Monica har heller ikke lært så mye om islam av flyktningen. Hun har lært mer av andre muslimer hun har blitt kjent med. Monica har ikke ønsket å diskutere så mye med flyktningen. Hun begrunner dette med at muslimen er "muslim light, hun har i grunnen ikke [latter] påvirket meg så mye i det hele tatt". Men hun har lært mye om hjemlandet til flyktningen. "For meg har det vært utrolig lærerikt til nå ... Så det har vært givende. Og masse god mat [latter]."

Anne har lært litt om den islamske teologien av mannen til Jamila. Hvis Anne har hørt eller lest noe om islam, så forteller han om det stemmer med Koranen. Anne har også lært at islam praktiseres ulikt i ulike land. Men Anne vet ikke alltid om forskjellene kommer av de ulike landene eller religionen, eller om det bare har med om de kommer fra landsbygda eller byen å gjøre. På spørsmålet om hun har endret syn på islam og muslimer, svarer Anne:

Jeg tror ikke det har endret noe, men jeg har jo fått mer forståelse av – kanskje ikke så mye religion, men mer levestet til en muslimsk familie, der de kommer fra. Og dette med storfamilier og selskapeligheter og matservering og alt dette her, som jeg ikke

hadde peiling på tidligere. Men jeg vet ikke om jeg har fått et mer positivt, eller – ja, har i hvert fall ikke fått et mer negativt syn på det. Men jeg vet ikke hvor mye det har endret seg.

Elin har også lært om forskjellene mellom muslimene. Hun har særlig lagt merke til at muslimer kan være ganske liberale. "Så det har jeg blitt spesielt bevisst [på] at muslimske kvinner er ikke nødvendigvis underdanige kvinner, at de også bestemmer over livet sitt, rett og slett." Hun sier også at "jeg synes det har vært veldig lærerikt og bevisstgjørende, det å bli så personlig kjent med muslimer. Altså, det setter jo ens eget syn også litt i perspektiv." Hun har også lært en del av å sammenligne med en muslimsk mann hun kjenner. Elin sier han er mer tradisjonell i synet på kjønnsrollemønsteret, og har sagt at muslimske menn er mer sjalu. Elin tenker at det kanskje er "et uttrykk for at han eier henne litt mer enn vi tenker at våre menn eller kjærester gjør". Elin mener at Aisha har en mer 'vestlig' tenkemåte. "Så jeg synes det har vært kjempelærerikt og spennende å se hvor individualistisk tenkende en muslim kan være, ikke bare kollektivistisk tenkende." Hun oppfatter Aisha litt som et unntak fra 'vanlige' muslimer i kollektivistisk orienterte kulturer. Elin synes det er svært viktig å møte folk som er forskjellig fra en selv. "Det å jobbe med holdninger, og utvide perspektivet, at folk må bli mer romslige. Og det føler jeg at det blir de i stor grad ved å møte folk som er forskjellige fra seg selv." Hun har lært om en del forskjeller som omskjæring og ritualer i religionen, men har også lært at muslimene kan være svært like nordmenn, og kan ha de samme grunnleggende verdiene. Elin sier at møtet med Aisha har påvirket oppfatningen hennes av islam i en svært positiv retning.

Bente har lært at troen tar en stor del av muslimenes liv, og at de må tilpasse seg en del til det, både med tanke på bønnetider og bekledning. Men hun opplever at det er noe som føles naturlig for dem som lever med det, det hemmer dem ikke. Bente sier også: "Jeg synes det er lærerikt, jeg synes hun er en skjønn person. Altså, plutselig har jeg blitt kjent med henne, familien, ungene. Det er noe med at du får treffe folk på en annen måte enn når du bare – du ser dem, leser om [dem]." Bente tenker også gjennom hva hun har lært:

Så hva jeg har lært om islam? Ja, det er vel kanskje at det ... det vi lærer om islam på skolen eller sånt, det er liksom alle ritualer og skikker og navnet på ting og tang. Men her er det jo litt sann – litt i nærheten av utøvelsen av troen, eller hvordan du lever med troen ... Men hun er jo bare én, så jeg kan ikke si at slik er alle muslimer, nei.

Bente synes ikke hun har endret sin oppfatning av muslimer etter at hun møtte Amira. Men hun synes at det er berikende å møte Amira, siden hun har en annen bakgrunn og

"representerer noe annet enn alt det andre". Hun har blitt mer oppmerksom på enkelte ting, som hvordan det må være å bo i en krigssone. Bente sier:

For det er liksom gjennom relasjoner med enkeltmennesker at ... ting kan tas ned ... hvor det blir noe annet enn 'muslim', sant ... Ja, de er bare mennesker som holder på med forskjellige ting ... Hvis du snakker med folk, så blir man jo kjent med dem, og så får man vite litt mer, og så er det lettere for å omgås. Så blir vi ikke så skeptiske til alt som er annerledes ... det blir ikke farlig. Det trenger ikke nødvendigvis å bare være slik som vi har det, lærer vi også. Så må vi jo kanskje være flinkere – det er ikke bare de som skal tilpasse seg oss, vi må faktisk være flinkere på å åpne opp for – hvem er du, da. Sant. Og hva [er] du utover at du er muslim.

Bente har troen på at møter mellom mennesker kan forandre oppfatninger. Hun skal få siste ordet fra informantene:

Ja det tror jeg ... Det er ikke noe skummelt, de bare tror, og så går de i moskeen i stedet for kirken ... Det blir ikke dette her som kanskje du kan få oppfatninger av i media ... Det direkte møtet mellom mennesker tar disse store tingene ned i konkrete møter som er betydningsfulle, og sånt sett så blir det ikke bare noen ord og noen begreper og noe som blir utenfor, det blir bare samvær mellom mennesker.

4.7.7 Oppsummering religionsdialog

Informantene har snakket litt om religion, selv om noen har gått dypere inn i det enn andre. De muslimske kvinnene har generelt fått mindre informasjon om kristendommen enn de etnisk norske har fått om islam.

Religionsdialog foregår mellom representanter for ulike religioner eller livssyn. Informantene representerer på den ene siden islam, og på den andre siden representerer de fleste en form for kulturkristendom og 'norske' verdier som likestilling og menneskerettigheter. Kvinner i dialog snakker mye om hverdagslivet, og lærer om religionen i hverdagen. De fleste informantene mener at de har lært noe av å møte den andre, og noen har også fått en mer positiv oppfatning av den andre og hennes tro. Én informant har ikke lært mer av flyktingen hun møter, men har lært om islam av andre muslimer. To informanter har ikke blitt mer positive av å være flyktingguider, men de håper at de blir det når de blir bedre kjent med flyktingen. Informantene er opptatt av at man må bli kjent med mennesker med annen tro og kultur, og at dette er veien til større toleranse og mindre frykt for det ukjente.

Kapittel 5

DRØFTING AV FUNN

Når man skal samle trådene og analysere informasjonen som har kommet fram, er det mye som kan tas tak i. Jeg vil fokusere på det jeg ser på som hovedpunkter blant funnene, med utgangspunkt i temaene kunnskap og holdninger, mediepåvirkning, familieliv og kjønnsroller, integrering, rolleforståelse og religionsdialog. Til slutt kommer en oppsummering av de mest relevante konklusjonene.

5.1 Funn innen kunnskap og holdninger

Informantene har varierende erfaring med kristendommen. De fleste flyktningguidene forteller at de ikke bare har hatt positive møter med kristendommen eller kristne, i ett tilfelle ble møtet med bedehuskristne så negativt at det påvirket hvilken utdanning informanten tok. To informanter har ikke kontakt med kristne, og har aldri vært en del av et kristent miljø. Likevel har de en del kunnskap om kristendommen, som sannsynligvis stammer fra skoletiden deres. Ingen av informantene er i dag en del av et kristent miljø, kirkebesøkene strekker seg kun til julaften og barnedåper. Kun to av informantene har kristne i sin familie, og to andre kjenner noen få kristne. Inntrykket jeg sitter igjen med er at ingen av de norske informantene ønsker å identifisere seg med de såkalt 'personlig' kristne. Dermed har de sannsynligvis ikke erfaring med å leve med troen i hverdagen, i hvert fall ikke på nåværende tidspunkt. Dette stiller dem i en litt annen kategori enn de muslimske informantene, som tydelig lever ut sin tro i hverdagslivet. Dermed er det enklere for de ikke-muslimske informantene å lære mer om islam, enn det er for muslimene å lære noe om kristendommen.

Alle ikke-muslimene virker interessert i å lære om islam og kulturen til den de møter. Interessen for forskjelligheten kan også tolkes som en form for Othering. De har lagt merke til forskjeller mellom seg selv og flyktningen, og er nysgjerrig på å få vite mer. De fleste har også snakket sammen om disse forskjellene. Anita og Marianne, som ikke har fått spurt direkte om religionen, håper å gjøre dette senere. De fleste flyktningguidene kjenner ikke så mange andre muslimer enn hun de møter. Konvertitten Monica har fått et stort kontaktnett av muslimer, mens de fleste andre kjenner kun familien til flyktningen de møter, og eventuelt én eller noen få personer utenom. Dermed er det lite rom for å justere det bildet de får av muslimer. En informant sier hun får sett islam både fra et kvinne- og et mannsperspektiv, som hun opplever som litt forskjellig, særlig med tanke på likestilling. Men generelt er det et stort ansvar som ligger på flyktningens skuldre, siden hennes tanker og oppførsel nok vil ha stor

innvirkning på hvordan flyktningguiden tenker om muslimer. Flyktningen har muligheten til å bekrefte guidens fordommer, men hun har også mulighet til å overraske guiden og forandre hennes syn på muslimer. Oppfatninger om den andre er ikke støpt i stein, men som H.G. Gadamer sier,²³⁴ kan man oppnå en ny forståelse rundt neste sving. Forforståelsen tas med videre i neste møte med en muslim, og man kan oppnå ny kunnskap og justere holdninger senere.

Selv om informantene er åpne for ny kunnskap, finner man også mange stereotypier. Disse avsløres best under spørsmålet "Hva tenker du når du hører ordet muslim?". Bente reagerte på spørsmålsstillingen, og ønsket ikke å generalisere. Likevel har hun sagt noe generelt om muslimer, som at barna nok respekterer foreldrene mer enn nordmenn. Dette er et eksempel på det mange vil kalle en positiv stereotypi av muslimer, og den deles av de fleste etnisk norske informantene. Dette står i sterk kontrast til alle de negative stereotypiene om muslimer som finnes i samfunnet, også blant informantene selv. Som tidligere nevnt, mener A. Holliday, M. Hyde og J. Kullmann at alle former for stereotypier er negative. De mener at stereotypier ofte er påvirket av fordommer, som leder til det negative 'Othering'.²³⁵ Jeg sier meg mer enig med Ø. Dahl som hevder at noen stereotypier er nyttige.²³⁶ Selv om de, som Dahl sier, kan bli selvoppfyllende profetier, og man i noen tilfeller kan bomme totalt, kan hverdagen bli enklere med stereotypier.

Faren med stereotypier er at de kan stivne til og bli til fordommer. Fordommer er alltid negative, og de er ikke åpne for endring.²³⁷ Jeg oppfatter ikke at noen av informantene har fordommer mot muslimer, siden de er åpne for at møtet med muslimen kan forandre dem. Men noen utsagn ligger i grenseland. Faren er at de i møtet med muslimen kan få bekreftet fordommene, og at de senere ikke møter andre muslimer som kan justere oppfatningen. De som har flest stereotypier om muslimer på dette tidspunkt, er også åpne om det. Marianne har sterke forestillinger om at alle muslimske menn er dårlig oppdratt og har liten impulskontroll, og at de dermed undertrykker kvinner. Hun har møtt én muslimsk mann som var unntak fra dette, men dette har likevel ikke endret hennes syn på muslimske menn generelt. Dersom Marianne ikke får flere positive møter med muslimske menn, er det en sjanse for at denne holdningen 'setter seg'. Også Anita tenker generelt om muslimers oppdragelse av barn. Hun tenker at det å slå barn kanskje er en del av den muslimske tro. Kvinnesynet er også noe Anita knytter til religion, i likhet med de fleste andre etnisk norske informantene. Anita har opplevd at en muslimsk mann ikke ville ta henne i hånda da de møttes, og hun kobler dette til

²³⁴ Sykepleien.no, "Gadamers hermeneutikk".

²³⁵ Holliday, Hyde og Kullmann, *Intercultural Communication*, 25.

²³⁶ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 25.

²³⁷ Dahl, *Møter mellom mennesker*, 27.

religionens negative syn på kvinner. Også Marianne, Bente og Elin ser negativt på kvinnesynet i islam. De mener at det er mer kjønnssegregering blant muslimer, og at menn og kvinner ikke er likestilte i hjemmet. Monica delte også dette synet tidligere, men etter at hun har funnet ut mer om islam, har hun skjønnet at det ikke nødvendigvis er slik. Elin ser på Aisha som et unntak blant muslimske kvinner, hun synes Aisha er mer frigjort enn gjennomsnittet. Dette er ganske typisk når man blir kjent med en person som regnes som en representant for en hel gruppe: man regner den personen man møter som et unntak fra regelen. Sharam Alghasi sier:

Det motsatte av stereotyper er erkjennelsen av variasjon. Innvandrer-kategorien åpnes, og blir til en posisjon som inneholder mange og ulike individer. Individer skapes ved nærhet. Nærheten skaper variasjon, ut av kategoriene kommer mennesker. Som individ er innvandrer forvandlet fra en kategori til en person. Men å kjenne én innvandrer, er ofte ikke nok for at rasistiske fordommer kan avlives. Mang en innvandrer har hørt setningen 'men jeg mener jo ikke deg, du er jo ikke sånn'.²³⁸

Som Aisha også påpeker, det er viktig at man blir kjent med mange representanter fra gruppen før man kan si noe om hvordan de er. Kanskje viser det seg at det er de færreste muslimske kvinner i Norge som er undertrykt?

Andre stereotyper som kommer fram om muslimer, er klesdrakten, regler om bønn og livsførsel, og matvaner. Dette kan være nyttige stereotyper, og de vil nok ofte vise seg å stemme. Men alle muslimske kvinner er ikke tildekket, og de trenger ikke å være mindre 'muslimske' av den grunn. To informanter sier også at muslimen de møter, ikke ber. Alle de etnisk norske informantene har opplevd at flyktningene har regler for hva de ikke spiser, som samsvarer med det de opplever som 'muslimsk'. Likevel aksepterer guiden dette, og legger til rette for at flyktningen skal få leve livet sitt slik hun vil. En informant sier riktignok at hun skulle ønske at flyktningen kunne tatt seg et glass vin. Men det virker som om guiden skjønner at der går grensen for hvor mye flyktningen ønsker å tilpasse seg det norske samfunnet. Flere informanter sier at de ikke støtter bruk av hijab eller mer heldekkende plagg. Selv om de er imot noe av det som oppleves som viktig for flyktningen, viser de likevel en toleranse for at flyktningen må få velge selv. En informant forsøkte å spørre flyktningen om hun kunne ha andre klær på fjelltur, men godtok at flyktningen av religiøse grunner ikke kunne skifte. En annen informant sier rett ut at det ikke er hennes oppgave å få flyktningen til å kaste hijaben. Selv om flere av ikke-muslimene skulle ønske at muslimen skulle forandre seg litt, sier de at de ikke ser på det som sin oppgave å gjøre dette. Respekten for rollen de har

²³⁸Sharam Alghasi, "Integrert i det nasjonale fellesskapet?", i *Mellom to kulturer* (red. Sharam Alghasi, Katrine Fangen og Ivar Frønes; Gyldendal; Oslo, 2006), 30.

som flyktningguide er nok større enn ønsket om å påvirke flyktningen til å endre på sin religiøse utøvelse.

Flyktningene på sin side, viser ikke en stor kunnskap om kristne i Norge. Dette er naturlig, siden religionen ikke er like synlig i hverdagen, og siden de ikke har blitt kjent med så mange nordmenn. Flyktningene vet litt om kristendommen, men har stort sett sin kunnskap om Jesus fra Koranen, som gir et annet bilde av Jesus enn den man finner i Bibelen.²³⁹ To flyktninger var tidligere negative til europeere/kristne, men dette bildet har snudd til det positive etter at de møtte nordmenn. Aisha hadde bestemt seg for å ikke ha noen forhåndsoppfatninger om nordmenn, hun skulle møte mange og stille spørsmål før hun gjorde seg opp en mening. Dette har Aisha klart, og guidens hjelp har ført til at hun har knekket mange av de sosiale kodene i Norge. Alle de tre flyktningene viser en positiv holdning til nordmenn, og de har ikke opplevd nordmenn 'på sitt verste'. Særlig Aisha og Amira er negative til flyktninger som isolerer seg og misforstår ting i samfunnet de kunne ha skjønt hvis de undersøkte mer. Nøkkelen er ifølge Aisha å bli kjent med nordmenn, og stille spørsmål.

5.2 Funn innen medias påvirkning

Alle informantene er negative til medias dekning av muslimer. Skepsisen varierer fra mangel på nyanser i oppslagene om muslimer, til en total boikott av nyheter. Amira synes det bare er negative ting i media, så hun prøver å unngå det helt. Aisha stoler ikke på nyhetene, og mener de blir styrt av politikere og andre makthavere. De etnisk norske informantene virker å ha mer tiltro til media, men liker ikke hvordan muslimer blir framstilt. Alle mener at det blir fokusert for mye på negative saker, og at mangfoldet blant muslimer ikke kommer fram. De mener at media bidrar til negative stereotypier og holdninger, for noen også hos dem selv. Det har særlig vært mye fokus på ekstremister blant Islamsk Stat, som alle informantene er enige om at ikke representerer islam. Ikke-muslimene tror at medias framstilling gjør det vanskelig å være muslim i Norge.

Noen av de etnisk norske informantene har lagt merke til noen få positive saker der muslimer er nevnt. Da er det ofte lokalstoff, eller at det ikke er intervjuobjektets tro som er i fokus, men at personen tilfeldigvis er muslim. Likevel mener alle informantene at det negative bildet av muslimer dominerer i media. Også E. Said, N. Kapoor, C.A. Døving og S.E. Kraft skriver at muslimer stort sett blir framstilt negativt i media. De mener at minoriteter og innvandrere stort sett blir behandlet som én gruppe, og at de blir framstilt med negative

²³⁹ Leirvik, *Religionsdialog*, 184.

karakteristikkene.²⁴⁰ B. Amundsen påpeker at mange nordmenn ikke har hverdagserfaringer om muslimer som kan kompensere for det negative bildet media gir.²⁴¹ I motsetning til flertallet av nordmenn, har flyktningguidene en mulighet til å få justert dette bildet, siden de kjenner minst én muslim. Likevel avhenger det av at flyktningen og guiden har et godt forhold der de kan snakke om alt, også vanskelige saker som dukker opp i media. Som O. Leirvik sier, må fordommer og konspirasjonsteorier luftes ut fra de stengte rommene.²⁴²

De som former diskursen rundt innvandring, altså journalister, politikere og andre samfunnsstopper, har stor makt over hvordan den jevne nordmann tenker om muslimer. Diskurser kan endres, men det kan ta tid. Den rådende diskurs er ikke spesielt fordelaktig mot muslimer og asylsøkere. Maria Amelie, tidligere papirløs flyktning, stiller noen tankevekkende spørsmål om behandlingen av asylsøkere i sin bok *Takk*:

Vil vitnesbyrd fra asylfengsler over hele Europa en dag skyggelegge deler av menneskehetens historie? Vil behandlingen de fikk der de søkte hjelp, og tilværelsen de måtte dra tilbake til, utgjøre en av vår tids mørke historier?²⁴³

Informantene har delte meninger om kristne i media. Generelt har ingen lest noe særlig om kristne og kristendommen, selv om det finnes mye stoff om dette, særlig lokalt. Grunnen til dette kan være manglende interesse, som to av informantene sier rett ut. Det kan virke som om kristendommen regnes som mer 'normal', og ikke like interessant å lese om som islam. Heller ikke de muslimske informantene har merket seg noe særlig medieomtale av kristendommen eller kristne.

Det er generelt lettere for den norske leser å vurdere hva som er religion, og hva som er ekstremistiske holdninger blant såkalte kristne, siden de har større kjennskap til kristendommen enn til islam. Ut fra dette kan man anta at dersom kunnskapen om islam hadde vært større blant journalister, makthavere og den jevne avisleser, kunne nyhetssakene fått en annen vinkling, der generaliseringen av muslimer kunne blitt mindre tydelig.

Alle informantene er uenige med medias diskurs og omtale av muslimer. De ønsker større variasjon blant medieoppslagene. Informantene har for det meste erfart at framstillingen ikke stemmer med virkeligheten. Unntaket er to informanter som ikke har fått justert sitt bilde av muslimer gjennom møtene, men disse ser også at medieframstillingen er skjev og ønsker at den skulle vært mer nyansert.

²⁴⁰ Kapoor, "Stakkars krypt", 216; Said, *Covering Islam*, xvi; Døving og Kraft, *Religion i pressen*, 123.

²⁴¹ Amundsen, "Islam i mediene", 203.

²⁴² Leirvik, *Islam og kristendom*, 289.

²⁴³ Maria Amelie, *Takk* (Oslo: Pax, 2014), 114.

5.3 Funn innen familieliv og kjønnsroller

Spørsmål rundt muslimsk familieliv og kjønnsroller figurerer mye i media. Selv om det har vært mye fokus på tvangsekteskap, æresdrap og kjønnslemlestelse de siste tiårene, har ingen av informantene nevnt dette. Grunnen til det kan være at de ikke kom på det da jeg stilte spørsmålet, eller kanskje de synes det ikke har noe med religionen å gjøre. Det informantene derimot har nevnt, er likestilling og kjønnsroller. En informant mener at det ikke er problematisk at kvinnen lager mat, mens de andre etnisk norske informantene er tydelige på at det ikke er bare kvinnens ansvar. I dagens norske samfunn er det en etablert sannhet at mann og kvinne er likestilte og skal fordele oppgavene. Men det er fortsatt kvinnen som gjør mest i hjemmet. Innen arbeidslivet finner man også mange typiske 'kvinneyrker' med lavere lønn, og bedre lønnede 'mannsyarker'. Likestillingen er etter min mening langt fra en realitet i Norge. Dermed kan det være lurt å være forsiktig med kritikk av muslimske kvinner som tar størstedelen av husarbeidet, for eksempel. Det kan selvsagt hevdes at i Norge har både kvinner og menn alle muligheter åpne, men i praksis faller man ofte inn i gamle kjønnsrollemønstre.

Kjønnsrollemønstrene er i endring både blant nordmenn og innvandrere. A.S. Roald skriver at de teologiske utlegningene av Sharialoven er bakgrunnen for det kjønnsdelte samfunnet blant muslimer. Det finnes blant annet en idé om at kvinnens rolle som mor og kone er den viktigste hun har. Denne forestillingen finnes ofte blant førstegenerasjonsinnvandrere, ifølge Roald. Men i praksis, når man kommer til et nytt land, kan rollen bli endret, særlig for barna og barnebarna til disse innvandrerne. "I kulturmøtet, som kommer klarest til uttrykk i møtet mellom andre- og tredjengenerasjons muslimske innvandrere og det norske samfunnet, blir de 'norske' verdiene som for eksempel likestilling mellom kjønnene til en 'islamsk' verdi."²⁴⁴

Monica har hørt at muslimske kvinner får beholde lønnen sin til eget bruk. Dette bekreftes av Roald som sier: "I den islamske teologien sies det at det er mannen som skal forsørge familien. Hvis kvinnen er yrkesaktiv, er hennes lønn bare hennes, og hun kan gjøre hva hun vil med pengene."²⁴⁵ Hun sier også at når de muslimske kvinnene kommer til Norge, skjønner de etter hvert at det ikke er mulig å klare seg på bare én lønn. Men selv om kvinnene må ut i arbeidslivet, er det ikke like selvfølgelig at mennene bidrar mer i hjemmet. Særlig gjelder dette førstegenerasjonsinnvandrere.²⁴⁶

²⁴⁴ Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?*, 110-111.

²⁴⁵ Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?*, 108.

²⁴⁶ Avsnittet er basert på Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?*, 108-109.

Spørsmålet om hva likestilling er, er også relevant. Er likestilling at menn og kvinner skal kunne gjøre akkurat det samme, eller kan det være noe annet? Amira beskriver det som kan forstås med Grungs tanker om kjønnsrettferdighet. Kvinner og menn har begge rett til å bestemme over eget liv, men man tar hensyn til kjønnsmodeller som kvinnen selv slutter seg til.²⁴⁷ Dermed trenger ikke likestilling bety at kvinner og menn skal gjøre akkurat det samme. Amira mener at menn og kvinner er født forskjellige, og at menn skal gjøre det tunge og fysiske arbeidet. Kvinner kan ha mange typer jobber, men ikke noe som krever at de må være utendørs sent om kvelden. Likestilling er for Amira ikke at de samme reglene gjelder for kvinner og menn. Roald beskriver også et lignende likestillingsbegrep. Der forstås de biologiske forskjellene mellom mann og kvinne slik at mennene blir ansvarlige for kvinnene. Forskjellene kan bestå i at kvinner føder barn og ammer, eller at menn og kvinner har ulik fysisk styrke. En av Roalds informanter forteller at mennene er rasjonelle og kvinnene emosjonelle, derfor må mannen ha ansvaret for familien. Roald sier at 'equity'-begrepet, som samsvarer med Grungs forståelse av kjønnsrettferdighet, er passende for å beskrive den arabiske islamske tankegangen rundt likestilling.²⁴⁸ Det trenger dermed ikke å finnes kun ett fasitsvar for hva likestilling er, det kan forstås ulikt av ulike mennesker. Felles for dem begge er at kvinnen skal føle seg fri til å gjøre det hun ønsker, men rammene for dette er ulike.

Informantene følger for det meste den offentlige diskurs når det gjelder likestilling, og oppfatningen om at muslimske kvinner er undertrykt og er offer for manglende likestilling i sitt hjem. Derimot følger de ikke diskursen fra media som sier at tvangsekteskap, omskjæring og æresdrap er utbredt blant muslimske kvinner, siden de ikke nevner noe av dette. Kanskje har medias fokus endret seg de siste årene, slik at den jevne avisleser forstår at dette er fenomener som ikke gjelder for alle muslimske kvinner.

Barneoppdragelse og barnemishandling er også et tema informantene snakker om. Når barnemishandling blant innvandrere omtales i media, er det ikke knyttet til religionen islam, siden det har vært saker med indiske og russiske barn. Men man kan likevel få inntrykk av at det ikke er uvanlig at innvandrerforeldre slår sine barn, og at dette er noe de må lære seg av med når de kommer hit. Det man ofte glemmer, er at selv om vold mot barn er forbudt ved lov, er det også svært mange etnisk norske barn som blir utsatt for vold.²⁴⁹ Det er dermed ikke noe som tyder på at volden er knyttet til religionen, slik Anita tenker.

²⁴⁷ Grung, "Religionsdialog og kjønn", 270-272.

²⁴⁸ Avsnittet er basert på Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?*, 228-229.

²⁴⁹ Redd Barna, "Vennligst forstyrr – ingen kan redde barn alene"; tilgjengelig på <http://www.reddbarna.no/nyheter/vennligst-forstyrr-ingen-kan-redde-barn-alene>; besøkt 13.02.15.

5.4 Funn innen integrering

Integrering handler både om politikk og det personlige møtet mellom mennesker lokalt. Politikerne setter føringer for hvordan flyktninger skal integreres, og tiltakene blir nøye fulgt opp og vurdert etter hvor vellykkede de er. Språk og jobb regnes som de viktigste målsetningene innen integrering. Den norske stat heller mest mot en integreringspolitikk, selv om den også bærer preg av assimilering. Mange ønsker at flyktningene ikke skal være veldig forskjellig fra 'oss'. Alle barn skal inn i den samme skolen, og på introduksjonsprogrammet lærer flyktninger om norsk kultur og samfunn. Dersom innvandrere og flyktninger samler seg på ett sted og 'ghettoer' oppstår, synes nok de fleste at integreringen har vært mislykket. Dette til tross for at det er naturlig at man søker 'sine egne' når man kommer til et nytt land, slik at overgangen ikke skal føles for brå.²⁵⁰

Integreringen må også foregå lokalt, blant menneskene som bor rundt flyktningen. Lokalsamfunnet må ta kontakt med de nyankomne, slik at de får en mulighet til å praktisere språket og stille spørsmål om hvordan samfunnet fungerer. Språktreningen er også viktig. Fritidsaktiviteter, særlig for barn, kan være en viktig integreringsmetode. I.L. Lien har i likhet med Anita beskrevet hvor vanskelig dette kan være.²⁵¹

Alle informantene vektlegger hvor viktig det er at flyktninger og nordmenn har kontakt med hverandre. Flyktningguiden har vist gode resultater når det gjelder bedring av språkferdigheter blant flyktninger.²⁵² I tillegg har mange flyktninger opplevd at de har fått en norsk venn, som har vært avgjørende for integreringen. Anne sier at hvis integreringen ikke fungerer, vil det fortsatt være motstand mot flyktninger. En god oppfølging og politikk fra myndighetenes side er essensielt, helt fra asylprosessen starter, til flyktningen er i jobb. Flere informanter kritiserer den norske asylpolitikken, og mener det er feil å stue sammen mange forskjellige mennesker på et mottak, langt borte fra nordmenn. Mange venter altfor lenge på svar på asylsøknaden, noe som kan gi psykiske utslag for flyktningene. Her finnes et stort forbedringspotensiale for norske myndigheter, som kan gi ringvirkninger både for den enkelte flyktnings liv og helse, og for hvordan nordmenn ser på flyktninger. Som A. Raja sier: "Mens amerikanere skaper borgere av sine immigranter – har Europa først og fremst fremmedgjort og problematisert sine."²⁵³

T.H. Eriksen og T.A. Sajjad beskriver tre strategier som velges når innvandrere og flyktninger skal integreres: integreringsstrategien, assimilasjonsstrategien og

²⁵⁰ Dette ble også gjort da nordmenn reiste til Amerika på 1800-tallet, og vi ser det også blant norske pensjonister i Spania i dag.

²⁵¹ Lien, *Ordet*, 160-161.

²⁵² Paulsen et al., "Flyktningguiden som døråpner", 64.

²⁵³ Raja, *Dialog*, 13.

segregeringsstrategien.²⁵⁴ J. Berry tilføyer også strategien marginalisering.²⁵⁵ Informantene har ulik tilnærming til hva som er den beste strategien. Elin går for en typisk integreringsstrategi. Hun mener at flyktningene kan beholde egen kultur og kombinere den med den norske. De tre flyktningene har vist stor åpenhet for den norske kulturen, men de ønsker også å holde fast på sin tro og sine tradisjoner. De har alle valgt en form for integreringsstrategi. Amira heller kanskje mest mot en segregeringsstrategi, siden hun er skeptisk til flere ting ved det norske samfunnet, deriblant at kvinner skal ha alle typer jobber. Men hun er sterkt imot at flyktninger skal isolere seg. Jamila heller mest mot assimilasjon, siden hun er svært åpen for å høre hvordan nordmenn oppdrar barn, og har tatt i bruk mange av tipsene hun har fått. Anita og Marianne styrer kanskje mest i retning av en assimilasjonsstrategi. De har begge et ønske om mer tilpasning til det norske samfunnet, blant annet med klesdrakten. De ønsker også at flyktningen skal få mer kontakt med nordmenn og ikke bare 'sine egne'. Anita synes også at hun hører om mange 'krav' fra muslimer, blant annet om halalmat i fengselet. Hun etterlyser et større ønske om tilpasning. Likevel er min oppfatning at alle informanter ønsker en integreringsstrategi hos flyktningene, selv om de står på litt ulike sider av skalaen. Informantene følger med dette den offentlige diskurs, som også har integrering som mål. Informantenes holdninger til asylpolitikken skiller seg fra offentlige diskurs, siden informantene er negative til asylpolitikken som føres i dag. Denne kritikken finner man også blant noen samfunnsdebattanter, som Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS).²⁵⁶

5.5 Funn innen rolleforståelse

Informantene har mange roller. Alle er kvinner, og de fleste er mødre og koner. Men den viktigste rollen de har overfor hverandre, er rollen som flyktning og flyktningguide. I utgangspunktet er dette et asymmetrisk forhold, der guiden ofte blir sett på som en hjelper, og hun har fått opplæring og veiledning i hvordan hun skal gjøre sin oppgave. Flyktningen har også fått informasjon, men ikke opplæring i sin rolle. Til tross for dette, er Flyktningguiden ment å være en aktivitet med likeverdige deltakere. I praksis er det etter min mening ikke mulig, i hvert fall ikke i starten. I tillegg har man en ubalanse i makt mellom minoritet og majoritet, som Eriksen og Sajjad påpeker. Majoriteten vil da definere reglene for kontakten.²⁵⁷ Men dersom guiden går inn i oppgaven med innstillingen om at de kanskje blir venner, tror

²⁵⁴ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 79.

²⁵⁵ Phinney et al., "Acculturation Experience", 73-75.

²⁵⁶ NOAS, "Året da antall returer ble det viktigste i asylpolitikken"; tilgjengelig på <http://www.noas.no/aret-da-antall-returer-ble-det-viktigste-i-asylpolitikken/>; besøkt 10.04.15.

²⁵⁷ Eriksen og Sajjad, *Kulturforskjeller i praksis*, 29.

jeg balansen kan utjevnes over tid. Mange av informantene oppgir at de har blitt venner. Guidene svarer dette oftere enn flyktningen. Flyktningen er mer opptatt av at guiden hjelper med praktiske behov. Alle flyktningene har gitt uttrykk for at de setter stor pris på guiden. Guidene har stort sett oppgitt at de har fått mye utav å møte flyktningen, særlig de som anser seg som venn av flyktningen. To guider gir inntrykk av at de er flyktningguide mer for å gjøre en jobb, og det er også disse to som har fått dårligst kontakt med flyktningen, og der det har blitt minst religionsdialog. Det kan selvsagt henge sammen med at de ikke har møtt flyktningen så lenge, men jeg tror også det har med innstillingen og rolleforståelsen å gjøre. De som sier de er venn med flyktningen, viser generelt en større interesse og forståelse for flyktningens tro. Forholdet mellom flyktning og guide virker også mer symmetrisk, i hvert fall der guiden er trygg på sin rolle. En av guidene er litt usikker på rollen sin, og vet ikke om hun er en venn eller bare en 'rik tante' som hjelper flyktningen. Rolleavklaringen er kanskje noe det burde blitt snakket enda mer om fra Røde Kors sin side, slik at guidene slipper å være usikre på hva som er deres rolle. Dette er også i tråd med anbefalingene fra evalueringen av Flyktningguiden, som blant annet sier: "Det bør fokuseres mer på avklaring av ansvar, roller og forventninger, da dette er en viktig faktor for vellykkede koblinger."²⁵⁸ Rolleforståelsen hos den enkelte kan ha stor innvirkning ikke bare for hvordan religionsdialogen blir, men også på forholdet mellom flyktning og guide, og til syvende og sist også for integreringen av flyktningen. Kanskje ville Flyktningguiden hatt enda mer suksess som Flyktningvennen?

5.6 Funn innen religionsdialog

Religionsdialogen jeg har studert, finner sted mellom muslimer og det man kan kalle 'kulturkristne' med 'norske', humanistiske verdier. C. Geertz sin definisjon på religion som et system av symboler som skaper stemninger og motivasjoner hos mennesker,²⁵⁹ dekker informantenes religionsforståelse. G. Davies oppfatning av religiøsitet i Europa med fokus på "believing without belonging",²⁶⁰ passer godt inn for ikke-muslimene. Religionsdialog kan foregå mellom mennesker som ikke bekjenner seg til en tro, så lenge de står for noe. Det er Grung og Leirvik enige om.²⁶¹ Leirvik peker på at humanetikerne, som ikke selv mener de står for en religiøs retning, hele tiden har vært en del av religionsdialogen på offentlig plan i Norge.²⁶² Men Leirvik mener samtidig at det kanskje er de som har en levende tro som best er

²⁵⁸ Paulsen et al., "Flyktningguiden som døråpner", 87.

²⁵⁹ Gilhus og Mikaelsson, *Nytt blikk*, 27.

²⁶⁰ Davie, *Sociology*, 141.

²⁶¹ Grung og Larsen, *Dialog med og uten slør*, 137; Leirvik, *Religionsdialog*, 47.

²⁶² Leirvik, *Religionsdialog*, 50.

i stand til å bygge vennskap og samhandle med mennesker med en annen tro.²⁶³ Religionsdialogen informantene har, er stort sett preget av at flyktningen er mer religiøs enn det guiden er. Muslimenes tro og religion har fått større plass i samværet, og har vært mer diskutert enn ikke-muslimenes tro. Dette er kanskje naturlig, siden de muslimske informantene tar troen og ritualene med seg i hverdagen, samt at islam er en mer synlig og kroppslig religion enn kristendommen.²⁶⁴ Nesten alle flyktningguidene er høyt utdannet, og flere har innrømmet stor interesse for andre kulturer og religioner. Hvis flyktningen ikke viser den samme interessen tilbake, føles det kanskje ikke så naturlig for guiden å snakke så mye om sin overbevisning. Resultatet blir at guidene har lært mer om islam enn det flyktningene har lært om kristendom eller 'norske' verdier. Tre av de ikke-muslimske informantene sier at de har lært mer om islam gjennom å møte flyktningen, eller at de i det minste har lært hvordan islam fungerer for en muslim i hverdagen. Konvertitten Monica har ikke lært noe om islam av flyktningen, siden hun har fått informasjon om religionen fra andre. De to gjenværende flyktningguidene har ikke lært så mye, de har bare observert. Religionsdialogen foregår både direkte og indirekte gjennom observasjon av bekledning, matvaner og oppdragelse av barn. Religionsdialogen oppfyller kriteriene for 'livets dialog', som blant andre M. Moyaert betegner det som.²⁶⁵ Selv om flyktning og guide ikke har møttes tilfeldig, er de sammen i hverdagen, og samtalen og samværet blir preget av hverdagsreligion. Ikke-muslimene er ikke likegyldige til religion, og holder fast på sine humanistiske verdier som likestilling og likeverd.

Religionsdialogen i Flyktningguiden oppfyller ikke kravet for religionsdialog slik Grung definerer det.²⁶⁶ En flyktningguide og en flyktning er ikke likeverdige partnere, og det er ikke sikkert de ønsker å gå inn i dialogen for å la seg forandre av den andre. Grungs definisjon passer nok best for religionsdialog på et overordnet nivå. En mer 'folkelig' oppfattelse av religionsdialog, der man ikke nødvendigvis er likeverdige parter, og der man kan ha intensjoner om å påvirke den andre, passer bedre for 'livets dialog'. Raja står for denne dialogdefinisjonen. Flere av informantene påpeker at det å møte den andre får dem til å tenke mer gjennom hva de selv står for. Det samsvarer med erfaringen både Grung, Leirvik og Moyaert har med religionsdialog, man blir tryggere på sin egen tro i møtet med den andre. Tre flyktningguider har fått oppleve å møte muslimske kvinner som virker sterkere, tryggere og mer selvstendige enn det mange tenker om muslimske kvinner. Flere av de etnisk norske informantene har også sagt at de nå har fått øynene mer opp for hvordan det er å komme som

²⁶³ Leirvik, *Religionsdialog*, 53.

²⁶⁴ Leirvik, *Møte med islam*, 37.

²⁶⁵ Moyaert, "Interreligious Dialogue", 202.

²⁶⁶ Grung, "Begrepet dialog i Emmaus", 88.

flyktning til et nytt land, og hvilke utfordringer det bærer med seg. De har mye respekt for dem som klarer å komme seg gjennom fryktelige hendelser og klarer å finne seg til rette i et nytt og annerledes land.

5.7 Konklusjon

Hvordan er det så med religionsdialogen i Flyktningguiden? Fører kjennskapet og kunnskapen til større forståelse og toleranse? Svaret er ikke entydig. Gruppen av informanter er heller ikke stor nok til å gi generelle svar. Men en ting er tydelig: Dialogen mellom flyktning og guide kan føre til en større forståelse for hverandre, særlig i de tilfellene der flyktning og guide blir venner. Det er vanskeligst å spore en endring i holdninger og forståelse i de tilfellene der guiden ser på seg selv som en hjelper, og ikke som en venn. Manglende direkte religionsdialog kan heller ikke bidra til å rette opp i misforståelser og forklare ritualer og væremåter. For å beseire fordommer, må de utfordres. Den eneste måten å gjøre det på, er som Leirvik sier, å luften dem ut. Dette gjøres ved å ha direkte kontakt med den Andre, der man kan ha en åpen og ærlig samtale om tro og meninger. Vennskapet er den beste rammen for dette, og kvinnefelleskapet kan også bidra til at det kan bli lettere å åpne seg for den andre.

Har toleransen for den Andre blitt større hos informantene? Det er det vanskeligere å svare på. Guidene viser i utgangspunktet en høy toleranse for flyktningene, siden de respekterer deres tro og ritualer, og lar dem få be og spise den maten de vil. En informant viser stor respekt for den andres tro ved å la være å si at hun ikke tror på Gud. Ingen forsøker å forandre på den muslimske kvinnens klesdrakt, selv om de er sterkt uenige i at kvinner skal dekke seg til. Bekledningen har innvirkning på hvordan guiden møter flyktningen, og kan bli et forstyrrende element i dialogen. Flere informanter har opplevd at flyktningen er mer likestilt, frigjort eller 'vestlig' enn det de trodde på forhånd. De regnet kanskje med at de måtte tolerere enda mer enn realiteten ble, siden de opplevde flyktningen som likere seg selv enn de hadde trodd. Kanskje blir det da lettere å svelge noen få ulikheter, hvis man er like på mange andre områder? På den annen side aksepterer de fleste lett det som samsvarer med deres eget syn. Det er vanskeligere for dem å tolerere det som strider mot guidens verdier, som for eksempel manglende likestilling. Mange av guidene er uenige med reglene i islam, men ingen sier høyt at de ønsker å forandre flyktningen. Slikt sett finner man i hvert fall respekt, om ikke toleranse for alt.

Både flyktninger og guider har framhevet hvor viktig det er at man møtes på tvers av kulturer og tro. Møteplassene mellom flyktninger/innvandrere og nordmenn er svært viktige, og det burde vært langt flere av dem. Anne Sofie Roald skriver:

Så lenge det finnes få eller ingen møteplasser mellom muslimske innvandrere og storsamfunnet, kommer man til å fortsette med å se på hverandre i lys av gruppetilhørighet der de individuelle trekkene forsvinner, det vil si at man ser på hverandre som 'muslimer' og 'nordmenn'.²⁶⁷

Selv om religionsdialogen ikke virker i hvert eneste tilfelle, er det den beste muligheten man har til å få forandret etablerte stereotypier og fordommer blant både nordmenn og innvandrere.

²⁶⁷ Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?*, 224-225.

Kapittel 6

OPPSUMMERING

Ni deltakere i aktiviteten Røde Kors Flyktningguiden har fortalt om sine erfaringer og holdninger til kristne/kristendommen og islam/muslimer. Seks av informantene er etnisk norske, derfor har hovedvekten vært på deres opplevelse av islam og muslimer. Ingen av disse informantene regner seg som personlig kristne, begrepet 'kulturkristen' er mer dekkende for de fleste av dem. En av de etnisk norske informantene er muslim. De tre informantene som er flyktninger er alle praktiserende muslimer. De informantene har til felles, er at de alle er kvinner, og de fleste har mann og barn. Før de ble med i Flyktningguiden hadde de liten eller ingen kontakt med representanter for den Andre, med andre ord kjente muslimene få kristne/nordmenn, og nordmennene kjente få muslimer. De jevnlige møtene mellom flyktning og flyktningguide har derfor vært med på å forme deres tanker om den andres tro.

Det varierer hvor mye kunnskap informantene har om både sin egen og den andres tro, og det er heller ikke alle informantene som forteller at de har lært mer gjennom møtet med den andre. Men flertallet av informantene viser en stor interesse for å lære mer om troen og kulturen til den de møter. Dette gjelder særlig informantene som ikke er muslimer. De fleste viser respekt for at religionen er en del av muslimens hverdag, og de ønsker ikke å forandre henne. Alle de etnisk norske informantene viser at de har stereotypier om muslimer, som både kan være positive og negative. I møtet med den muslimske flyktningen har synet endret seg hos noen av guidene, de har blant annet opplevd at ikke alle muslimske kvinner er undertrykte, men tvert imot sterke og selvstendige kvinner som ordner opp. Flere av informantene oppgir at de har blitt venn med flyktningen, og det er i disse relasjonene religionsdialogen har vært størst, og har gitt mest resultater i form av et mer nyansert syn på muslimer. Noen har fortsatt et nokså negativt syn på muslimer, men det gjelder de informantene som ser på seg selv om hjelpere, og ikke har fått et nært forhold til flyktningen de møter.

Alle informantene framhever viktigheten av at nordmenn og muslimer møter hverandre og snakker sammen. Det å bli kjent med den Andre er den eneste måten å utfordre stereotypier og fordommer på, selv om det også kan føre til at de negative stereotypiene blir bekreftet. Men dersom man møter flere representanter for den Andre, kan stereotypiene forsvinne, og synet bli mer nyansert. Nordmenn og muslimske flyktninger er ikke bare redusert til en gruppe som har fastlagte egenskaper og karakteristikk, alle er enkeltmennesker med ulike personlighetstrekk, verdier og tanker. Dette oppdager man

sannsynligvis ikke uten at man tar skrittet og blir kjent med en person med en annen tro og kultur.

Det er ikke forsket mye på religionsdialog i Norge. Det er forsket enda mindre på religionsdialog blant 'vanlige' folk. Dette er noe jeg skulle ønske det kunne ha blitt forsket mer på, siden det er så viktig! Møtet med mennesker med en annen religion eller kultur er den beste måten å bli kvitt fiendebilder og stereotypier om den Andre. Norge blir stadig mer flerkulturelt, så disse møteplassene blir stadig viktigere. De fleste har en flyktning eller innvandrere i gata, på arbeidsplassen eller på skolen barna går på. Hvis man tar kontakt med disse, fører det ikke bare til at man kan lære mye nytt om en annen person og et annet land, men det bidrar også til bedre integrering for flyktingen/innvandreren. Og siden de opplevde forskjellene mellom nordmenn og flyktinger/innvandrere ofte involverer det som er knyttet til religionen, blir religionsdialogen svært viktig. Hvis muslimske innvandrere og flyktinger ikke får rom til å være norske muslimer, kan man nok risikere en høyere grad av radikalisering. Derfor håper jeg at flere nordmenn kan ta kontakt med flyktinger og innvandrere rundt seg, eller melde seg som flyktingguider. Og jeg håper også at andre kan ta opp tråden og forske mer på hva som foregår i møtet mellom etniske nordmenn og muslimske flyktinger/innvandrere. Dette bidraget er langt fra uttømmende, det viser kun en liten del av det som foregår innen religionsdialog i den norske hverdagen.

BIBLIOGRAFI

Bøker

Amelie, Maria. *Takk*. Oslo: Pax, 2014.

Berg, Einar. *Koranen: Norsk-arabisk utgave*. Oslo: Universitetsforlaget, 1989.

Dahl, Øyvind. *Møter mellom mennesker: Interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal, 2001.

Davie, Grace. *The Sociology of Religion*. Los Angeles/London/New Dehli/Singapore: Sage Publications, 2013 (2007).

Døving, Cora Alexa og Siv Ellen Kraft. *Religion i pressen*. Oslo: Universitetsforlaget, 2013.

Eriksen, Thomas Hylland. *Bak fiendebildet: Islam og verden etter 11.september*. Gjøvik: Cappelen, 2001.

Eriksen, Thomas Hylland. *Små steder – store spørsmål: Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010 (1993).

Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arntsen Sajjad. *Kulturforskjeller i praksis: Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal, 2006 (1994).

Fandrem, Hildegunn. *Mangfold og mestring i barnehage og skole: Migrasjon som risikofaktor og ressurs*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011.

Gadamer, Hans Georg. *Truth and method*. New York: Continuum, 2000 (1960).

Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson. *Nytt blikk på religion: Studiet av religion i dag*. Oslo: Pax, 2001.

Grung, Anne Hege. *Gender Justice in Muslim-Christian Readings: Christian and Muslim Women in Norway Making Meaning of Texts From the Bible, the Koran, and the Hadith*. Oslo: Unipub, 2011.

Grung, Anne Hege og Lena Larsen. *Dialog med og uten slør*. Oslo: Pax, 2000.

Hammersley, Martin og Paul Atkinson. *Feltmetodikk: Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Oslo: Gyldendal, 2004.

Holliday, Adrian, Martin Hyde og John Kullmann. *Intercultural Communication: An Advanced Resource Book for Students*. London og New York: Routledge, 2010.

Leirvik, Oddbjørn. *Møte med islam*. Oslo: Pax, 1990.

Leirvik, Oddbjørn. *Religionsdialog på norsk*. Oslo: Pax, 2001.

Leirvik, Oddbjørn. *Islam og kristendom: Konflikt og dialog*. Oslo: Pax, 2014 (2006).

Lien, Inger-Lise. *Ordet som stempler djevlene: Holdninger blant pakistanere og nordmenn*. Oslo: Aventura, 1997.

McGuire, Meredith B. *Religion: The Social Context*. Belmont CA: Wadsworth Publishing Company, 2002 (1981).

Raja, Abid Q. *Dialog: Om vold, undertrykkelse og ekstremisme*. Oslo: Cappelen Damm, 2010.

Roald, Anne Sofie. *Er muslimske kvinner undertrykt?* Oslo: Pax, 2005.

Said, Edward. *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. London: Vintage, 1997 (1981).

Vogt, Kari. *Islam på norsk*. Trondheim/Gjøvik: Cappelen Damm, 2000.

Widerberg, Karin. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.

Amundsen, Bård. "Islam i mediene". I *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*, red. Long Litt Woon, 202-213. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

Alghasi, Sharam. "Integrert i det nasjonale fellesskapet?". I *Mellom to kulturer*, red. Sharam Alghasi, Katrine Fangen og Ivar Frønes, 30-32. Oslo: Gyldendal, 2006.

Kapoor, Nita. "Stakkars kryp eller sataniske bøller: Noen trekk ved framstillingen av innvandrere i norske aviser". I *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*, red. Long Litt Woon, 214-227. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

Moyaert, Marianne. "Interreligious Dialogue". I *Understanding Interreligious Relations*, red. David Cheetham, Douglas Pratt og David Thomas, 193-217. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Phinney, Jean S. et al. "The Acculturation Experience: Attitudes, Identities and Behaviours of Immigrant Youth". I *Immigrant Youth in Cultural Transition: Acculturation, Identity, and Adaption Across National Contexts*, red. John W. Berry et al., 71-116. Mahwah New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2006.

Reinton, Per Olav. "Du går til mediene med din tvil". I *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*, red. Long Litt Woon, 228-236. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

Skirbekk, Sigurd. "Religionen i samfunnet – funksjonalitet eller dysfunksjonalitet?". I *Religion og kultur: Ein fleirfagleg samtale*, red. Arve Brunvoll et al., 144-160. Oslo: Universitetsforlaget, 2009.

Tafjord, Bjørn Ola. "Refleksjonar kring refleksivitet". I *Metode i religionsvitenskap*, red. Siv Ellen Kraft og Richard J. Natvig, 243-259. Oslo: Pax, 2006.

Tidsskriftsartikler

Grung, Anne Hege. "Begrepet dialog i Emmaus. Noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap". *Kirke og Kultur* 1 (2005) : 87-94.

Grung, Anne Hege. "Religionsdialog og kjønn: Kan interreligiøse dialoger føre til større kjønnsrettferdighet?". *Norsk tidsskrift for misjon* 3-4 (2006) : 269-281.

Artikler på internett

Brenna, Eleanor. "Hva kan diakonien tilføre religionsmøte mellom kristne og muslimer i Norge?" Diakonhjemmet Høgskole, 2013. Tilgjengelig på <http://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/98120>. Besøkt 06.12.14.

Bunæs, Ida Inkeri. "Kristen-muslimsk dialog - en studie av sammenhengen mellom dialogteori og den virkelige religionsdialogen i Norge og Sverige". Universitetet i Oslo: 2014. Tilgjengelig på <https://www.duo.uio.no/handle/10852/41609>. Besøkt 06.12.14.

Canterbury. "Martyn Hyde". Tilgjengelig på <http://canterbury.academia.edu/MartinHyde>. Besøkt 21.04.15.

Foreldre.no. "Norges første barselgruppe for menn". Tilgjengelig på <http://www.klikk.no/foreldre/article780896.ece>. Besøkt 23.03.15.

Forskning.no. "Bård Amundsen". Tilgjengelig på <http://forskning.no/profil/bard-amundsen>. Besøkt 04.02.15.

Forskning.no. "Hvor mange muslimer er det i Norge?" Tilgjengelig på <http://forskning.no/meninger/leder/2013/02/hvor-mange-muslimer-er-det-i-norge>. Besøkt 05.12.14.

Flyktningshjelpen. "Flyktningsregnskapet 2014". Tilgjengelig på <http://www.flyktningshjelpen.no/?aid=9079309>. Besøkt 05.12.14

Håvarstein, Johanne. "Kristen-muslimsk religionsdialog i Norge: en studie av dialogarbeidet mellom Islamsk Råd Norge og Mellomkirkelig Råd". Universitetet i Oslo: 2012. Tilgjengelig på <https://www.duo.uio.no/handle/10852/24013>. Besøkt 06.12.14.

Human-Etisk Forbund. "Syn på mennesket". Tilgjengelig på <http://www.human.no/Humanisme/Grunnsporsmal/?index=3>. Besøkt 18.03.15.

IMDi. "Hvem omfattes av programmet". Tilgjengelig på <http://www.imdi.no/Introduksjonsordningen/introduksjonsprogram/hvem-omfattes/>. Besøkt 10.02.15.

IMDi. "Resultater for introduksjonsprogrammet". Tilgjengelig på <http://www.imdi.no/Introduksjonsordningen/Introresultater/>. Besøkt 24.02.15.

IRN. "Om IRN". Tilgjengelig på <http://www.irn.no/om-irn>. Besøkt 05.12.14.

Kontaktgruppa. "Kontaktgruppa for Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke og Islamsk Råd Norge". Tilgjengelig på <http://folk.uio.no/leirvik/Kontaktgruppa.htm>. Besøkt 05.12.14.

Ku Leuven. "Researchers". Tilgjengelig på <https://theo.kuleuven.be/apps/researchers/Moyaert/>. Besøkt 07.01.15

Lovdata. "Introduksjonsprogram". Tilgjengelig på https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-80/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2. Besøkt 24.02.15.

Maren Østbø-bloggen. "Hva er norsk kultur?". Tilgjengelig på http://blogg.aftenbladet.no/marenostbo/2013/01/02/hva-er-norsk-kultur/#.VQ_gXRCG8bM. Besøkt 23.03.15.

MHS. "Øyvind Dahl". Tilgjengelig på <http://www.mhs.no/person?4>. Besøkt 28.01.15.

NDLA. "Diskurs og diskursanalyse". Tilgjengelig på <http://ndla.no/nb/node/82768>. Besøkt 02.02.15.

NOAS. "Året da antall returer ble det viktigste i asylpolitikken". Tilgjengelig på <http://www.noas.no/aret-da-antall-returer-ble-det-viktigste-i-asylpolitikken/>. Besøkt 10.04.15.

PTS. "Anne Hege Grung". Tilgjengelig på <http://www.praktikum-pts.no/om/ansatte/anne-hege-grung.html>. Besøkt 08.01.15.

Redd Barna. "Vennligst forstyrr – ingen kan redde barn alene". Tilgjengelig på <http://www.reddbarna.no/nyheter/vennligst-forstyrr-ingen-kan-redde-barn-alene>. Besøkt 13.02.15.

Religion.dk. "Hvad er en kulturkristen?". Tilgjengelig på <http://www.religion.dk/viden/hvad-er-en-kulturkristen>. Besøkt 20.03.15.

Røde Kors. "Dette er Røde Kors". Tilgjengelig på <https://www.rodekors.no/om-rode-kors/dette-er-rode-kors/>. Besøkt 04.12.14.

Røde Kors. "Flyktningguide". Tilgjengelig på <https://www.rodekors.no/distriksider/rogaland/aktiviteter/omsorg/flyktningguide/>. Besøkt 04.12.14.

Røde Kors. "Vårt arbeid". Tilgjengelig på <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/bevegelsen/>. Besøkt 04.12.14.

Sarwar, Shazia. "Den nye norske kulturen". Tilgjengelig på <https://shaziasarwar.wordpress.com/tag/norsk-kultur/>. Besøkt 23.03.15.

SSB. "Den norske kirke 2013". Tilgjengelig på http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostra. Besøkt 20.01.15.

SSB. "Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre". Tilgjengelig på <http://www.ssb.no/innvbef/>. Besøkt 04.05.15.

SSB. "Innvandrere". Tilgjengelig på <http://www.ssb.no/innvbef/>. Besøkt 04.05.15.

SSB. "Kirke og religionsstatistikk i SSB". Tilgjengelig på <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/hva-forteller-statistikkene-om-religion-tro-og-livssyn-i-norge>. Besøkt 11.12.14.

Stene, Synnøve Orvik. "Mot en ny forståelse? Perspektiver på religiøs identitet og forståelse av dialog blant unge kristne og muslimer". Universitetet i Oslo: 2009. Tilgjengelig på <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/32983/Masteroppgavex1xSynnxvexOrvikxStene.pdf?sequence=1>. Besøkt 06.12.14.

STL. "STLs medlemssamfunn". Tilgjengelig på <http://www.trooglivssyn.no/index.cfm?id=393444>. Besøkt 05.12.14.

Store Norske Leksikon. "Diskurs". Tilgjengelig på <https://snl.no/diskurs>. Besøkt 15.12.14

Store Norske Leksikon. "Fjerde statsmakt". Tilgjengelig på https://snl.no/fjerde_statsmakt. Besøkt 02.02.15.

Store Norske Leksikon. "Hans-Georg Gadamer". Tilgjengelig på https://snl.no/Hans-Georg_Gadamer. Besøkt 09.12.14.

Store Norske Leksikon. "Hermeneutikk". Tilgjengelig på <https://snl.no/hermeneutikk>. Besøkt 30.04.15.

Store Norske Leksikon. "Integrere". Tilgjengelig på <https://snl.no/integrere>. Besøkt 24.02.15.

Store Norske Leksikon. "Integrering". Tilgjengelig på <https://snl.no/integrering>. Besøkt 24.02.15.

Store Norske Leksikon. "Islam". Tilgjengelig på <https://snl.no/islam>. Besøkt 04.02.15 (tall fra 2010).

Store Norske Leksikon. "Prostrasjon". Tilgjengelig på <https://sml.snl.no/prostrasjon>. Besøkt 09.02.15.

Store Norske Leksikon. "Religion". Tilgjengelig på <https://snl.no/religion>. Besøkt 17.12.14.

Store Norske Leksikon. "Statsmaktene". Tilgjengelig på <https://snl.no/statsmaktene>. Besøkt 28.04.15.

Store Norske Leksikon. "Strukturert intervju". Tilgjengelig på https://sml.snl.no/strukturert_intervju. Besøkt 12.12.14.

Sykepleien. "Gadamers hermeneutikk". Tilgjengelig på <http://sykepleien.no/forskning/2009/03/gadamers-hermeneutikk>. Besøkt 19.01.15.

UiO. "Anne Hege Grung". Tilgjengelig på <http://www.uio.no/forskning/tverrfak/culcom/personer/annehg.html>. Besøkt 08.01.15.

UiO. "Thomas Hylland Eriksen". Tilgjengelig på <http://www.sv.uio.no/sai/personer/vit/geirthe/>. Besøkt 26.03.15.

Venstre. "Abid Q. Raja". Tilgjengelig på <http://www.venstre.no/politiker/abidraja>. Besøkt 05.01.15.

Wikipedia. "Thomas Hylland Eriksen". Tilgjengelig på http://no.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hylland_Eriksen. Besøkt 26.03.15.

Wikipedia. "Toleranse". Tilgjengelig på <http://no.wikipedia.org/wiki/Toleranse>. Besøkt 17.12.14.

Annet

FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter fra 1948.

Rapport: "Migrasjon og flerkulturelt arbeid: Flyktningguiden og aktiviteter på asylmottak, 2012", Røde Kors, avdeling omsorg og foreningsutvikling, utgitt 2013.

Røde Kors: "Håndbok for tilretteleggere", ca 2004-2005.

VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE

Intervjuguide

Alternativ a) stilles til flyktningen, alternativ b) stilles til guiden

1. Hva tenker du på når du hører ordet muslim?
2. Hva tenker du på når du hører ordet kristen?
3. Hva synes du om måten muslimer blir framstilt på i media?
4. Hva synes du om måten kristne blir framstilt på i media?
- 5.a) Hvilke andre norske personer har du hatt mye kontakt med utenom guiden?
b) Hvilke andre muslimske personer har du hatt mye kontakt med utenom flyktningen du møter?
6. Hva mener du er forskjellig med familielivet i en norsk familie og i en muslimsk familie?
7. Hvordan er det / tror du det er å være kristen i det norske samfunnet? Hvordan er det / tror du det er å være muslim i det norske samfunnet?
- 8.a) Hva har du lært om norsk religion gjennom møtene med guiden?
b) Hva har du lært om islam gjennom møtene med flyktningen?
9. Hva mener du skal til for at flyktninger skal bli godt integrert i Norge?

Oppfølgingsspørsmål:

- 10.a) Hvilket ord vil du bruke for å beskrive flyktningguidens rolle overfor deg?
b) Kan du beskrive din rolle som flyktningguide med ett eller noen få ord?
11. a) Hvordan har møtene med guiden påvirket din oppfatning av kristendommen eller den norske kulturen?

b) Hvordan har møtene med flyktningen påvirket din oppfatning av islam og den muslimske kultur?

VEDLEGG 2: SAMTYKKEERKLÆRING

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

"Religionsmøter i Flyktningguiden: fører dialog til en større forståelse av hverandre og hverandres religion?"

Bakgrunn og formål

Formålet med studien er å se på om jevnlige møter mellom nordmenn og innvandrede muslimer fører til større forståelse for den andre og hennes religion.

I studien vil det bli fokus på hvilken forhåndskunnskap informantene har om den andres religion/kultur, og om holdninger til den andre endres over tid. Informantene vil bli spurt om holdninger til både egen og den andres religion, der spørsmålene blir gjentatt noen måneder senere.

Dette er en mastergradsstudie ved Misjonshøgskolen i Stavanger. Informantene hentes fra aktiviteten Flyktningguiden i Rogaland Røde Kors, og Røde Kors bidrar med å skaffe informanter. Målet er å bruke flest mulig koblinger, altså både en frivillig (guide) og en deltaker (flyktning). Hvis det ikke blir nok informanter blant flyktningene, kan hovedfokus være på de frivilliges synspunkter.

I denne studien ønskes kvinnelige informanter, der guiden er oppvokst i Norge og dermed har en kristen/sekulær kulturbakgrunn, og flyktningen har en muslimsk bakgrunn. De fleste frivillige flyktningguider er etnisk norske, og muslimer utgjør en stor gruppe blant flyktninger i Norge. Integreringen og samspillet mellom disse to grupperingene er viktig, særlig siden man i media ofte fokuserer mest på forskjellene og polariseringen mellom disse gruppene. Muslimske kvinner i Norge blir ofte framstilt som lite integrerte, hjemmевærende kvinner som ikke kan språket. Derfor er det ekstra viktig for denne gruppen å komme i kontakt med nordmenn. Flyktningguiden er en viktig aktivitet for å få dette til å skje.

Hva innebærer deltakelse i studien?

I denne studien vil det bli brukt intervjuer. Guide og flyktning blir intervjuet hver for seg, men det vil også bli brukt deltakende observasjon for å se på hva de gjør og snakker om når de er sammen. Intervjuene vil foregå over to tidsperioder, først en gang før sommeren, og så en gang etter sommeren. Det er de samme spørsmålene som vil bli stilt begge ganger, med et tilleggsspørsmål siste gang. Dette er gjort for å se på om det skjer noen endring med tiden.

Spørsmålene vil omhandle holdninger til egen og den andres religion/kultur, forhåndskunnskaper, integrering og familieliv. Det stilles de samme spørsmålene til både flyktning og guide, men med noe tilpasning i noen av spørsmålene. Intervjuene vil bli tatt opp på bånd, mens det vil bli tatt skriftlige notater fra observasjonen.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Kun student og veileder vil ha tilgang til personopplysninger. Personopplysninger lagres adskilt fra øvrige data for å ivareta konfidensialiteten.

Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Navnene blir anonymisert, og opprinnelsesland til flyktningen blir ikke nevnt direkte. Annen personlig informasjon skal ikke kunne føres tilbake til informanten.

Prosjektet skal etter planen avsluttes i mai 2015. Personopplysninger slettes når oppgaven er ferdigstilt og vurdert.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Ingunn W. Michaelsen, tlf [REDACTED], eller veileder Gerd Marie Ådna, tlf [REDACTED].

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

☐ *Jeg samtykker til å delta i intervju*

VEDLEGG 3: SVAR FRA NSD

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Gerd Marie Ådna Misjonshøgskolen Misjonsmarka 12 4024 STAVANGER

Vår dato: 16.05.2014 Vår ref: 38741 / 3 / SSA Deres dato: Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 09.05.2014. Meldingen gjelder prosjektet:

38741	<i>Religionsmøter i Flyktningguiden: fører dialog til en større forståelse av hverandre og hverandres religion?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Misjonshøgskolen, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Gerd Marie Ådna</i>
Student	<i>Ingunn Wetteland Michaelsen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal Sondre S. Arnesen

Kontaktperson: Sondre S. Arnesen tlf:

Vedlegg: Prosjektvurdering Kopi: Ingunn Wetteland Michaelsen

Personvernombudet for forskning

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

Det behandles sensitive personopplysninger om religiøs oppfatning.

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Misjonshøgskolen sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 30.06.2015. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å: - slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)

- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn) - slette lydopptak

Prosjektnr: 38741